

JOHANN GOTTLIEB
FICHTE

GRUNDLAGET
for
DEN SAMLEDE
VIDENSKABSLÆRE

1794

FØRSTE DEL

Tysk – dansk

2024

Johann Gottlieb Fichte

Grundlaget for
den samlede
Videnskabslære

1794

Første del

Tysk – dansk udgave

Oversat af
Glenn Madsen

København 2024

Johann Gottlieb Fichte: *Grundlaget for den samlede videnskabslære*,
1794. Første del. — Oversat af Glenn Madsen.

Oversættelsen © København 2024.

Alle rettigheder forbeholdes.

Indhold

Forord 7

Grundlaget for den samlede videnskabslære 10

Forord 11

Første del: Den samlede videnskabslæres grundsætninger 18

§ 1. Første, slet ret ubetingede grundsætning 18

§ 2. Anden, ifølge sit indhold, betingede grundsætning 32

§ 3. Tredje, ifølge sin form, betingede grundsætning 38

Tillæg

Fra Om begrebet videnskabslære, eller den såkaldte filosofi 68

§ 1. Videnskabslæren opstillet som et hypotetisk begreb 68

§ 6. Hvordan forholder den almene videnskabslære sig til logikken
især? 76

§ 7. Hvordan forholder videnskabslæren sig som videnskab til sin
genstand? 82

Ordliste 97

Litteratur 102

[Einhalt

Grundlage der gesammten Wissenschaftslehre. 9

Vorrede. 11

Erster Theil: Grundsätze der gesammten Wissenschaftslehre. 17

§. 1. Erster, schlechthin unbedingter Grundsatz. 17

§. 2. Zweiter, seinem Gehalte nach bedingter Grundsatz. 31

§. 3. Dritter, seiner Form nach bedingter Grundsatz. 37

Zusatz.

Aus Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre, oder der sogenannten Philosophie. 67

§. 1. Hypothetisch aufgestellter Begriff der Wissenschaftslehre. 67

§. 6. Wie verhält sich die allgemeine Wissenschaftslehre insbesondere zur Logik? 75

§. 7. Wie verhält sich die Wissenschaftslehre als Wissenschaft, zu ihrem Gegenstande? 81]

Forord

Johann Gottlieb Fichte, 9. maj 1762 — 29. januar 1814.

Johann Gottlieb Fichte var tysk filosof og regnes for grundlægger af den retning inden for filosofien, der kaldes Den Tyske Idealisme. Hans Videnskabslære, *Grundlage der sammelten Wissenschaftslehre* 1794 er hans erkendelsesteoretiske hovedværk.

I denne oversættelse er kun førstedelen af Videnskabslæren: *Den samlede videnskabslæres grundsætninger*, medtaget.

Anden og tredje del hedder hhv.: *Den teoretiske videns grundlag* og *Den praktiske videnskabs grundlag*.

Tre paragraffer fra det tidligere skrift *Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre* er vedføjet som tillæg. Et skrift der på flere måder er et forstudie til *Grundlaget for den samlede videnskabslæren*.

Væsentlige ord, begreber og personer er opført i ordlisten; undtagelsesvis er der henvist til dem med en fodnote.

Oversat efter førsteudgaverne af begge skrifter.

Johann Gottlieb Fichte:

- 1) *Grundlage der gesammten Wissenschaftslehre*, 1794.
- 2) *Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre, oder der sogenannten Philosophie*, 1794.

Glenn Madsen 2024.

Opdateret 16/8/25: Fejl i fodnoter er rettet.

Grundlage
der
gesamnten
Wissenschaftslehre.
[Erster Theil.]

Grundlaget
for
den samlede
videnskabslære
Første del

Vorrede

Ich würde vor diesem Buche, das nicht eigentlich für das Publicum bestimmt war, demselben nichts zu sagen gehabt haben, wenn es nicht, sogar ungeendigt, auf die indiscreteste Weise vor einen Theil desselben wäre gezogen worden. Ueber Dinge der Art vor der Hand nur soviel! —

5 Ich glaube, und glaube noch, den Weg entdeckt zu haben, auf welchem die Philosophie sich zum Range einer evidenten Wissenschaft erheben muß. Ich kündigte dies* bescheiden an, legte dar, wie ich nach dieser Idee gearbeitet haben würde, wie ich nun nach veränderter Lage nach ihr arbeiten
10 müßte, und fing an den Plan ins Werk zu setzen. Dies war natürlich. Es war aber ebenso natürlich, dass andre Kenner, und Bearbeiter der Wissenschaft meine Idee untersuchten, prüften, beurtheilten, dass sie, sie mochten nun innere oder äußere Gründe haben, sich den Weg nicht gefallen zu lassen, den ich die Wissenschaft führen wollte, mich zu widerlegen suchten.
15 Aber wozu es dienen sollte, das, was ich behauptet, geradezu ohne alle Prüfung zu verwerfen, höchstens sich die Mühe zu nehmen, es zu verdrehen, jede Gelegenheit herbeizuziehen, um es auf die leidenschaftlichste Weise zu schmähen, und zu verschreien, lässt sich nicht einsehen. Was mag doch jene Beurtheiler so ganz aus ihrer Fassung gebracht haben? Sollte ich von Nachbeterei, und Seichtigkeit mit Achtung sprechen, da ich dieselben doch gar
20 nicht achte? Was hätte dazu mich verbinden sollen? — besonders, da ich mehr zu thun hatte, und vor mir jeder Stümper ruhig seinen Weg hätte gehen mögen, wenn er mich nicht nöthigte, durch Aufdeckung seiner Stümperei mir selbst Platz zu machen.

25 Oder hat ihr feindseliges Benehmen noch einen andern Grund? — Für ehrliche Leute sey folgendes gesagt, für welche allein es einen Sinn hat. — Was auch meine Lehre sey, ob ächte Philosophie, oder Schwärmerei und Unsinn, so verschlägt dies meiner Person nichts, wenn ich redlich geforscht habe. Ich würde durch das Glück, die erstere entdeckt zu haben, meinen
30 persönlichen Werth so wenig gehoben, als durch das Unglück, neue Irrthümer auf die Irrthümer aller Zeiten aufgebaut zu haben, denselben erniedrigt glauben. An meine Person denke ich überall nicht: aber für die Wahrheit bin ich entflammt, und was ich für wahr halte, das werde ich immer so stark, und so entscheidend sagen als ich es vermag.

35 Im gegenwärtigen Buche, wenn man die Schrift: *Grundriss des Eigenthümlichen der Wissenschaftslehre in Rücksicht auf das theoretische Vermögen* mit dazu nimmt, glaube ich mein System so weit verfolgt zu haben, dass jeder Kenner sowohl den Grund, und Umfang desselben, als auch die Art,

* In der Schrift: *Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre, oder der sogenannten Philosophie*: Weimar im Verlage des Industrie-Comptoirs, 1794.

Forord

Jeg ville ikke have haft noget at sige om denne bog, der egentlig ikke var bestemt for offentligheden, hvis den ikke allerede, og det endda ufærdig, på den mest indiskrete måde, var blevet fremlagt for en del af publikum.

5 Om dette nu kun så meget! —

Jeg tror, og tror stadig, at jeg har opdaget den vej, hvorved filosofien skal hæve sig op til rang af evident videnskab. Jeg forkyndte dette* beskedent, forklarede, hvordan jeg ville have arbejdet efter denne idé, hvordan jeg nu, hvor situationen havde ændret sig, ville arbejde efter den og begyndte at
10 sætte planen i værk. Dette var naturligt. Men det var lige så naturligt, at andre der kendte og arbejdede med videnskaben, undersøgte, prøvede og vurderede min idé, at de, de kunne nu havde interne eller ydre årsager til ikke at acceptere den vej, jeg ønskede at føre videnskaben, forsøgte at gen-drive mig. Men hvad det uden al granskning skulle tjene til at forkaste det
15 jeg hævdede eller højst at gøre sig den ulejlighed at fordreje det, at benytte enhver lejlighed til på den mest lidenskabelige måde at udskamme det og bringe det i vanry, er ikke muligt at indse. Hvad kunne have bragt de dommere så fuldstændigt ud af fatning? Skal jeg tale om eftersnakkeri og overfladiskhed med respekt, da jeg slet ikke respekterer dem? Hvad skulle have
20 forpligtiget mig til det? — især, da jeg havde mere at lave, og hver eneste fuser foran mig roligt ville have kunnet gå sine egne veje, hvis han ikke havde tvunget mig til at afsløre hans fuseri for at skabe plads til mig selv.

Eller er der en anden grund til deres fjendtlige adfærd? — Følgende skal siges om ærlige mennesker, for hvem det alene har nogen mening. — Uanset
25 hvad min lære måtte være, om den er ægte filosofi, eller sværmeri og nonsens, så anfægter det ikke min person, hvis jeg har forsket redeligt. Jeg ville ikke i højere grad tro, at min personlige værdi var blevet forøget ved lykken af at have opdaget den første, end jeg ville tro, at min personlige værdi var blevet forringet ved ulykken af at have bygget nye fejl oven på de fejl, der
30 er begået gennem tiderne. Jeg tænker i det hele taget ikke på min person; men jeg brænder for sandheden, og det jeg anser for sandt, vil jeg altid sige så stærkt og så afgørende, som jeg er i stand til.

I denne aktuelle bog, hvis man medtager skriftet: *Grundriss des Eigenthümlichen der Wissenschaftslehre in Rücksicht auf das theoretische Vermögen*[†]
35 mener jeg, at jeg har fulgt mit system så langt, at enhver kender fuldstændig vil kunne overskue både årsagen til og rækkevidden af systemet,

* I skriftet *Om begrebet videnskabslære eller den såkaldte filosofi*, 1794.

† 'Oversigt over videnskabslærens særegenheder med hensyn til den teoretiske styrke, 1794.'

wie auf jenen weiter aufgebaut werden muss, vollständig übersehen könne. Meine Lage erlaubt mir nicht, ein bestimmtes Versprechen abzulegen, *wann* und *wie* ich die Bearbeitung desselben fortsetzen werde.

Die Darstellung erkläre ich selbst für höchst unvollkommen, und man-
 5 gelhaft, theils weil sie für meine Zuhörer, wo ich durch den mündlichen Vortrag nachhelfen konnte, in einzelnen Bogen, so wie ich für meine Vorlesungen eines bedurfte, erscheinen musste; theils weil ich eine feste Terminologie — das bequemste Mittel für Buchstäbler, jedes System seines Geistes zu berauben, und es in ein trockenes Geripp zu verwandeln — so viel
 10 möglich zu vermeiden suchte. Ich werde dieser Maxime, auch bei künftigen Bearbeitungen des Systems, bis zur endlichen vollendeten Darstellung desselben, treu bleiben. Ich will jetzt noch gar nicht zubauen, sondern möchte nur das Publicum veranlassen, mit mir den künftigen Bau zu überschlagen. Man wird aus dem Zusammenhange erklären, und sich erst eine Uebersicht
 15 des Ganzen verschaffen müssen, ehe man sich einen einzelnen Satz scharf bestimmt; eine Methode, die freilich den guten Willen voraussetzt, dem Systeme Gerechtigkeit widerfahren zu lassen, nicht die Absicht, nur Fehler an ihm zu finden.

Ich habe viele Klagen über die Dunkelheit, und Unverständlichkeit des
 20 bis jetzt auswärts bekannten Theils dieses Buchs, wie auch der Schrift: *Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre*, gehört.

Gehen die die letztere Schrift betreffenden Klagen insbesondere auf §. 8. derselben, so kann ich allerdings Unrecht gehabt haben, dass ich die bei mir durch das ganze System bestimmten Grundsätze desselben hingab, ohne
 25 das System; und mir von den Lesern und Beurtheilern die Geduld versprach, alles so unbestimmt zu lassen, als ich es gelassen hatte. Gehen sie auf die ganze Schrift, so bekenne ich im Voraus, dass ich im Fache der Speculation für diejenigen nie etwas verständliches werde schreiben können, denen sie unverständlich war. Ist jene Schrift die Grenze ihres Verstehens, so ist sie die Grenze meiner Verständlichkeit; unsre Geister sind durch
 30 diese Grenze von einander geschieden, und ich ersuche sie mit dem Lesen meiner Schriften nicht die Zeit zu verderben. — Habe dieses Nichtverstehen einen Grund, welchen es wolle, es liegt in der Wissenschaftslehre selbst ein Grund, warum sie gewissen Lesern immer unverständlich bleiben muss:
 35 der, dass sie das Vermögen der Freiheit der Innern Anschauung voraussetzt. — Dann verlangt jeder philosophische Schriftsteller mit Recht, dass der Leser den Faden des Raisonnements festhalte, und nichts vorhergegangenes vergessen habe, wenn er bei dem folgenden steht. Etwas, das unter diesen Bedingungen nicht verstanden werden könnte, und nicht nothwendig richtig verstanden werden müsste in diesen Schriften — ist mir wenigstens nicht bekannt; und ich glaube allerdings, dass der Verfasser eines
 40 Buchs selbst bei Beantwortung dieser Frage eine Stimme habe. Was voll-

samt måden hvorpå der yderligere skal bygges videre på det. Min situation tillader mig ikke at give et specifikt løfte om, *hvornår* og *hvordan* jeg vil fortsætte arbejdet med det.

Selv erklærer jeg fremstillingen for højst ufuldkommen og utilstrækkelig, dels fordi den, ligesom for mig, der har brug for et til mine forelæsninger, måtte foreligge på enkelte ark for mine tilhørere, hvor jeg ellers kunne have hjulpet til under den mundtlige fremstilling; dels fordi jeg så vidt muligt forsøgte at undgå en fast terminologi — det mest bekvemme middel for stavemagere til at frarøve ethvert system dets ånd og forvandle det til et tørt skelet. Jeg vil forblive tro mod denne maksime, selv i fremtidige bearbejdninger af systemet, indtil den endelige fuldendte fremstilling. Jeg vil endnu ikke tilbygge noget, men kunne gerne foranledige publikum til sammen med mig give et overslag over det fremtidige byggeri. Man vil forklare ud fra sammenhængen, og man må først have et overblik over helheden, før man klart kan bestemme en enkelt sætning; en metode, der jo vist forudsætter den gode vilje til at yde systemet retfærdighed, ikke hensigten til bare at finde fejl ved det.

Jeg har hørt mange klager over uklarheden og uforståeligheden af den indtil nu kendte del af denne bog, såvel som skriftet: *Om begrebet videnskabslære*.

Vedrører klagerne over sidstnævnte skrift, især § 8 af samme, så kan jeg ganske vist have begået en fejl, ved at jeg fremlagde de grundsætninger, der var bestemt for hele systemet, uden systemet selv; og ved at jeg forventede at læserne og dommerne var tålmodige nok til at lade alt være så vagt, som jeg havde efterladt det. Er klagerne rettet mod hele skriften, så indrømmer jeg på forhånd, at jeg inden for faget spekulation aldrig vil kunne skrive noget forståeligt for dem, for hvem skriftet var uforståeligt. Hvis dette skrift er grænsen for jeres forståelse, så er skriftet grænsen for min forståelighed; vores ånder er adskilt fra hinanden af denne grænse, og jeg anmoder dem om ikke at spille tid med at læse mine skrifter. — Hvilken årsag der nu end kan være til denne mangel på forståelse, så er der i videnskabslæren selv en grund til, at den altid må forblive uforståelig for visse læsere: at den forudsætter evnen til give den indre anskuelse fri. — Derefter forlanger enhver filosofisk skribent med rette, at læseren holder fast i ræsonnementets tråd og ikke glemmer noget af det forudgående, når han kommer til det følgende. Noget, der under disse betingelser, ikke vil kunne forstås og ikke-nødvendigtvis måtte blive forstået rigtig i disse skrifter — er jeg idet mindste ikke bekendt med; og jeg mener dog, at forfatteren til en bog selv har noget at sige ved besvarelsen af dette spørgsmål. Hvad der er tænkt fuldstændigt

kommen klar gedacht worden ist, ist verständlich; und ich bin mir bewusst, alles vollkommen klar gedacht zu haben, so dass ich jede Behauptung zu jedem beliebigen Grade der Klarheit erheben wollte, wenn mir Zeit, und Raum genug gegeben ist.

5 Besonders halte ich für nöthig zu erinnern, dass ich nicht alles sagen, sondern meinem Leser auch etwas zum Denken überlassen wollte. Es sind mehrere Misverständnisse, die ich sicher voraussehe, und denen ich mit ein paar Worten hätte abhelfen können. Ich habe auch diese paar Worte nicht gesagt, weil ich das Selbstdenken unterstützen möchte. Die Wissenschafts-
10 lehre soll sich überhaupt nicht *aufdringen*, sondern sie soll *Bedürfniss seyn*, wie sie es ihrem Verfasser war.

Die künftigen Beurtheiler dieser Schrift; ersuche ich auf das Ganze einzugehen, und jeden einzelnen Gedanken aus dem Gesichtspuncte des Ganzen anzusehen. Der Hallische Recensent äußert seine Vermuthung, dass ich
15 bloß einen Scherz habe treiben wollen; die andern Beurtheiler der Schrift: *Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre*, scheinen dies gleichfalls geglaubt zu haben; so leicht gehen sie über die Sache hin, und so spasshaft sind ihre Erinnerungen, als ob sie Scherz durch Scherz zu erwiedern hätten.

Ich kann zu Folge der Erfahrung, dass ich beim dreimaligen Durcharbeiten dieses Systems meine Gedanken über einzelne Sätze desselben jedesmal anders modificirt gefunden, erwarten, dass sie bei fortgesetztem Nachdenken sich immer weiter verändern und bilden werden. Ich werde selbst am sorgfältigsten daran arbeiten, und jede brauchbare Erinnerung von andern wird mir willkommen seyn. — Ferner, so innig ich überzeugt bin, dass die
20 Grundsätze, auf welchen dieses ganze System ruht, unumstößlich sind, und so stark ich auch hier und da diese Ueberzeugung mit meinem vollen Rechte geäußert habe, so wäre es doch eine mir bis jetzt freilich undenkbare Möglichkeit, dass sie dennoch umgestoßen würden. Auch das würde mir willkommen seyn, weil die Wahrheit dadurch gewinnen würde. Man lasse
25 sich nur ein auf dieselben, und versuche es, sie umzustößen.

Was mein System eigentlich sey, und unter welche Klasse man es bringen könne, ob ächter durchgeführter Criticismus, wie *ich* glaube, oder wie man es sonst nennen wolle, thut nichts zur Sache. Ich zweifle nicht, dass man ihm mancherlei Namen finden, und es mehrerer einander gerade zu-
30 wider laufenden Ketzereien beschuldigen werde. Dies mag man; nur verweise man mich nicht an alte Widerlegungen, sondern widerlege selbst.

Jena zur Ostermesse 1795

klart, er forståeligt; efter min opfattelse, har jeg tænkt alt fuldstændig klart, og jeg ville hæve enhver påstand op til enhver grad af klarhed, hvis jeg fik tid og plads nok.

5 Især anser jeg det for nødvendigt at erindre om, at jeg ikke ville sige alt, men levne min læser noget at tænke over. Der er flere misforståelser, som jeg bestemt forudser, og som jeg kunne have afhjulpet med et par ord. Jeg har heller ikke sagt disse få ord, fordi jeg gerne ville støtte selvtænkning. Videnskabslæren skal overhovedet ikke *påtvinge* sig, derimod skal den *være et behov*, som den var det for dens forfatter.

10 De fremtidige anmeldere af dette skrift, anmoder jeg om at se det som en helhed og anskue hver enkelt tanke ud fra helhedens synspunkt. Halle-anmelderen udtrykker sin formodning om, at jeg blot har villet drive løjer. De andre anmeldere af skriftet: *Om begrebet videnskabslære*, synes også at have troet dette; så let går de hen over sagen, og så sjove er deres påmindel-

15 ser, at det er som om de ville gengælde spøg med spøg.

Jeg kan — som følge af den erfaring jeg gjorde, ved at jeg, ved tre ganges gennemarbejdning af mit tankesystem, hver gang fandt et eller andet at ændre ved enkelte sætninger — kun forvente, at de ved fortsatte overvejelser vedvarende vil forandres og dannes. Jeg vil selv på det omhyggeligste ar-

20 dejde derpå, og alle nyttige påmindelse fra andre vil være velkomne. — Endvidere, hvor dybt jeg end er overbevist om, at de grundsætninger, som hele dette system hviler på, er uigendrivelige, og hvor stærkt jeg end med fuld ret har udtrykt denne overbevisning her og der, så ville det dog for mig indtil nu være en i sandhed utænkelig mulighed, at de alligevel skulle

25 omstødes. Men også det ville jeg hilse velkommen, fordi sandheden ville vinde ved det. Man skal blot sætter sig ind i dem og så forsøge at omstyrte dem.

Hvad mit system egentlig er, og i hvilken klasse det kan placeres, om det er ægte gennemført kritik, som *jeg* tror, eller hvad man nu ellers vil kalde det, gør intet til sagen. Jeg er ikke i tvivl om, at man vil give det mange

30 navne, og at det vil blive beskyldt for flere kætterier, der ganske modstrider hinanden. Dette er godt; for så henviser man mig ikke til gamle gendrivelser, men gendriver selv.

Jena ved påskemesse, 1795

Erster Theil

Grundsätze der gesammten
Wissenschaftslehre.

§ 1. Erster, schlechthin unbedingter Grundsatz.

Wir haben den absolut-ersten, schlechthin unbedingten Grundsatz alles menschlichen Wissens *aufzusuchen*. *Beweisen* oder *bestimmen* lässt er sich nicht, wenn er absolut-erster Grundsatz seyn soll.

5 Er soll diejenige *Thathandlung* ausdrücken, welche unter den empirischen Bestimmungen unseres Bewusstseyns nicht vorkommt, noch vorkommen kann, sondern vielmehr allem Bewusstseyn zum Grunde liegt, und allein es möglich macht. Bei Darstellung dieser Thathandlung ist weniger zu befürchten, dass man sich etwa dabei dasjenige *nicht* denken
10 werde, was man sich zu denken hat — dafür ist durch die Natur unseres Geistes schon gesorgt — als dass man sich dabei denken werde, was man nicht zu denken hat. Dies macht eine *Reflexion* über dasjenige, was man etwa zunächst dafür halten könnte, und eine *Abstraction* von allem, was nicht wirklich dazu gehört, nothwendig.

15 Selbst vermittelt dieser abstrahirenden Reflexion nicht — kann Thatsache des Bewusstseyns werden, was an sich keine ist; aber es wird durch sie erkannt, dass man jene Thathandlung, als Grundlage alles Bewusstseyns, notwendig denken müsse.

Die Gesetze, nach denen man jene Thathandlung sich als Grundlage des
20 menschlichen Wissens schlechterdings denken muss, oder — welches das gleiche ist — die Regeln, nach welchen jene Reflexion angestellt wird, sind noch nicht als gültig erweisen, sondern sie werden stillschweigend, als bekannt und ausgemacht, vorausgesetzt. Erst tiefer unten werden sie von dem Grundsätze, dessen Aufstellung bloß unter Bedingung ihrer Richtigkeit
25 richtig ist, abgeleitet. Dies ist ein Cirkel; aber es ist ein unvermeidlicher Cirkel. (S. über den Begriff der Wissenschaftslehre §. 7.) Da er nun unvermeidlich, und frei zugestanden ist, so darf man auch bei Aufstellung des höchsten Grundsatzes auf alle Gesetze der allgemeinen Logik sich berufen.

Wir müssen auf dem Wege der anzustellende Reflexion von irgend ei-
30 nem Satze ausgehen, den uns Jeder ohne Widerrede zugiebt. Dergleichen Sätze dürfte es wohl auch mehrere geben. Die Reflexion ist frei; und es kommt nicht darauf an, von welchem Punkte sie ausgeht. Wir wählen denjenigen, von welchem aus der Weg zu unserem Ziele am kürzesten ist.

35 So wie dieser Satz zugestanden wird, muss zugleich dasjenige, was wir der ganzen Wissenschaftslehre zum Grunde legen wollen, als Thathand-

Første del

Den samlede videnskabslæres grundsætninger

§ 1. Første, slet og ret ubetingede grundsætning.

Vi skal *opsøge* den absolut første, slet og ret ubetingede grundsætning for al menneskelig viden. *Bevise* eller *bestemme* den lader sig ikke gøre, hvis den skal være den absolut første grundsætning.

- 5 Den skal udtrykke den *dådshandling**, som ikke forekommer i vor empiriske bevidsthed, og heller ikke kan forekomme, men som snarere ligger til grund for al bevidsthed og alene gør den mulig. Ved skildringen af denne dådshandling er det mindre at befrygte, at man måske derved *ikke* vil tænke det, man skal tænke — det drager vor ånds natur allerede omsorg
10 for — end at man derved vil tænke det, man ikke skal tænke. Dette gør en *refleksion* over det, som man måske først og fremmest kunne tro og en *abstraktion* af alt det, der ikke virkeligt hører dertil, nødvendig.

- Selv ikke ved hjælp af denne abstraherende refleksion — kan en kendsgerning i bevidstheden blive, hvad den i sig selv ikke er; men det bliver
15 gennem denne erkendt, at man nødvendigvis må *tænke* hin dådshandling som grundlag for al bevidsthed.

- De love, ifølge hvilke man simpelthen må tænke hin dådshandling som grundlag for den menneskelige viden, eller — hvilket er det samme — reglerne, efter hvilke hin refleksion bliver opstillet, er endnu ikke godtgjort
20 som gyldige, men de bliver stiltiende forudsat som bekendte og afgjorte. Først nedenunder bliver de udledte af grundsætningen, hvis opstilling blot på betingelse af, at den er rigtig, er rigtig. Dette er en cirkel; men det er en uundgåelig cirkel (se Om begrebet videnskabslære § 7). Da den nu er uundgåelig, og frit accepteret, så må man også ved opstillingen af den
25 højeste grundsætning kunne påberåbe sig alle logikkens love.

- Vi må ad den vej, som den anstillede refleksion fører os, gå ud fra en eller anden sætning, som enhver af os godtager uden modsigelse. Den slags sætninger må der vel også findes flere af. Reflektionen er fri; og det kommer ikke an på, fra hvilket punkt den udgår. Vi vælger den, som på
30 vejen mod vort mål er den korteste.

Ligesom man accepterer denne sætning, må man tillige acceptere, at det, vi lægger til grund for hele videnskabslæren, er en

* dådshandling: oversættelse af Fichtes ord *die Thathandlung*, et ældre tysk ord; se Ordliste.

lung zugestanden seyn: und es muss aus der Reflexion sich ergeben, *dass* es als solche, *zugleich mit jenem Satze*, zugestanden sey. — Irgend eine That-
sache des empirische Bewusstseyn wird aufgestellt; und es wird eine empiri-
sche Bestimmung nach der anderen von ihr abgesondert, so lange bis
5 dasjenige, was sich schlechthin selbst nicht wegdenken und wovon sich
weiter nichts absondern lässt, rein zurückbleibt.

1) Den Satz: *A ist A* (soviel als $A = A$, denn das ist die Bedeutung der
logischen Copula) giebt Jeder zu; und Zwar ohne sich in geringsten dar-
über zu denken: man erkennt ihn für völlig gewiss und ausgemacht an.

10 Wenn aber Jemand einen Beweis desselben fordern sollte, so würde
man sich auf einen solchen Bewies gar nicht einlassen, sondern behaupten,
jener Satz sey *schlechthin*, d. i. *ohne allen weiteren Grund*, gewiss: und indem
man dieses, ohne Zweifel mit allgeneiner Beistimmung, thut, schreibt man
sich das Vermögen zu, *etwas schlechthin zu setzen*.

15 2) Man setz durch die Behauptung, dass obiger Satz an sich gewiss sey,
nicht, dass *A sey*. Der Satz: *A ist A* ist gar nicht gleichgeltend dem: *A ist*,
oder: *es ist ein A*. (*Seyn*, ohne Prädicat gesetzt, drückt etwas ganz anderes
aus, als *seyn* mit einem Prädicate; worüber weiter unter.) Man nehme an,
A bedeute einen in zwei gerade Linien eingeschlossenen Raum, so bleibt
20 jener Satz immer richtig; obgleich der Satz: *A ist*, offenbar falsch wäre. Son-
dern

man setz: *wenn A sey, so sey A*. Mithin ist davon, *ob* überhaupt A sey
oder nicht, gar nicht die Frage. Es ist nicht die Frage vom *Gehalte* des Sat-
zes, sondern bloß von seiner *Form*; nicht von dem, *wovon* man etwas weiß,
25 sondern von dem, *was* man weiß, von irgend einem Gegenstande, welcher
es auch seyn möge.

Mithin wird durch die Behauptung, dass der obige Satz schlechthin ge-
wiss sey, *das* festgesetzt, dass zwischen jenem *Wenn* und diesem *So* ein
nothwendiger Zusammenhang sey; und *der nothwendige Zusammenhang*
30 *zwischen beiden* ist es, der *schlechthin*, und *ohne allen Grund* gesetzt wird. Ich
nenne diesen nothwendigen Zusammenhang vorläufig = X.

3) Im Rücksicht auf A selbst aber, *ob* es sey oder nicht, ist dadurch noch
nicht gesetzt. Es entsteht also die Frage: unter welcher Bedingung *ist* denn
A?

35 a. X wenigstens ist *im* Ich, und durch das Ich gesetzt — denn das Ich ist
es, welches im obigen Satze urtheilt, und zwar nach X als einem Gesetze
urtheilt; welches mithin dem Ich gegeben, und da es schlechthin und ohne
allen weiteren Grund aufgestellt wird, dem Ich durch das Ich selbst ge-
ben seyn muss.

40 b. *Ob* und *wie* A überhaupt gesetzt sey, wissen wir nicht; aber da X
einen Zusammenhang zwischen einem unbekannten Setzen des A, und
einem unter Bedingung jenes Setzens absoluten Setzen desselben A be-

dådshandling; og det må fremgå af refleksionen, *at* dette som sådan, *tillige med den omtalte sætning*, er noget vi må accepterer. — En eller kendsgerning i den empiriske bevidsthed bliver opstillet; og den ene empirisk bestemmelse efter den anden bliver afsondret fra den, og det så længe, at kun det, som slet og ret ikke kan tænkes væk, og hvorfra intet mere lader sig afsondre, bliver tilbage.

1) Sætningen *A er A* (dvs. $A = A$, for det er betydningen af det logiske kopula) accepteres af enhver; og det uden at betænke sig det ringeste derover; man anerkender den for fuldstændig sikker og afgjort.

Men hvis nogen skulle forlange et bevis for den, så ville man ikke indlade sig på et sådant bevis, men påstå at sætningen *slet og ret*, dvs. *uden enhver yderlige begrundelse* er sikker: og idet man gør dette, uden tvivl med almindelig billigelse, tilskriver man sig evnen til *slet og ret at sætte noget*.

2) Man sætter, ved påstanden om at den ovenstående sætning* er sikker i sig selv, *ikke* at *A eksisterer*. Sætningen *A er A* er overhovedet ikke ensbetydende med: *A er til*, eller *der er et A*. (*At være*, sat uden prædikat, udtrykker noget ganske andet en *at være* med et prædikat, derom mere senere). Antag, at *A* betyder et mellem to lige linjer indesluttet rum, så vil denne sætning altid være rigtig: selv om sætningen: *A er til*, åbenbart ville være falsk. Men

man sætter: *hvis A er, så er A*. Følgelig er det ikke et spørgsmål om *A* overhovedet er, eller ikke. Det er ikke et spørgsmål om sætningens *indhold*, men blot om dens *form*; ikke om *hvoraf* man ved noget, men om *hvad* man ved om en eller anden genstand, hvilken den så end kunne være.

Altså bliver der ved påstanden, at den ovenstående sætning *slet og ret* er sikker, fastsat *følgende*, at der mellem hint *hvis* og dette *så* er en nødvendig sammenhæng; og at *den nødvendige sammenhæng mellem dem* er *dét*, der *slet og ret* og *uden nogen begrundelse* bliver sat. Jeg kalder foreløbigt denne nødvendige sammenhæng = X.

3) Med hensyn til *A* selv, om det er eller ikke, er endnu intet afgjort. Der opstår altså spørgsmålet, hvilken betingelse skal gælde for at *A er*?

a) I det mindste er X *inde i Jeget* og sat *ved Jeget* — thi det er Jeget, der dømmer i den ovenstående sætning, og det endog ifølge X, som efter en lov, der således er givet Jeget, og da den† bliver opstillet *slet ret* og *uden yderligere grund*, må Jeget være givet ved Jeget selv.‡

b) Om og *hvordan* *A* overhovedet er sat, ved vi ikke; men da X skal betegne en sammenhæng mellem en ubekendt sætten af *A* og en, på betingelse af at hin sætten, absolut sætten af

* 'den ovenstående sætning' er fremdeles: *A er A* i denne paragraf.

† 'den', hvis loven, 'det', hvis X'et, som jo dog er det sammen.

‡ For vi har da: *hvis Jeg er, så er Jeg*.

zeichen soll, so ist, *wenigstens insofern jener Zusammenhang gesetzt wird, A in dem Ich, und durch das Ich gesetzt, so wie X; X ist nur in Beziehung auf ein A möglich; nun ist X im Ich wirklich gesetzt: mithin muss auch A im Ich gesetzt sein, insofern X darauf bezogen wird.*

5 X bezieht sich auf dasjenige A, welches im obigen Satze die logische Stelle des Subjects einnimmt, ebenso wie auf dasjenige, welches für das des Prädicats steht; denn beide werden durch X vereinigt. Beide also sind, insofern sie gesetzt sind, im Ich gesetzt; und das im Prädicate wird, unter der Bedingung, dass das im Subjecte gesetzt sey, schlechthin gesetzt; und
10 der obige Satz lässt demnach sich auch so ausdrücken: Wenn A *im Ich* gesetzt ist, so *ist es gesetzt*; oder — so *ist es*.

4) Es wird demnach durch das Ich vermittelt X gesetzt: *A sey für das urtheilende Ich schlechthin und lediglich kraft seines Gesetztseyns im Ich überhaupt*; dass heißt: es wird gesetzt, dass im Ich — es sey nun insbesondere
15 setzend, oder urtheilend, oder was es auch sey — etwas sey, das sich stets gleich, stets Ein und ebendasselbe sey; und das schlechthin gesetzte X lässt sich auch so ausdrücken: *Ich = Ich*; Ich bin Ich.

5) Durch diese Operation sind wir schon unvermerkt zu dem Satze: *Ich bin* (zwar nicht als Ausdruck einer *Thathandlung*, aber doch einer *Thatsache*) angekommen. Denn
20

X ist schlechthin gesetzt; das ist Thatsache des empirischen Bewusstseyns. Nun ist X gleich dem Satze: Ich bin Ich; mithin ist auch dieser schlechthin gesetzt.

Aber der Satz: Ich bin Ich, hat eine ganz andere Bedeutung als der Satz:
25 A ist A. — Nemlich der letztere hat nur unter einer gewissen Bedingung einen Gehalt. *Wenn A gesetzt ist, so ist es freilich als A, mit dem Prädicate A gesetzt.* Es ist aber durch jenen Satz noch gar nicht ausgemacht, *ob* es überhaupt gesetzt, mithin, ob es mit irgend einem Prädicate gesetzt sey. Der Satz: Ich bin Ich, aber gilt unbedingt und schlechthin, denn es ist
30 gleich dem Satze X; er gilt nicht nur der Form, er gilt auch seinem Gehalte nach. In ihm ist das Ich, nicht unter Bedingung, sondern schlechthin, mit dem Prädicate der Gleichheit mit sich selbst gesetzt; es ist also gesetzt; und der Satz lässt sich auch ausdrücken: *Ich bin*.

Dieser Satz: Ich bin, ist jetzt nur auf eine Thatsache gegründet, und hat
35 keine andre Gültigkeit, als die einer Thatsache. Soll der Satz: *A=A* (oder bestimmter, dasjenige was in ihm schlechthin gesetzt ist = X) gewiss seyn, so muss auch der Satz: Ich bin, gewiss seyn. Nun ist es Thatsache des empirischen Bewusstseyns, dass wir genöthigt sind, X für schlechthin gewiss zu halten; mithin auch den Satz: Ich bin — auf welchen X sich gründet. Es
40 ist demnach Erklärungsgrund aller Thatsachen des empirischen Bewusstseyns, dass vor allem Setzen im Ich vorher das Ich selbst gesetzt sey. —
(*Aller Thatsachen, sage ich: und das hängt vom Beweise des Satzes ab, dass*

det samme A, så er — *i det mindste for så vidt hin sammensætning bliver sat* — A sat i jeget og ved Jeget. ligesom som X er; X er kun muligt i forbindelse med et A; nu er X virkelig sat i Jeget, derfor må også A være i Jeget, for så vidt X henføres til A.

- 5 c) X refererer til det A, som i den ovenstående sætning indtager subjektets logiske sted, lige så vel som til det, der står i prædikatets sted; for begge bliver forenet ved X. Begge er altså, for så vidt de er sat, sat i Jeget; og A i prædikatet bliver, på betingelse af at A er sat i subjektet, slet og ret sat; og den ovenstående sætning lader sig følgelig også udtrykke således:
- 10 Hvis A er sat i Jeget, så er det sat; eller — så er det.

- 4) A bliver således sat af Jeget ved hjælp af X; *for det dømmende Jeg er A slet og ret, og udelukkende i kraft af sin sathed, overhovedet i Jeget*; det vil sige: det antages, og der er noget i Jeget — det kan være sættende eller dømmende, eller hvad det nu er — som bestandig er sig selv lig, bestandig er
- 15 Ét og det samme; og det slet og ret satte X lader sig også udtrykke ved *Jeg = Jeg*; Jeg er Jeg.

- 5) Med denne operation er vi allerede umærkeligt kommet til sætningen: *Jeg er* (ganske vist ikke som udtryk for en *dådshandling*, men dog en *kendsgerning**). For

- 20 X er slet og ret sat; det er en kendsgerning i den empiriske bevidsthed. Nu er X lig med sætningen: Jeg er Jeg; følgelig er også denne slet og ret sat.

- Men sætningen: Jeg er Jeg, har en ganske anden betydning end sætningen: $A = A$. — Den sidste har nemlig kun på en vis betingelse et indhold. Hvis A er sat, så er det ganske vist sat som A med prædikatet A. Men det
- 25 er af denne sætning endnu slet ikke afgjort, om A overhovedet er sat, og derfor om det er sat med et eller andet prædikat. Men sætningen: Jeg er Jeg gælder ubetinget og slet og ret, for den er lig med sætningen X; den gælder ikke kun ifølge formen, den gælder også ifølge sit indhold. I den er Jeget ikke betinget, men er slet og ret sat lig med sig selv i prædikat; og
- 30 sætningen lader sig også udtrykke: *Jeg er*.

- Denne sætning: Jeg er, bygger indtil nu kun på en kendsgerning, og har ingen anden gyldighed, end den en kendsgerning har. Skal sætningen $A = A$ (eller nøjagtigere, at dét, der slet og ret er sat i den, er = X) være sikker, så må også sætningen: Jeg er, være sikker. Nu er det en kendsgerning i
- 35 den empiriske bevidsthed, at vi er nødt til slet og ret at holde X for sikker; og derfor også holde sætningen: Jeg er — på hvilken X er begrundet, for sikker. Det er således forklaringsgrund for alle kendsgerninger i den empiriske bevidsthed, at for al sætten i Jeget, da er Jeget selv sat i forvejen. — (Alle kendsgerninger, siger jeg; og for beviset for sætningen afhænger det,
- 40 at

* *dådshandling* ... *kendsgerning*: et ordspil på *Thathandlung* og *Thatsache*, se den tyske tekst.

X die höchste Thatsache des empirischen Bewusstseyns sey, die allen zum Grunde liege, und in allen enthalten sey: welcher wohl ohne allen Beweis zugegeben werden dürfte. ohnerachtet die ganze Wissenschaftslehre sich damit beschäftigt, ihn zu erweisen.)

5 6) Wir gehen auf den Punct zurück, von welchem wir ausgingen.

a. Durch den Satz $A = A$ wird *geurtheilt*. Alles Urtheilen aber ist laut des empirischen Bewusstseyns ein Handeln des menschlichen Geistes; denn es hat alle Bedingungen der Handlung im empirischen Selbstbewusstseyn, welche zum Behuf der Reflexion, als bekannt und ausgemacht, 10 vorausgesetzt werden müssen.

b. Diesem Handeln nun liegt etwas auf nichts höheres gegründetes, nemlich $X = \text{Ich bin}$, zum Grunde.

c. Demnach ist das *schlechthin gesetzte*, und *auf sich selbst gegründete* — Grund *eines gewissen* (durch die ganze Wissenschaftslehre wird sich erge- 15 ben, *alles*) Handelns des menschlichen Geistes, mithin sein reiner Charakter; der reine Charakter der Thätigkeit an sich abgesehen von den besonderen empirischen Bedingungen derselben.

Also das Setzen das Ich durch sich selbst ist die reine Thätigkeit desselben. — Das Ich *setzt sich selbst*, und es *ist*, vermöge dieses bloßen Setzens 20 durch sein selbst; und umgekehrt: das Ich *ist*, und es *setzt* sein Seyn, vermöge seines bloßen Seyns. — Es ist zugleich das Handelnde, und das Product der Handlung; das Thätige, und das, was durch die Thätigkeit hervorgebracht wird; Handlung und That sind Eins und ebendasselbe; und daher ist das: *Ich bin*, Ausdruck einer Thathandlung; aber auch der einzig- 25 möglichen, wie sich aus der ganzen Wissenschaftslehre ergeben muss.

7) Wir betrachten jetzt noch einmal den Satz: *Ich bin Ich*.

a. Das Ich ist schlechthin gesetzt. Man nehme an, dass das im obigen Satze in der Stelle des formalen Subjects* stehende Ich das *schlechthin ge-* 30 *setzte*; das in der Stelle des Prädicats aber das *seyende* bedeute; so wird durch das schlechthin gültige Urtheil, dass beide völlig Eins seyen, ausgesagt, oder schlechthin gesetzt; das *Ich sey*, weil es sich gesetzt habe.

* So ist es auch allerdings der logischen Form jedes Satzes nach. In dem Satze: $A = A$ ist das erste A dasjenige, welches im Ich, entweder schlechthin, wie das Ich selbst, oder aus irgend einem Grunde, wie jedes bestimmte Nicht-Ich gesetzt wird. In diesem Geschäfte verhält sich das Ich als absolutes Subject; und man nennt daher das erste A das Subject. Durch das zweite A wird dasjenige bezeichnet, welches das sich selbst zum Objecte der Reflexion machende Ich, als in sich *gesetzt*, vorfindet, weil es dasselbe erst in sich gesetzt *hat*. Das urtheilende Ich prädicirt etwas, nicht eigentlich von A, sondern von sich selbst, dass es nemlich in sich ein A vorfinde: und daher heißt das zweite A das Prädicat. — So bezeichnet im Satze: $A = B$, A das, was jetzt gesetzt wird: B dasjenige, was als gesetzt schon angetroffen wird. — *Ist* drückt den Uebergang des Ich von Setzen zur Reflexion über das gesetzte aus.

X er den højeste kendsgerning i den empiriske bevidsthed, en kendsgerning som ligger til grund for alle og er indeholdt i alle: hvilket vel også må kunne godtages uden noget bevis, uagtet hele videnskabslæren beskæftiger sig med at fastslå det.)

5 6) Vi vender tilbage til punktet vi forlod.

a) Ved sætningen $A = A$ bliver der *fældet en dom*. Men al dømmen er, i kraft af den empiriske bevidsthed, en handlen af menneskeånden; for den* har måtte forudsætte, at alle handlingens betingelser i den empiriske selvbevidsthed, til brug ved refleksion, er bekendte og afgjorte.

10 b) Til grund for denne handling† ligger nu noget, der ikke er begrundet af noget højere, nemlig $X = \text{Jeg er}$.

c) Følgelig er det *slet og ret satte*, og *af sig selv begrundede* — grundlag for *en vis* (Videnskabslæren vil vise, at det er *al*) handlen af menneskeånden, derfor denne handlens rene karakter; den rene karakter af virksomheden

15 i sig selv, bortset fra denne virksomheds særlige empiriske betingelser.
Altså sættelsen af Jeget af sig selv er den rene virksomhed af samme. — Jeget *sætter sig selv*, og det *er* i kraft af denne blotte sætten af sig selv; og omvendt: Jeget *er*, og *sætter* sin væren i kraft af sin blotte væren. — Jeget er samtidig det handlende og resultatet af handlingen; det virksomme og
20 det, der bliver frembragt af virksomheden; handling og dåd er et og det samme; og derfor er: *Jeg er* udtryk for en dådshandling; men også den eneste mulige, som det skal fremgå af hele Videnskabslæren.

7) Vi betragter endnu engang sætningen: *Jeg er Jeg*.

a) Jeget er slet og ret sat. Man antager, at det Jeg, der i den ovenstående
25 sætning står på det formale subjekts sted,‡ er det *slet og ret satte*; men at det Jeg, der står på prædikatets sted, betyder det *værende*; således bliver det af den slet og ret gyldige dom erklæret, at de to sider er fuldstændig ens eller slet og ret sat; at *Jeget er*, *fordi* det har sat sig selv.

* den: menneskeånden.

† handling: af menneskeånden

‡ Sådan er det jo også ifølge sætningens logiske form. I sætningen $A = A$ er det første A det, som bliver sat i Jeget, enten slet og ret, som Jeget selv, eller af en eller anden grund, som ethvert bestemt Ikke-Jeg. I denne virksomhed opfører Jeget sig som absolut subjekt; og man kalder derfor det første A for subjektet. Ved det andet A betegnes det, som forefinder det Jeg sat i sig, som gør sig selv til genstand for refleksion, fordi det samme Jeg først *har* sat sig i sig selv [som subjekt]. Det dømmende Jeg prædicerer noget, ikke egentlig om A, men om sig selv, da det nemlig forefinder et A inde i sig, og af den grund hedder det andet A for prædikatet. — Således betegner i sætningen $A = B$, A det som nu sættes, B betegner det, der som sat allerede forefindes. — *Er* udtrykker Jegets overgang fra sætten til refleksion over det satte (Fichtes note).

b. Das Ich in der ersteren, und das in der zweiten Bedeutung sollen sich schlechthin gleich seyn. Man kann demnach den obigen Satz auch umkehren und sagen: das Ich setzt sich selbst, schlechthin *weil* es ist. Es *setzt* sich durch sein bloßes Seyn, und *ist* durch sein bloßes Gesetzseyn.

5 Und dies macht es denn völlig klar, in welchem Sinne wir hier das Wort Ich brauchen, und führt uns auf eine bestimmte Erklärung des Ich, als absoluten Subjects. *Dasjenige, dessen Seyn (Wesen) bloß darin besteht, dass es sich selbst als seyend setzt*, ist das Ich, als absolutes Subject. So wie es sich *setzt*, *ist* es; und so wie es *ist*, *setzt* es sich; und das Ich ist demnach für das Ich
10 schlechthin und nothwendig. Was Ich für sich selbst nicht ist, ist kein Ich.

(Zur Erläuterung! Man hört wohl die Frage aufwerfen: *was* war ich wohl, ehe ich zum Selbstbewusstsein kam? Die natürliche Antwort darauf ist: *ich* war gar nicht; denn ich war nicht Ich. Das Ich ist nur insofern, inwiefern es sich seiner bewusst ist. — Die Möglichkeit jener Frage gründet
15 sich auf eine Verwirrung zwischen dem Ich als *Subject*; und dem Ich als *Object* der Reflexion des absoluten Subjects, und ist an sich völlig unstatthaft. Das Ich stellt sich selbst vor, nimmt insofern sich selbst in die Form der Vorstellung auf und ist erst nun *Etwas*, ein Object; das Bewusstsein bekommt in dieser Form ein Substrat, welches *ist*, auch ohne wirkliches
20 Bewusstsein, und noch dazu körperlich gedacht wird. Man denkt sich einen solchen Zustand, und fragt: *Was* war damals das Ich; d. h. was ist das Substrat des Bewusstseyns. Aber dann denkt man unvermerkt das *absolute Subject*, als jenes Substrat anschauend, *mit hinzu*; man denkt also unvermerkt gerade dasjenige hinzu, wovon man abstrahirt zu haben vorgab;
25 und widerspricht sich selbst. Man kann gar nicht denken, ohne sein Ich, als sich seiner selbst bewusst, mit hinzu zu denken; man kann von seinem Selbstbewusstsein nie abstrahiren: mithin sind alle Fragen von der obigen Art nicht zu beantworten; denn sie sind, wenn man sich selbst wohl versteht, nicht aufzuwerfen).

30 8) Ist das Ich nur, insofern es sich setzt, so ist es auch nur *für* das setzende, und setzt nur für das seyende. — *Das Ich ist für das Ich*, — setzt sich selbst, schlechthin, so wie es ist, so setzt es sich nothwendig und ist nothwendig für das Ich. *Ich bin nur für Mich; aber für Mich bin ich nothwendig*, (indem ich sage *für Mich*, setze ich schon mein Seyn).

35 9) *Sich selbst setzen* und *Seyn* sind, vom Ich gebraucht, völlig gleich. Der Satz: Ich bin, weil ich mich selbst gesetzt habe, kann demnach auch so ausgedrückt werden: *Ich bin schlechthin, weil ich bin*.

Ferner, das sich setzende Ich, und seyende Ich sind völlig gleich, Ein und ebendasselbe. Das Ich ist dasjenige, als *was* es sich setzt; und es setzt
40 sich als *dasjenige*, was es ist. Also: *Ich bin schlechthin, was ich bin*.

b) Jeget i den førstnævnte betydning og Jeget i den anden skal slet og ret være lig hinanden. Man kan følgelig også vende den ovenstående sætning om og sige: Jeget sætte sig selv, slet og ret *fordi* det er. Det sætter sig i kraft af sin blotte væren, og *er* i kraft af sin blotte sathed.

5 Og dette gør det så fuldstændigt klart, i hvilken betydning vi her bruger ordet Jeg, og fører os til en bestemt fortolkning af Jeget, nemlig som absolut subjekt. Dette, hvis væren (*væsen*) blot består deri, at det sætter sig selv som værende, er Jeget som absolut subjekt. Således som det sætter sig, er det; og således som det *er*, sætter det sig; og Jeget er følgelig slet og ret og nødvendigt for Jeget. Hvad Jeget er, som det ikke er for sig selv, er ikke noget Jeg.

10 (Til forklaring! Man hører vel spørgsmålet blive stillet: hvad var jeg, før jeg kom til selvbevidsthed? Det naturlige svar på dette er: jeg var slet ikke; thi jeg var ikke Jeg. Jeget er kun for så vidt, og hvorvidt det er bevidst om sig selv. — Muligheden for hint spørgsmål beror på en sammenblanding af Jeget som *subjekt* og af Jeget som *objekt* for det absolutte subjekts refleksion, og er i sig selv fuldstændig utilstedeelig. Jeget forestiller sig selv, og optager for så vidt sig selv i form af forestillingen og er først nu *noget*, et objekt;* bevidstheden bliver i denne form et substrat, som *er* — også uden virkelig bevidsthed — og bliver oven i købet tænkt kropsligt. Man tænker

15 sig en sådan tilstand og spørger: *Hvad* var dengang Jeget; dvs. hvad er substratet af bevidstheden. Men da *medtænker* man ubemærket det *absolutte subjekt* som det, der betragter dette substrat; man tænker altså ubemærket netop det med, som man foregav at have abstraheret fra, og mod-siger dermed sig selv. Man kan slet ikke tænke, uden at man medtænker sit jeg, som sig selv bevidst; man kan aldrig abstrahere fra sin selvbevidsthed: derfor er alle spørgsmål af den ovenfornævnte art ikke til at besvare, thi de er, hvis man forstår sig selv, umulige at stille.)

20 8) Er Jeget kun, for så vidt det sætter sig, så er det også kun *for* det sættende, og sætter sig kun for det værende. — *Jeget er for Jeget* — sætter det sig selv, slet og ret, sådan som det er, så sætter det sig nødvendigt og er nødvendigt for Jeget. *Jeg er kun for Mig; men for Mig er jeg nødvendig*, (idet jeg siger *for Mig*, sætter jeg allerede min væren).

25 9) *At sætte sig selv* og *at være*, brugt om Jeget, er fuldstændig det samme. Sætningen: Jeg er, fordi jeg har sat mig selv, kan følgelig også udtrykkes på denne måde: *Jeg er slet og ret, fordi jeg er*.

35 Endvidere, det Jeg, der sætter sig, og det værende Jeg er fuldkommen ens, Et og netop det samme. Jeget er det, det sætter sig *som*, og det sætter sig som *det*, det er. Altså: *Jeg er slet og ret, hvad jeg er*.

* Jeget på prædikatets plads bliver objekt for Jeget, det bliver en forestilling i subjekt-jeget.

10) Der unmittelbare Ausdruck der jetzt entwickelten Thathandlung wäre folgende Formel: *Ich bin schlechthin, d. i. ich bin schlechthin, weil ich bin; und bin schlechthin, was ich bin; beides für das Ich.*

Denkt man sich die Erzählung von dieser Thathandlung an die Spitze einer Wissenschaftslehre, so müsste sie etwa folgendermaassen ausgedrückt werden: *Das Ich setzt ursprünglich schlechthin sein eigenes Seyn.*

Wir sind von dem Satze $A = A$ ausgegangen; nicht, als ob der Satz: Ich bin, sich aus ihm erweisen ließe, sondern weil wir von irgend einem, im empirischen Bewusstseyn gegebenen *gewissen*, ausgehen mussten. Aber selbst in unserer Erörterung hat sich ergeben, dass nicht der Satz: $A = A$ den Satz Ich bin, sondern dass vielmehr der letztere den ersteren begründe.

Wird im Satze Ich bin von dem bestimmten Gehalte, dem Ich, abstrahirt, und die bloße Form, welche mit jenem Gehalte gegeben ist, *die Form der Folgerung vom Gesetzseyn auf das Seyn*, übrig gelassen; wie es zum Behuf der Logik (S. Begriff d. W. L. §. 6.) geschehen muss; so erhält man als *Grundsatz der Logik* den Satz $A = A$, der nur durch die Wissenschaftslehre erwiesen und bestimmt werden kann. *Erwiesen*: A ist A, weil das Ich, welches A gesetzt hat, gleich ist demjenigen, in welchem es gesetzt ist: *bestimmt*; alles was ist, ist nur insofern, als es im Ich gesetzt ist, und außer dem Ich ist nichts. Kein mögliches A im obigen Satze (kein *Ding*) kann etwas anders seyn, als ein im Ich gesetztes.

Abstrahirt man ferner von allem Urtheilen, als bestimmten Handeln, und sieht bloß auf die durch jene Form gegebene Handlungsart des menschlichen Geistes überhaupt, so hat man die *Kategorie der Realität*. Alles, worauf der Satz $A = A$ anwendbar ist, hat, *inwiefern derselbe darauf anwendbar ist*, Realität. Dasjenige, was durch das bloße Setzen irgend eines Ding (eines im Ich gesetzten) gesetzt ist, ist in ihm Realität, ist sein Wesen.

(Der Maimonsche Skepticismus gründet sich zuletzt auf die Frage über unsere Befugniss zur Anwendung der Kategorie der Realität. Diese Befugniss lässt sich aus keiner anderen ableiten, sondern wir sind dazu schlechthin befugt. Vielmehr müssen aus ihr alle möglichen übrigen abgeleitet werden; und selbst der Maimonsche Skepticismus setzt sie unvermerkt voraus, indem er die Richtigkeit der allgemeinen Logik anerkennt. Aber es lässt sich etwas aufzeigen, wovon jede Kategorie selbst abgeleitet ist: das Ich, als absolutes Subject. Für alles mögliche übrige, worauf sie angewendet werden soll, muss gezeigt werden, dass *aus dem Ich* Realität darauf übertragen werde: — dass es seyn müsse, wofern das Ich sey).

10) Det direkte udtryk for den indtil nu udviklede dådshandling, kunne være følgende formel: *Jeg er slet og ret, det vil sige, jeg er slet og ret, fordi jeg er, og jeg er slet og ret, hvad jeg er; begge for Jeget.*

5 Forestiller man sig, at fortællingen om denne dådshandling står i spidsen af en videnskabslære, så måtte det lyde noget i denne retning: *Jeget sætter oprindeligt slet og ret sin egen væren.*

10 Vi er gået ud fra sætningen $A = A$; ikke som om sætningen: Jeg er, lod sig godtgøre ud fra denne, men fordi vi måtte gå ud fra en eller anden sikkert givet sætning i den empiriske bevidsthed. Men selv af vor drøftelse har det fremgået, at sætningen: $A = A$ ikke begrunder sætningen Jeg er, men at det snarere er den sidste, der begrunder den første.

15 Abstraherer man i sætningen 'Jeg er' fra det bestemte indhold af Jeget, og lader den blotte form, der er givet ved dette indhold — *slutningens form fra det at være sat til det værende* — blive tilovers, som det må ske til brug for logikken (s. Om begrebet videnskabslære § 6); så får man, som *grundsætning for logikken*, sætningen $A = A$, som kun kan godtgøres og bestemmes ved hjælp af videnskabslæren. *Godtgjort*: A er A, fordi Jeget, som har sat A, er lig det Jeg i hvilket A er sat; *bestemt*: alt det der er, er kun for så vidt, 20 det er sat i Jeget og uden for Jeget findes intet. Intet muligt A i den ovenforstående sætning (ingen *ting*) kan være andet end det, den er sat i Jeget som.

Abstraherer man endvidere fra al dømmen, som en bestemt handlen, og blot ser på de handlingsmåder af menneskeånden overhovedet, som er givet ved hin form, så får man *kategorien realitet*. Alt hvorpå sætningen $A = A$ er anvendelig, har, i den grad sætningen selv er anvendelig på det, realitet. 25 Det, som er sat, ved den blotte sætten af en eller anden ting (en ting sat i jeget), er realitet i jeget,* er tingens væsen.

(Den maimoniske skepticisme hviler i sidste instans på spørgsmålet om vor ret til at anvende realitetens kategori. Denne ret til at anvende realitetens kategori lader sig ikke udlede af noget andet, men vi har simpelthen 30 ret til det. Yderligere må alle mulige andre udledes af denne;† og selv den maimoniske skepticisme forudsætter den ubemærket, idet den anerkender rigtigheden af den almene logik. Men det lader sig til en vis grad påvise, hvorfra enhver kategori‡ selv er udledt: nemlig fra Jeget, som absolut subjekt. For alt muligt andet, hvorpå realitetens kategori skal anvendes, 35 må det vises, at realitet bliver overført *fra Jeget*: — at det må være til, så fremt Jeget er til).

* Det, der har realitet i Jeget, er forestillingen af tingen. — væsen: se Ordliste

† denne: denne ret til at bruge realitetens kategori.

‡ Kants kategorier.

Auf unseren Satz, als absoluten Grundsatz alles Wissens hat gedeutet Kant in seiner Deduktion der Kategorien; er hat ihn aber nie *als* Grundsatz bestimmt aufgestellt. Vor ihm hat Cartes einen ähnlichen angegeben: *cogito, ergo sum*, welches nicht eben der Untersatz und die Schlussfolge eines Syllogism seyn muss, dessen Obersatz hieße: *quodcunque cogitat, est*; sondern welches er auch sehr wohl als unmittelbare Thatsache des Bewusstseyns betrachtet haben kann. Dann hieße es soviel, als *cogitans sum, ergo sum* (wie wir sagen würden, *sum, ergo sum*). Aber dann ist der Zusatz *cogitans* völlig überflüssig; man denkt nicht nothwendig, wenn man ist, aber man ist nothwendig, wenn man denkt. Das Denken ist gar nicht das Wesen, sondern nur eine besondere Bestimmung des Seyns; und es giebt außer jener noch manche andere Bestimmungen unseres Seyns. — Reinhold stellt den Satz der Vorstellung auf, und in der Cartesischen Form würde sein Grundsatz heißen: *repraesento, ergo sum*, oder richtiger *repraesentans sum, ergo sum*. Er geht um ein beträchtliches weiter als Cartes; aber wenn er nur die Wissenschaft selbst und nicht etwa bloß die Propädeutik derselben aufstellen will, nicht weit genug; denn auch das Vorstellen ist nicht das Wesen des Seyns, sondern eine besondere Bestimmung desselben; und es giebt außer dieser noch andere Bestimmungen unseres Seyns, *ob sie gleich durch das Medium der Vorstellung hindurch gehen müssen, um zum empirischen Bewusstseyn zu gelangen*.

Ueber unser Satz, in dem angezeigten Sinne, hinausgegangen ist Spinoza. Er läugnet nicht die Einheit des empirischen Bewusstseyns, aber er läugnet gänzlich das reine Bewusstseyn. Nach ihm verhält sich die ganze Reihe der Vorstellungen eines empirischen Subjects zum einzigen reinen Subjecte, wie eine Vorstellung zur Reihe. Ihm ist das Ich (dasjenige, was Er *sein* Ich nennt, oder ich *mein* Ich nenne) nicht schlechthin, *weil* es ist; sondern *weil etwas anderes* ist. — Das Ich ist nach ihm zwar *für* das Ich — Ich, aber er fragt, was es für etwas außer dem Ich seyn würde. Ein solches, „außer dem Ich“ wäre gleichfalls ein Ich, von welchem das gesetzte Ich (z. b. *mein* Ich) und alle mögliche setzbare Ich Modificationen wären. Er trennt das *reine*, und das *empirische* Bewusstseyn. Das erstere setzt er in Gott, der seiner sich nie bewusst wird, da das reine Bewusstseyn nie zum Bewusstseyn gelangt; das letzte in die besonderen Modificationen der Gottheit. So aufgestellt ist sein System völlig consequent und unwiderleg-

Vor sætning, som al videns absolutte grundsætning, har Kant peget på i sin deduktion af kategorierne; han har imidlertid aldrig opstillet den *som* en fastslået grundsætning. Før ham har Cartesius angivet en lignende: *cogito ergo sum*,* som ikke netop er undersætningen og konklusionen i en syllogisme, hvis oversætning hedder: *quodcunque cogitat, est*;[†] men hvilket han også meget vel har betragtet som en umiddelbar kendsgerning i bevidstheden. Så hedder det så meget som *cogitans sum, ergo sum*[‡] (*sum, ergo sum*, som vi ville sige). Men så er tilføjelsen *cogitans* fuldstændig overflødig, man tænker ikke nødvendigvis, når man er til, men man er nødvendigvis til, når man tænker. Det at tænke er overhovedet ikke det værendes væsen, men kun en speciel bestemmelse af det; og der findes udover den mange andre bestemmelser af vor væren. — Reinhold opstiller sætningen om forestillingen, og i dens cartesiske form ville grundsætningen hedde: *repraesento, ergo sum*,[§] eller mere korrekt *repraesentans sum, ergo sum*.** Han går betragteligt videre end Cartesius, men ikke langt nok når han kun vil opstille videnskaben selv og ikke blot indførelsen i samme; thi også forestillen er ikke det værendes væsen, men en speciel bestemmelse af samme; og der findes udover disse endnu andre bestemmelser af vor væren, *selv om det er sandt, at de må passere gennem mediet forestillingen for at nå frem til den empiriske bevidsthed*.

Spinoza er gået ud over vor sætning i den her angivne betydning. Han nægter ikke bevidsthedens enhed, men han nægter fuldkommen den rene bevidsthed. Ifølge ham forholder et empirisk subjekts hele række af forestillinger sig et til det ene rene subjekt, som en forestilling til rækken. For ham er Jeget (hint jeg som han kalder *sit* Jeg, eller jeg kalder *mit* Jeg) ikke slet or ret, *fordi* det er; men *fordi noget andet er*. — Jeget er ifølge ham ganske vist *for* Jeget — Jeg, men han spørger, hvad det kunne være, der var uden for Jeget. Et sådant „uden for Jeget“ ville ligeledes være et Jeg, som det satte Jeg (f.eks. *mit* Jeg) og alle mulige sættelige Jeger ville være modifikationer af. Han adskiller den *rene* og den *empiriske* bevidsthed. Den første sætter han i Gud, som aldrig bliver bevidst for ham, da man aldrig kan blive bevidst om den rene bevidsthed; den sidste ser han som udtryk for Guddommens særlige modifikationer. Opstillet således, er hans system fuldstændigt -

* Jeg tænker, altså er jeg.

† Syllogismen ville være: (1. præmis) Hvad som helst der tænker, er (til). (2. præmis) Jeg tænker. (Konklusion) Altså er jeg (til).

‡ jeg er tænkende, altså er jeg til.

§ Jeg forestiller, har forestillinger, altså er jeg til.

** Jeg er forestillende, altså er jeg til.

bar, weil er in einem Felde sich befindet, auf welches die Vernunft ihm nicht weiter folgen kann; aber es ist grundlos; denn was berechtigte ihn denn über das im empirischen Bewusstseyns gegebene reine Bewusstseyn hinaus zu gehen? — Was ihn auf sein System trieb, lässt sich wohl auf-
 5 zeigen: nemlich das nothwendige Streben, die höchste Einheit in der menschlichen Erkenntniss hervorzubringen. Diese Einheit ist in seinem System; und der Fehler ist bloß darin, dass er aus theoretischen Vernunftgründen zu schließen glaubte, wo er doch bloß durch ein praktisches Bedürfniss getrieben wurde: dass er etwas wirklich gegebenes aufzustellen
 10 glaubte, da er doch bloß ein vorgestecktes, aber nie zu erreichendes Ideal aufstellte. Seine höchste Einheit werden wir in der Wissenschaftslehre wieder finden; aber nicht als etwas, das *ist*, sondern als etwas, das durch uns hervorgebracht werden *soll*, aber nicht *kann*. — Ich bemerke noch, dass man, wenn man das *Ich bin* überschreitet, nothwendig auf den Spino-
 15 zismus kommen muss! (dass das Leibnitzische System, in seiner Vollendung gedacht, nichts anderes sey, als Spinozismus, zeigt in einer lesenswerthen Abhandlung: Ueber die Progressen der Philosophie u. s. w. Salomo Maimon) und dass es nur zwei völlig consequente Systeme gibt; das *kritische*, welches diese Grenze anerkennt, und das *spinozische*, welches sie
 20 überspringt.

§. 2. Zweiter, seinem Gehalte nach bedingter Grundsatz.

Aus dem gleichen Grunde, aus welchem der erste Grundsatz nicht be-
 weisen, noch abgeleitet werden konnte, kann es auch der zweite nicht. Wir
 25 gehen daher auch hier, gerade wie oben, von einer Thatsache des empirischen Bewusstseyns aus, und verfahren mit derselben aus der gleichen Befugniss auf die gleiche Art.

1) Der Satz — $A \text{ nicht} = A$, wird ohne Zweifel von Jedem für völlig gewiss und ausgemacht anerkannt, und es ist kaum zu erwarten, dass Jemand den Beweis desselben fordere.

30 2) Sollte aber dennoch ein solcher Beweis möglich seyn, so könnte er in unserem Systeme (dessen Richtigkeit an sich freilich noch immer bis zur Vollendung der Wissenschaft problematisch ist) nicht anders, als aus dem Satze: $A = A$, geführt werden.

3) Ein solcher Beweis aber ist unmöglich. Denn setzet das äußerste, dass
 35 nemlich der aufgestellte Satz dem Satze: $-A = -A$, mithin $-A$ irgend einem im Ich gesetzten Y völlig gleich sey, und er nun soviel heiße, als: *wenn* das Gegentheil von A gesetzt ist, *so* ist es gesetzt: so wäre hier der gleiche Zusammenhang ($= X$) schlechthin gesetzt, wie oben; und es wäre gar kein vom Satze $A = A$ abgeleiteter, und durch ihn bewiesener Satz, sondern es
 40 wäre dieser Satz selbst. . . Und so steht denn auch wirklich die Form die

konsekvent og uigendriveligt, fordi han befinder sig på et område, hvor fornuften ikke kan følge ham længere; men det er ubegrundet, thi hvad berettiger ham til at gå ud over den rene bevidsthed, der er givet i den empiriske bevidsthed? — Det der driver ham ud af sit system, lader sig

5 udmærket påvise; det er nemlig den nødvendige stræben efter, at bringe den højeste enhed i den menneskelige erkendelse frem i lyset. Denne enhed er i hans system, og fejlen er blot den, at han troede at kunne slutte ud fra teoretiske fornuftsgrunde, hvor han dog blot blev drevet af en praktisk

10 trang; at han troede at opstille noget virkeligt givent, da han dog blot opstillede et ideal foran sig, som han aldrig kunne nå. Hans højeste enhed vil vi genfinde i videnskabs læren; men ikke som noget der *er*, men som noget, der *skal* frembringes gennem os, men ikke *kan*. — Jeg bemærker endelig, at man, hvis man overskrider *Jeg er*, nødvendigvis må komme til spinozismen! (at det leibnizske system, tænkt i sin endelige skikkelse, ikke er andet

15 end spinozisme, viser en læseværdig afhandling: Om filosofiens fremskridt osv. af Salom Maimon) og at der kun findes to fuldkomne konsekvente systemer; det kritiske, der anerkender grænsen og det *spinoziske*, der springer over den.

§ 2. Anden, ifølge sit indhold betingede grundsætning

20 Grunden til at den anden grundsætning ikke kan bevises eller udledes, er den samme, som gjorde sig gældende ved den første grundsætning. Vi tager derfor udgangspunkt, ligesom ovenfor, i en kendsgerning i den empiriske bevidsthed og går til værks med den med den samme bemyndigelse og på samme måde.

25 1) Sætningen — A er ikke = A anerkendes uden tvivl af enhver, som fuldstændig sikker og afgjort, og det er næppe at forvente, at nogen kræver et bevis for den.

2) Skulle et bevis alligevel være muligt, så kunne det i vort system (hvis rigtighed i sig selv ganske vist endnu vedvarende er problematisk, indtil

30 videnskaben er fuldkommen) ikke begrundes i andet end sætningen $A = A$.

3) Imidlertid er et sådant bevis umuligt. Thi antag dette yderste, nemlig at den opstillede sætning er fuldstændig lig sætningen — $A = \neg A$, altså at — A er fuldstændig lig et eller andet Y sat i Jeget, og at den nu hedder så

35 meget som: *når* det modsatte til A er sat, *så* er det sat. Så ville den samme sammenhæng (= X) her slet og ret være sat som ovenfor; og det ville slet ikke være en sætning, der var afledt og bevist af sætningen $A = A$, men det ville være denne sætning selv. . . Og således står da også virkelig formen

Satzes, insofern er bloßer logischer Satz ist, unter den höchsten Form der *Förmlichkeit* überhaupt, der Einheit des Bewusstseyns.

4) Es bleibt gänzlich unberührt die Frage: *Ist* denn, und unter welcher Bedingung *der Form der bloßen Handlung* ist denn das Gegentheil von A gesetzt. Diese Bedingung ist es, die sich vom Satze: $A = A$ müsste ableiten lassen; wenn der oben aufgestellte Satz selbst ein abgeleiteter seyn sollte. Aber eine dergleichen Bedingung kann sich aus ihm gar nicht ergeben, da die Form des Gegensetzens in der Form des Setzens so wenig enthalten wird, dass sie ihr vielmehr selbst entgegengesetzt ist. Es wird demnach
 10 ohne alle Bedingung und schlechthin entgegengesetzt. — A ist, *als* solches, gesetzt schlechthin, weil es gesetzt ist.

Demnach kommt unter den Handlung des Ich, so gewiss der Satz — A nicht = A unter den Thatsachen des empirischen Bewusstseyns vorkommt, ein Entgegensetzen vor; und dieses Entgegensetzen ist seiner bloßen *Form*
 15 nach eine schlechthin mögliche, unter gar keiner Bedingung stehende, und durch keinen höheren Grund begründete Handlung.

(Die *logische* Form des Satzes *als* Satzes steht, (wenn der Satz aufgestellt wird — $A = - A$) unter der Bedingung der Identität des Subjects, und des Prädicats (d. i. des *vorstellenden*, und des *als* vorstellend *vorgestellte* Ich; S.
 20 21. d. Anmerk.). Aber selbst die Möglichkeit des Gegensetzens an sich setzt die Identität des Bewusstseyns voraus; und der Gang des in dieser Function handelnden Ich ist eigentlich folgender: A (das schlechthin gesetzte) = A (dem, worüber reflectirt wird). Diesem A, als Objecte der Reflexion, wird durch eine absolute Handlung entgegengesetzt — A, und von diesem wird
 25 geurtheilt, dass es auch dem schlechthin gesetzten A entgegengesetzt sey, weil das erstere dem letzteren gleich ist; welche Gleichheit sich (§. 1.) auf die Identität des setzenden und des reflectirende Ich gründet. — Ferner wird vorausgesetzt, dass das in *beiden* Handlungen handelnde, und über beide urtheilende Ich das gleiche sey. Könnte dieses selbst in beiden Handlungen
 30 sich entgegengesetzt seyn, so würde — A seyn = A. Mithin ist auch der Uebergang vom Setzen zum Entgegengesetzen nur durch die Identität des Ich möglich).

5) Durch diese absolute Handlung nun, und schlechthin durch sie, wird das entgegengesetzte, insofern es ein *entgegengesetztes* ist (als bloßes Gegentheil überhaupt) gesetzt. Jedes Gegentheil, insofern es das ist, ist schlechthin, kraft einer Handlung des Ich, und aus keinem anderen Grunde. Das Entgegengesetztseyn überhaupt ist schlechthin durch das Ich gesetzt.

6) So irgend ein — A gesetzt werden, so muss ein A gesetzt seyn. Demnach ist die Handlung des Entgegensetzens in einer anderen Rücksicht auch bedingt. Ob überhaupt eine Handlung möglich ist, hängt von einer anderen Handlung ab; die Handlung ist demnach der *Materie* nach, als ein Handeln

af denne sætning for så vidt den er en logisk sætning, under *formalitets* højeste form, bevidsthedens enhed.*

4) Følgende spørgsmål er endnu fuldkomment uberørt: *Er* så, og på hvilken betingelse af *den blotte handlings form*, er så det modsatte til A sat? Det er denne betingelse, som må kunne udledes af sætningen: $A = A$, når den ovenfor opstillede sætning[†] selv skal være udledt. Men en sådan betingelse kan ikke fremkomme af denne sætning, da modsættelsens form er så lidt indeholdt i sættelsens form, at den tværtimod selv er modsat denne. Det bliver således slet og ret og uden al betingen sat imod. — A er, *som* sådan, slet og ret sat, fordi det er sat.

Følgelig kommer der ved Jegets handling — så sikkert som sætningen: — $A \text{ ikke} = A$ er en kendsgerning i den empiriske bevidsthed — en modsættelse; og denne modsættelse er ifølge dens blotte form en handling, der slet og ret er mulig, ikke er betinget af noget, er en handlingen, der ikke er begrundet af noget højere.

(Sætningens logiske form *som sætning* betragtet, er (når den opstillede sætningen er $-A = -A$) betinget af identitet mellem subjektet og dets prædikat (dvs. *det sig forestillende* og *det forestilte* Jeg; se anmk. s. 21). Men selv modsættelsens mulighed forudsætter i sig selv identiteten mellem bevidsthederne; og gangen af det i denne funktion handlende Jeg er egentlig følgende: A (det slet og ret satte) = A (det hvorover der reflekteres). Dette A, som objekt for reflektionen, bliver — A sat imod ved en absolut handling, og fra dette bliver det afgjort, at det også er sat mod det slet og ret satte A, fordi det førstnævnte er lig med det sidstnævnte, en lighed som (§ 1) er begrundet i identiteten mellem det sættende og det reflekterende Jeg. — Endvidere forudsættes det, at det Jeg, der handler i *begge* handlinger[‡] og det Jeg der dømmer om begge, er det samme. Kunne dette Jeg i begge handlinger være sat imod sig selv, så ville $-A \text{ være} = A$. Derfor er også overgangen fra sætten til modsætten kun mulig ved identiteten af Jeget).

5) Ved denne absolutte handling, og slet og ret ved denne, bliver altså det sat, der er sat imod, for så vidt det er en *modsættelse* (som blot modsætning overhovedet). Enhver modsætning, for så vidt den er det, *er* slet og ret i kraft af en handling af Jeget og af ingen anden grund. Modsatheden i det hele taget er slet og ret sat ved Jeget.

6) Så når et $-A$ bliver sat, så må der være sat et A. Følgelig er handlingen i en anden henseende også betinget. Om overhovedet en handling er mulig afhænger af en anden handling; handlingen er derfor ifølge *stoffet*, i det hele taget en betinget handling;

* *formalitets* højeste form, bevidsthedens enhed: dvs. Jeg = Jeg.

[†] $-A$ er ikke = A.

[‡] hhv. som sættende og reflekterende.

überhaupt, bedingt; es ist ein Handeln in Beziehung auf ein anderes Handeln. Dass eben *so*, und nicht anders gehandelt wird, ist unbedingt; die Handlung ist ihrer *Form* nach, (in Ansicht des *Wie*) unbedingt.

(Das Entgegensetzen ist nur möglich unter Bedingung der Einheit des Bewusstseyns des setzenden, und des entgegensetzenden. Hinge das Bewusstseyn der ersten Handlung nicht mit dem Bewusstseyn der zweiten zusammen; so wäre das zweite Setzen kein *Gegensetzen*, sondern ein Setzen schlechthin. Erst durch Beziehung auf ein Setzen wird es ein *Gegensetzen*).

7) Bis jetzt ist von der Handlung, als bloßer Handlung, von der Handlungsart geredet worden. Wir gehen über zum Producte derselben = — A.

Wir können im — A abermals zweierlei unterscheiden; die *Form* desselben, und die *Materie*. Durch die Form wird bestimmt, dass es überhaupt ein Gegentheil sey (von irgend einem X). Ist es einem bestimmten A entgegengesetzt, so hat es *Materie*; es ist irgend etwas Bestimmtes nicht.

8) Die Form von — A wird bestimmt durch die Handlung schlechthin; es ist ein Gegentheil, weil es Product eines *Gegensetzens* ist: die *Materie* durch A; es ist nicht, was A ist; und sein ganzes Wesen besteht darin, dass es nicht ist, was A ist. — Ich weiß von — A, *dass* es von irgend einem A das Gegentheil sey. Was aber dasjenige sey, *von* welchem ich jenes weiß, kann ich nur unter der Bedingung wissen, dass ich A kenne.

9) Es ist ursprünglich nichts gesetzt, als das Ich; und dieses nur ist schlechthin gesetzt. (§. 1.) Demnach kann nur dem Ich schlechthin entgegengesetzt werden. Aber das dem Ich entgegengesetzte ist = *Nicht-Ich*.

10) So gewiss das unbedingte Zugestehen der absoluten Gewissheit des Satzes: — A nicht = A unter den Thatfachen des empirischen Bewusstseyns vorkommt: *so gewiss wird dem Ich schlechthin entgegengesetzt ein Nicht-Ich*. Von diesem ursprünglichen Entgegensetzen nun ist alles das, was wir so eben vom Entgegensetzen überhaupt gesagt haben, abgeleitet; und es gilt, daher von ihm ursprünglich: es ist also der Form nach schlechthin unbedingt, der Materie nach aber bedingt. Und so wäre denn auch der zwiete Grundsatz alles menschlichen Wissens gefunden.

11) Von allem, was dem Ich zukommt, muss kraft der bloßen Gegen-
setzung dem Nicht-Ich das Gegentheil zukommen.

(Es ist die gewöhnliche Meinung, dass der Begriff des Nicht-Ich ein discursiver, durch Abstraction von allem Vorgestellten entstandener Begriff sey. Aber die Seichtigkeit dieser Erklärung lässt sich leicht darthun. So wie ich irgend etwas vorstellen soll, muss ich es dem Vorstellenden entgegensetzen. Nun kann und muss allerdings in dem Objecte der Vorstellung irgend ein X liegen, wodurch es sich als ein Vorzustellendes, nicht aber als das Vorstellende entdeckt: aber *dass* alles, worin dieses X liegen, nicht das Vorstellende, sondern ein Vorzustellendes sey, kann ich durch keinen Ge-

det er en handlen i henhold til en anden handlen. At der netop bliver handlet *sådan* og ikke anderledes, er ubetinget; handlingen er ifølge dens form (med hensyn til *hvorledes*) ubetinget.

(Modsættelsen er kun mulig på den betingelse, at bevidstheden er en enhed både i sættelsen og i modsættelsen. Hænger den første handlings bevidsthed ikke sammen med den anden handlings bevidsthed, så ville sættelsen slet ikke være en *modsættelse*, men en slet og ret sætten. Først ved at forholde sig til en sætten bliver den en modsætten).

7) Indtil nu har vi talt om handlingen som blot handling, om handlingsmåden. Nu går vi over til resultatet af samme = — A.

Vi kan atter i — A skelne mellem to ting, *formen* og *stoffet* af samme. Ved formen bliver det bestemt, at det overhovedet er det modsatte (af et eller andet X). Er — A sat mod et bestemt A, så har det *stof*; men det er ikke selv noget bestemt.

8) Formen af — A bliver slet og ret bestemt af handlingen, det er en modsætning, fordi det er resultatet af en modsætten; *stoffet* bliver bestemt af A; det er ikke, det A er, og hele dets væsen består deri, at det ikke er, det A er. Jeg ved om — A, *at* det er modsætningen til et eller andet A. Men hvad dette er, *om* hvilket jeg ved at — A er dets modsætning, kan jeg kun vide på den betingelse, at jeg kender A.

9) Oprindeligt er intet sat andet end Jeget; og dette er sat slet og ret (§ 1). Følgelig kan kun Jeget modsættes slet og ret. Men det, der bliver sat mod Jeget, er = *Ikke-Jeget*.*

10) Lige så sikkert som den ubetingede accept af at sætningen: — A er ikke = A er absolut sikker, hvad angår den empiriske bevidstheds kendsgerninger, *lige så sikkert bliver et Ikke-Jeg slet og ret sat mod Jeget*. Fra denne oprindelige modsættelse er nu alt det, vi overhovedet lige har sagt om modsættelsen, udledt; og derfor gælder det oprindeligt om den; den er altså ifølge formen slet og ret ubetinget, men betinget ifølge stoffet. Og således har vi er også fundet den anden grundsætning for al menneskelig viden.

11) Med hensyn til alt det der tilkommer Jeget, da må, i kraft af den blotte modsætten, det modsatte tilkomme Ikke-Jeget.

(Man mener sædvanligvis, at begrebet om Ikke-Jeget er et tænkt begreb, der er opstået ved abstraktion fra alt forestillet.† Men lavheden af denne forklaring lader sig let godtgøre. Så vidt jeg skal have en forestilling om noget, må jeg sætte det mod det forestillende. Nu kan og må der ganske vist ligge et eller andet X i forestillingens objekt, hvorved det afslører sig som noget, der skal forestilles, ikke som det forestillende. Men at alt, hvori dette X ligger, ikke er det forestillende, men det der skal forestilles, kan

* Fichte har vist at — A er sat slet og ret, pkt. 4) ovenfor.

† 'fra alt der forekommer som forestillinger i vor bevidsthed.'

genstand lernen; vielmehr giebt es nur unter Voraussetzung jenes Gesetzes erst überhaupt einen Gegenstand).

5 Aus dem materialen Satze: *Ich bin*, entstand durch Abstraction von seinem Gehalte der bloß formale und logische: $A = A$. Aus dem im gegenwärtigen §. aufgestellten entsteht durch die gleiche Abstraction der logische Satz: — A nicht $= A$; den ich *den Satz des Gegensatzens* nennen würde. Er ist hier noch nicht füglich zu bestimmen, noch in einer wörtlichen Formel ausdrücken; wovon der Grund sich im folgenden §. ergeben wird.

10 Abstrahirt man endlich von der bestimmten Handlung des Urtheilens ganz, und sieht bloß auf die Form der Folgerung vom Entgegengesetzseyn auf das Nicht-Seyn, so hat man die *Kategorie der Negation*. Auch in diese ist erst im folgende §. eine deutliche Einsicht möglich.

§. 3. Dritter, seiner Form nach bedingter Grundsatz.

Mit jedem Schritte, den wir unserer Wissenschaft vorwärts thun, nähren wir uns dem Gebiete, in welchem sich alles erweisen lässt. Im ersten Grundsatz sollte und konnte gar nichts erweisen werden; er war der Form sowohl als dem Gehalte nach unbedingt, und ohne irgend einen höheren

20 Grund gewiss. In zweiten ließ zwar *die Handlung des Entgegensezens* sich nicht ableiten; wurde aber nur sie ihrer bloßen Form nach unbedingt gesetzt, so war streng erweislich, dass *das Entgegengesetzte* = Nicht-Ich seyn müsste. Der dritte ist fast durchgängig eines Beweises fähig, weil er nicht, wie der zweite dem Gehalte, sondern vielmehr der Form nach, und nicht

25 wie jener, von Einem, sondern von Zwei Sätzen bestimmt wird.

Er wird der form nach bestimmt, und ist bloß dem Gehalte nach unbedingt — heißt: die *Aufgabe für die Handlung*, die durch ihn aufgestellt wird, ist bestimmt durch die vorhergehenden zwei Sätze gegeben, nicht aber die Lösung derselben. Die letztere geschieht unbedingt und schlechthin durch

30 einen Machtspruch der Vernunft.

Wir heben demnach mit einer Deduction an, und gehen mit ihr, so weit wir können. Die Unmöglichkeit sie fortzusetzen wird uns ohne Zweifel zeigen, wo wir sie abzubrechen, und uns auf jenen unbedingten Machtspruch der Vernunft, der sich aus der Aufgabe ergeben wird, zu berufen haben.

35 A.

- 1) Insofern das Nicht-Ich gesetzt ist, ist das Ich nicht gesetzt; denn durch das Nicht-Ich wird das Ich völlig aufgehoben.

jeg ikke lære af nogen genstand; ydermere, kun under forudsætning af hin lov*, findes der overhovedet en genstand).

-
- 5 Af den faktuelle sætning: *Jeg er*, opstod ved abstraktion fra dens indhold den blot formale og logiske sætning $A = A$. Af det opstillede i den nærværende paragraf, opstod ved den samme abstraktion den logiske sætning: — A er ikke $= A$; som jeg ville kalde *modsættelsens sætningen*. Vi er endnu ikke i stand til at bestemme den på passende vis, heller ikke til at udtrykke
- 10 den i en formel; grunden til dette vil fremgå af næste paragraf. Abstraherer man endelig helt fra den dom, der ligger til grund for en bestemt handling og blot ser på formen af den Ikke-Væren, der er en følge af selve modsættelsen, da har man *negationens kategori*. Også hvad dette angår, er en tydelig indsigt først mulig i næste paragraf.
- 15

§ 3. Tredje, ifølge sin form, betingede grundsætning.

- Med ethvert skridt fremad i vor videnskab, nærmer vi os det område, hvor alt lader sig bevise. Med hensyn til den første grundsætning skulle og kunne slet intet bevises; den var ifølge form og indhold ubetinget og sikker
- 20 uden nogen højere begrundelse. Med hensyn til den anden grundsætning lod *modsættelsens handling* sig ganske vist sig ikke udlede, men blev blot med hensyn til sin blotte form sat ubetinget. Således blev det strengt bevist, at det, *der blev sat imod*, måtte være = Ikke-Jeget. Hvad den tredje grundsætning angår, er et bevis næsten helt igennem muligt, fordi den ikke, som den anden, bliver bestemt ifølge indholdet og af kun Én grundsætning, men snarere bestemmes ifølge formen og af To grundsætninger.
- 25

- Den bliver bestemt ifølge formen og er blot ifølge sit indhold ubetinget — dvs.: *handlingens opgave*, der opstilles på grund af denne grundsætning, er strengt givet ved de to forudgående sætninger, men løsningen på opgaven er ikke givet derved. Dette sidste foregår ubetinget og slet og ret ved et magtsprog af fornuften.
- 30

- Vi begynder følgelig med en deduktion og fortsætter med den så langt vi kan. Umuligheden af at fortsætte med den vil uden tvivl vise os, hvor vi må bryde af, og hvor vi, under løsningen af opgaven, bliver nødt til at påberåbe os fornuftens ubetingede magtsprog.
- 35

A.

- 1) For så vidt Ikke-Jeget er sat, er Jeget ikke sat; thi ved Ikke-Jeget bliver Jeget fuldstændigt ophævet.

* Den anden grundsætning.

Nun ist das Nicht-Ich *im Ich* gesetzt: denn es ist entgegengesetzt; aber alles Entgegensetzen setzt die Identität des Ich, in welchem gesetzt, und dem gesetzten entgegengesetzt wird, voraus.

5 Mithin ist das Ich im Ich nicht gesetzt, insofern das Nicht-Ich darin gesetzt ist.

2) Aber das Nicht-Ich kann nur insofern gesetzt werden, inwiefern im Ich (in dem identischen Bewusstseyn) ein Ich gesetzt ist, dem entgegengesetzt werden kann.

10 Nun soll das Nicht-Ich im identischen Bewusstseyn gesetzt werden.

Mithin muss in demselben, insofern das Nicht-Ich gesetzt seyn soll, auch Ich gesetzt seyn.

15 3) Beide Schlussfolgen sind sich entgegengesetzt: beide sind aus dem zweiten Grundsatz durch eine Analyse entwickelt, und mithin liegen beide in ihm. Also ist der zweite Grundsatz sich selbst entgegengesetzt, und hebt sich selbst auf.

20 4) Aber er hebt sich selbst nur insofern auf, inwiefern das gesetzte durch das entgegengesetzte aufgehoben wird, mithin, inwiefern er selbst Gültigkeit hat. Nun soll er durch sich selbst aufgehoben seyn, und keine Gültigkeit haben.

Mithin hebt er sich nicht auf.

Der zweite Grundsatz hebt sich auf; und er hebt sich auch nicht auf.

25 5) Wenn es sich mit dem zweiten Grundsatz so verhält, so verhält es sich auch mit dem ersten nicht anders. Er hebt sich selbst auf, und hebt sich auch nicht auf.

Denn

Ist Ich = Ich, so ist alles gesetzt, was im Ich gesetzt ist.

30 Nun soll der zweite Grundsatz im Ich gesetzt seyn, und auch nicht im Ich gesetzt seyn.

Mithin ist Ich nicht = Ich, sondern Ich = Nicht-Ich, und Nicht-Ich = Ich.

35 B. Alle diese Folgerungen sind von den aufgestellten Grundsätzen, nach den als gültig vorausgesetzten Reflexionsgesetzen abgeleitet; sie müssen demnach richtig seyn. Sind sie aber richtig, so wird die Identität des Bewusstseyns, das einige absolute Fundament unseres Wissens, aufgehoben. Hierdurch nun wird unsere Aufgabe bestimmt. Es soll nemlich irgend ein X gefunden werden, vermittelt dessen alle jene Folgerungen richtig seyn
40 können, ohne dass die Identität das Bewusstseyns aufgehoben werde.

Nu er Ikke-Jeget sat i *Jeget*, da det er sat imod; men al sætten imod forudsætter identitet mellem det Jeg, i hvilket der sættes, og det Jeg i hvilket der sættes imod.

Følgelig er Jeget ikke sat i Jeget, for så vidt Ikke-Jeget er sat i det.*

- 5 2) Men Ikke-Jeget kan kun for så vidt blive sat, så vidt der er sat et Jeg i Jeget, som Ikke-Jeget kan sættes imod.

Nu skal Ikke-Jeget sættes i den identiske bevidsthed.

Derfor må i den samme bevidsthed, for så vidt Ikke-Jeget skal være sat, også Jeget være sat.

- 10 3) De to følgeslutninger modsiger hinanden. Begge er udviklet fra den anden grundsætning gennem en analyse, og følgelig ligger begge i den. Altså er den anden grundsætning i modstrid med sig selv, og ophæver således sig selv.

- 15 4) Men den ophæver kun sig selv for så vidt, hvorvidt det satte bliver ophævet ved det modsatte, altså hvorvidt den selv har gyldighed. Nu skal den være ophævet ved sig selv og ikke have nogen gyldighed.

Følgelig ophæver den ikke sig selv.

Den anden grundsætning ophæver sig selv og den ophæver ikke sig selv.

- 20 5) Når det forholder sådan med den anden grundsætning, så forholder det sig ikke anderledes med den første. Den ophæver sig selv, og den ophæver ikke sig selv.

Thi

Er Jeg = Jeg, så er alt sat, som er sat i Jeget.

- 25 Nu skal den anden grundsætning være sat i Jeget og også ikke være sat i Jeget.†

Følgelig er Jeg ikke = Jeg, men Jeg = Ikke-Jeg og Ikke-Jeg = Jeg.

- 30 B. Alle disse slutninger er udledt, i overensstemmelse med forudsatte gyldige reflektionslove,‡ af de opstillede grundsætninger; de må derfor være rigtige. Men er de rigtige, så bliver bevidsthedens identitet, det eneste absolutte fundament for vor viden, ophævet. Dette bestemmer nu vor opgave. Vi skal finde et eller andet X ved hjælp af hvilket, alle de nævnte slutninger er rigtige, uden at bevidsthedens identitet bliver ophævet.

* Punkt 1, *første udsagn*: Hvis Ikke-Jeget er sat, er det nødvendigvis sat i Jeget, derfor ophæves Jeget i kraft af negationen; *andet udsagn*: Ikke-Jeget er sat i Jeget, og det er sat imod, men der findes kun ét Jeg, Jegets enhed, derfor bliver Jeget igen ophævet, selvom Ikke-Jeget er sat imod.

Punkt 2: Dette er i overensstemmelse med den anden grundsætning.

Punkt 4: Den anden grundsætning kan ikke ophæve sig selv, hvis den ikke har nogen gyldighed.

† Gælder den anden grundsætning ikke, er der ikke noget Ikke-Jeget, der er sat mod Jeget.

‡ Logikkens love.

- 1) Die Gegensätze welche vereinigt werden soll, sind im Ich, als Bewusstseyn. Demnach muss auch X im Bewusstseyn seyn.
- 2) Das Ich sowohl, als das Nicht-Ich sind beides Producte ursprünglicher Handlungen des Ich, und das Bewusstseyn selbst ist ein solches
5 Product der ersten ursprünglichen Handlung des Ich, des Setzens des Ich durch sich selbst.
- 3) Aber, laut obiger Folgerungen, ist die Handlung, deren Product das Nicht-Ich ist, das Entgegengesetzen, gar nicht möglich ohne X. Mithin muss X selbst ein Product, und zwar ein Product einer ursprünglichen
10 Handlung des Ich seyn. Es giebt demnach eine Handlung des menschlichen Geistes = Y, deren Product = X ist.
- 4) Die Form dieser Handlung ist durch die obige Aufgabe vollkommen bestimmt. Es sollen durch sie das entgegengesetzte Ich, und Nicht-Ich vereinigt, gleich gesetzt werden, ohne dass sie sich gegenseitig aufheben. Obige Gegensätze sollen in die Identität des einigen
15 Bewusstseyns aufgenommen werden.
- 5) *Wie* dies aber geschehen könne, und auf welche Art es möglich seyn werde, ist dadurch noch gar nicht bestimmt; es liegt nicht in der Aufgabe, und lässt sich aus ihr auf keine Art entwickeln. Wir müssen demnach, wie oben, ein Experiment machen, und uns fragen: wie lassen A und — A, Seyn und Nicht-Seyn, Realität und Negation sich
20 zusammendenken, ohne dass sie sich vernichten und aufheben?
- 6) Es ist nicht zu erwarten, dass irgend jemand diese Fragen anders beantworten werde, als folgendermaassen: sie werden sich gegenseitig *einschränken*. Mithin wäre, wenn diese Antwort richtig ist, die Handlung Y ein *Einschränken* beider Entgegengesetzter durch einander; und X bezeichnete die *Schranken*.
25
(Man verstehe mich nicht so, als ob ich behauptete, der Begriff der Schranken sey ein analytischer Begriff, der in der Vereinigung der Realität mit Negation liege, und sich aus ihr entwickeln ließe. Zwar sind die entgegengesetzten Begriffe durch die zwei ersten Grundsätze gegeben; die Forderung aber, dass sie vereinigt werden sollen, im ersten enthalten. Aber die Art, wie sie vereinigt werden können, liegt in ihnen gar nicht, sondern sie wird durch ein *besonderes* Gesetz
30 unseres Geistes bestimmt, das durch jenes Experiment zum Bewusstseyn hervorgerufen werden sollte.)
- 7) Aber im Begriffe der Schranken liegt mehr, als das gesuchte X; es liegt nemlich zugleich der Begriff der Realität und der Negation, welche vereinigt werden, darin. Wir müssen demnach, um X rein zu bekommen, noch eine Abstraction vornehmen.
40
- 8) Etwas *einschränken* heißt: die Realität desselben durch Negation nicht *gänzlich*, sondern nur zum *Theil* aufheben. Mithin liegt im Be-

- 1) Modsætningerne som skal forenes ligger i Jeget som bevidsthed. Følgelig må også X ligge i bevidstheden.
- 2) Jeget såvel som Ikke-Jeget er begge resultater af oprindelige handlinger af Jeget, og bevidstheden selv er et sådant resultat af Jegets første oprindelige handling, sættelsen af Jeget ved sig selv.
- 3) Men i henhold til de ovenstående slutninger er handlingen, hvis resultat Ikke-Jeget er, dvs. modsættelsen, slet ikke mulig uden X. Derfor må X selv være et resultat, og nemlig et resultat af en oprindelig handling af Jeget. Der findes følgelig en handling af menneskeånden lig Y, vis resultat er = X.
- 4) Denne handlings form er fuldkomment bestemt ved den ovennævnte opgave. Via den skal det Jeg, som Ikke-Jeget sættes imod, og Ikke-Jeget forenes, uden at de gensidigt ophæver hinanden. De ovennævnte modsætninger skal optages i den forenede bevidstheds identitet.
- 5) Hvorledes dette kan ske, og på hvilken måde det vil være muligt, er dog endnu slet ikke bestemt, det ligger ikke i opgaven, og lader sig på ingen måde udvikle af denne. Vi må følgelig, som ovenfor udfører et eksperiment, og spørge os selv, hvorledes kan man samtænke A og $\neg A$, Væren og Ikke-Væren, realitet og negation uden at de bliver tilintetgjort og ophævet?
- 6) Det er ikke at forvente, at nogen som helst ville besvare spørgsmålet på anden måde end følgende: de må gensidigt *indskrænke* sig. Derfor ville, hvis dette svar er rigtigt, handlingen Y være en *indskrænkning* af de to modstillede elementer ved hverandre; og X ville betegne *skranken*.
(Man må ikke forstå mig derhen, at jeg påstår at begrebet skranke er et analytisk begreb, der er foreningen af realitet og negation, og lod sig udvikle af disse. Ganske vist er de modsatte begreber givet ved de to første grundsætninger; men fordringen, om at de skal forenes, er indeholdt i den første grundsætning. Men måden på hvilken de kunne blive streng forenet, ligger slet ikke i den første grundsætning, men måden bliver bestemt ved en *særlig* lov i vor ånd, som ved hint eksperimentet skal kaldes frem i vor bevidsthed.)
- 7) Men i begrebet skranke ligger mere end det søgte X; der ligger nemlig ligeledes begreberne realitet og negation, som bliver forenet deri. For at X skal blive rent, vi må således foretage endnu en abstraktion.
- 8) At *indskrænke* noget betyder at man ikke *fuldkomment* ophæver en tings realitet ved negation, men kun *delvist* ophæver den. Derfor ligger der i

griffe der Schranken, außer dem der Realität und der Negation, noch der der *Theilbarkeit* (der *Quantitätsfähigkeit* überhaupt, nicht eben einer *bestimmten* Quantität). Dieser Begriff ist das gesuchte X und durch die Handlung Y wird demnach *schlechthin das Ich sowohl als das*

5

9) *Ich sowohl als Nicht-Ich wird theilbar gesetzt*; denn die Handlung Y kann der Handlung des Gegensetzens nicht *nachgehen*, d. i. sie kann nicht betrachtet werden, als durch dieselbe erst möglich gemacht; da laut obigen Beweises ohne sie das Gegensetzen sich selbst aufhebt und mithin unmöglich ist. Ferner kann sie nicht *vorhergehen*; denn sie wird bloß vorgenommen, um die Entgegensetzung möglich zu machen, und die Theilbarkeit ist nichts, ohne ein theilbares. Also geht sie unmittelbar in und mit ihr vor; beide sind Eins und eben Dasselbe, und werden nur in der Reflexion unterschieden. So wie dem

10

15

C. Jetzt haben wir bloß noch zu untersuchen, ob durch die aufgestellte Handlung die Aufgabe wirklich gelöst, und alle Gegensätze vereinigt sind.

20

1) Die erste Schlussfolge ist nunmehr folgendermaassen bestimmt. Das Ich ist im Ich nicht gesetzt, insofern, d. i. nach denjenigen Theilen der Realität, mit welchem das Nicht-Ich gesetzt ist. Ein Theil der Realität, d. i. derjenige, der dem Nicht-Ich beigelegt wird, ist im Ich aufgehoben. Diesem Satze widerspricht der zweite nicht. Insofern das

25

Nicht-Ich gesetzt ist, muss auch das Ich gesetzt seyn; nemlich sie sind beide überhaupt, als theilbar ihrer Realität nach, gesetzt.

Erst jetzt, vermittelst des aufgestellten Begriffes kann man von beiden sagen: sie sind *etwas*. Das absolute Ich des ersten Grundsatzes ist nicht *etwas* (es har kein Prädicat, und kann keins haben); es ist schlechthin, *was* es ist, und dies lässt sich nicht weiter erklären. Jetzt vermittelst dieses Begriffes ist im Bewusstseyn *alle* Realität; und von dieser kommt dem Nicht-Ich diejenige zu, die dem Ich nicht zukommt, und umgekehrt. Beide sind etwas; das Nicht-Ich dasjenige, was das Ich nicht ist, und umgekehrt. Dem absoluten Ich entgegengesetzt (welchem es aber nur, insofern es vorgestellt wird, nicht insofern es an sich ist, entgegengesetzt werden kann; wie sich zu seiner Zeit zeigen wird), ist das Nicht-Ich *schlechthin Nichts*; dem einschränkbaren Ich entgegengesetzt ist es eine *negative Größe*.

30

35

2) Das Ich soll sich selbst gleich, und dennoch sich selbst entgegengesetzt seyn. Aber es ist gleich in Absicht des Bewusstseyns, das Bewusstseyn ist enig: aber in diesem Bewusstseyn ist gesetzt das absolute Ich, als untheilbar; das Ich hingegen, welchem das Nicht-Ich

40

skrankebegrebet udover begrebet om realitet og negation også begrebet *delelighed* (*kvantificeringsevnen* generelt, ikke netop en *bestemt* kvantitet). Dette begreb er det søgte X, og ved handlingen Y bliver

- 5 9) *Jeget såvel som Ikke-Jeget bliver sat delvist*; thi handlingen Y kan ikke *vige for* modsættelsens handling, dvs. den kan ikke betragtes, som om den først er blevet mulig gennem denne; da modsættelsen, i henhold til ovenstående bevis, uden Y ophæver sig selv og således er umulig uden Y'et. Ydermere kan den ikke *gå forud*; thi den bliver blot besluttet for at gøre modsættelsen mulig, og deleligheden er intet, uden
- 10 noget der kan deles. Altså sker det hele umiddelbart og på en gang; begge er ét og samme og bliver kun adskilt i refleksionen. Så vidt som Jeget modstilles af et Ikke-Jeg, bliver følgelig både Jeget, *der* bliver modstillet og Ikke-Jeget, *som* modstiller, sat delvist.

- 15 C. Nu har vi blot tilbage at undersøge, om de opstillede handlinger virkelig har løst opgaven, og alle modsætninger dermed er blevet forenet.

- 1) Den første følgeslutning er nu bestemt på følgende måde. Jeget er ikke sat i Jeget, for så vidt, dvs. med hensyn til den del af realiteten som Ikke-Jeget er sat i. En del af realiteten, dvs. den del som bliver
- 20 Ikke-Jeget til del, bliver ophævet i Jeget. Denne sætning bliver ikke modsagt af den anden. For så vidt Ikke-Jeget er sat, må også Jeget være sat; de er nemlig begge overhovedet sat som delelige ifølge deres realitet.

- Først nu ved hjælp af det opstillede begreb, kan man om begge sige, at de er *noget*. Den første grundsætnings absolutte Jeg er ikke *noget* (det har intet prædikat og kan intet have); det er slet og ret *dét*, det er, og dette lader sig ikke yderligere forklare. Nu ligger, ved hjælp af dette begreb, *al* realitet i bevidstheden; og af denne realitet tilkommer *dét* Ikke-Jeget, som ikke tilkommer Jeget og omvendt. I forhold til en
- 30 modsætten af det absolutte Jeg (som imidlertid kun kan modsættes, for så vidt det bliver forestilt, ikke for så vidt det er sig selv; hvilket vil vise sig til sin tid),* er Ikke-Jeget *simpelthen Intet*; i forhold til det Jeg, det indskrænker, er det en *negativ størrelse*.

- 2) Jeget skal være lig med sig selv og alligevel være sat mod sig selv.
- 35 Men det er lig sig selv med hensyn til bevidstheden, bevidstheden er en enhed; imidlertid er det absolutte Jeg sat i denne bevidsthed, som udeleligt; Jeget derimod, som Ikke-Jeget

* denne og lignende henvisninger refererer til de den efterfølgende del af skriftet, som ikke er medtaget i denne oversættelse.

entgegengesetzt wird, als theilbar. Mithin ist das Ich, insofern ihm ein Nicht-Ich entgegengesetzt wird, selbst entgegengesetzt dem absoluten Ich.

5 Und so sind denn alle Gegensätze vereinigt, unbeschadet der Einheit des Bewusstseyns; und dies ist gleichsam die Probe, dass der aufgestellte Begriff der richtige war.

D. Da unsrer, erst durch Vollendung einer Wissenschaftslehre erweisbaren Voraussetzung nach nicht mehr als Ein schlechthin unbedingter, Ein dem Gehalte nach bedingter, und Ein der Form nach bedingter Grundsatz
10 möglich ist; so kann es außer den aufgestellten weiter keinen geben. Die Masse dessen, was unbedingt, und schlechthin gewiss ist, ist nunmehr erschöpft; und ich würde sie etwa in folgender Formel ausdrücken: *Ich setze im Ich dem theilbaren Ich ein theilbares Nicht-Ich entgegen.*

15 Ueber diese Erkenntniss hinaus geht keine Philosophie; aber bis zu ihr zurückgehen soll jede gründliche Philosophie; und so wie sie es thut, wird sie Wissenschaftslehre. Alles was von nun an im Systeme des menschlichen Geistes vorkommen soll, muss sich aus dem Aufgestellten ableiten lassen.

1) Wir haben die entgegengesetzten Ich und Nicht-Ich vereinigt durch
20 den Begriff der Theilbarkeit. Wird von dem bestimmten Gehalte, dem Ich und Nicht-Ich, abstrahiert, und die *bloße Form der Vereinigung entgegengesetzter durch den Begriff der Theilbarkeit* übrig gelassen, so haben wir den logischen Satz, den man bisher, den *Grund* nannte: A zum Theil = — A und umgekehrt. Jedes Entgegengesetzte ist seinem Entgegengesetzten in
25 einem Merkmale = X gleich; und: jedes Gleiche ist seinem Gleichem in einem Merkmale = X entgegengesetzt. Ein solches Merkmale = X heißt der Grund, im ersten Falle *der Beziehungs-* in zweiten der *Unterscheidungs-* Grund: denn Entgegengesetzte gleichsetzen oder vergleichen nennt man *beziehen*; Gleichgesetzte entgegengesetzten heißt sie *unterschieden*. Dieser logische Satz wird beweisen und bestimmt durch unsern aufgestellten materialen Grundsatz.

Beweisen: denn

a. Alles entgegengesetzte = — A ist entgegengesetzt einem A, und dieses A ist gesetzt.

35 Durch das Setzen eines — A wird A aufgehoben, und doch auch nicht aufgehoben.

Mithin wird es nur zum Theil aufgehoben; und statt des X in A, welches nicht aufgehoben wird, ist in — A nicht — X, sondern X selbst gesetzt: und so ist A = — A in X, Welches der erste war.

sættes imod, bliver sat deleligt. Derfor er Jeget, for så vidt et Ikke-Jeg er sat imod det, selv sat imod det absolutte Jeg.

Og således er alle modsætninger forenet, og bevidsthedens enhed er ubeskadiget; og dette er ligesom prøven på, at det opstillede begreb*
5 var rigtigt.

D. Da der ifølge vor, først ved fuldendelse af en videnskabslæren, beviselige forudsætning ikke er mulighed for mere end Én slet og ret ubetinget, Én ifølge indholdet betinget og Én ifølge formen betinget grundsætning, så kan der udenfor de opstillede ikke findes flere. Mængden af det, som er
10 ubetinget og slet og ret sikkert, er fra nu af udtømt; og jeg kunne måske formulere det således: *Jeget sætte i Jeget et deleligt Ikke-Jeg mod det delelige Jeg.*

Ingen filosofi kan gå ud over denne erkendelse; men enhver grundig filosofi skal vende tilbage til den, og idet den gør det, bliver den videnskabslære. Alt hvad der fra nu af skal forekomme i menneskeåndens system, må
15 lade sig udlede af det opstillede.

1) Vi har forenet de hinanden modsatte Jeg og Ikke-Jeg ved hjælp af begrebet delelighed. Abstraherer man fra Jegets og Ikke-Jegets bestemte indhold og lader *formen af den blotte forening af modsætningen ved begrebet delelighed* blive tilovers, så har vi den logiske sætning, som man hidtil har kaldt
20 *Grundens sætning*: A er delvis = $-A$ og omvendt. (1): Enhver ting, der er sat mod noget andet, er lige[†] med det, den er sat imod i et kendetegn = X ; og (2): ting, der er lige med hinanden, er sat imod hinanden i et kendetegn = X .[‡] Et sådant kendetegn = X kaldes grunden, i det første tilfælde grunden til *forbundetheden* i det andet tilfælde grunden til *adskillelsen*, thi det at sætte
25 modsætninger lige med hinanden eller forlige dem kaldes at *forbinde*, det at sætte ting, der er lige med hinanden, mod hinanden kaldes at *adskille*. Denne logiske sætning bliver bevist og bestemt ved hjælp af vor opstillede faktuelle grundsætning.[§]

30 *Bevis for sætningerne (1) og (2):* thi

a. Alt modsat = $-A$ er modsat et A , og dette A er sat.

Ved sættelsen af et $-A$, bliver A ophævet, og dog ikke ophævet.

Følgelig bliver A kun delvist ophævet, og i stedet for X i A , som ikke bliver ophævet, er i $-A$ ikke $-X$, men X selv sat. og således er $A = -A$
35 i X , hvilket var det første der skulle bevises.

* begreb: skrankebegrebet.

† lige: det tyske *gleich*: lige, lige med, samme, ens, lig med, af samme rang.

‡ kendetegn: på tysk 'Merkmal': et udtryk, en egenskab osv.; se Ordliste.

§ Som er: *Jeget sætte i Jeget et deleligt Ikke-Jeg mod det delelige Jeg.*— Fichtes senere behandling af antitesis og syntesis, vil kaste lys over dette afsnit, se senere.

b. Alles gleichgesetzte ($= A = B$) ist sich selbst gleich, kraft seines Gesetzseyns im Ich. $A = A$. $B = B$.

Nun wird gesetzt $B = A$, mithin ist B durch A nicht gesetzt; denn wäre es dadurch gesetzt, so wäre es $= A$ und nicht $= B$. (Es wären nicht Zwei gesetzte, sondern nur Ein gesetztes vorhanden).

Ist aber B durch das Setzen des A nicht gesetzt, so ist es insofern $= -A$; und durch das Gleichsetzen beider wird weder A noch B, sondern irgend ein X gesetzt, welches $= X$ und $= A$ und $= B$ ist. Welches das zweite war.

Hieraus ergibt sich, wie der Satz $A = B$ gültig seyn könne, der an sich dem Satze $A = A$ widerspricht. $X = X$, $A = X$, $B = X$; mithin $A = B$, insofern beides ist X: aber $A = -B$, insofern beides ist $= -X$.

Nur in *Einem* Theile sind Gleiche entgegengesetzt, und Entgegengesetzte gleich. Denn wenn sie sich in mehreren Theilen entgegengesetzt wären, d. i. wenn in den Entgegengesetzten selbst entgegengesetzte Merkmale wären, so gehörte Eins von beiden zu dem, worin die verglichenen gleich sind, und sie wären mithin nicht entgegengesetzt; und umgekehrt. Jedes begründete Urtheil hat demnach nur Einen Beziehungs- und nur Einen Unterscheidungsgrund. Hat es mehrere, so ist es nicht Ein Urtheil, sondern mehrere Urtheile.

2) Der logische Satz des Grundes wird durch den obigen materialen Grundsatz *bestimmt*, d. i. seine Gültigkeit wird selbst eingeschränkt; er gilt nur für einen Theil unsrer Erkenntniss.

Nur unter der Bedingung, dass überhaupt verschiedene Dinge gleich, oder entgegengesetzt werden, werden sie in irgend einem Merkmale entgegengesetzt, oder gleichgesetzt. Dadurch aber wird gar nicht ausgesagt, dass schlechthin und ohne alle Bedingung alles, was in unserem Bewusstseyn vorkommen könne, irgend einem anderen gleich, und einem dritten entgegengesetzt werden müsse. Ein Urtheil über dasjenige, dem nichts gleich, und nichts entgegengesetzt werden kann, steht gar nicht unter dem Satze des Grundes, denn es steht nicht unter der Bedingung seiner Gültigkeit; es wird nicht begründet, sondern es begründet selbst alle möglichen Urtheile; es hat keinen Grund, sondern es giebt selbst den Grund alles Begründeten an. Der Gegenstand solcher Urtheile ist das absolute Ich, und alle Urtheile, deren Subject dasselbe ist, gelten schlechthin und ohne allen Grund; worüber unten ein mehreres.

3) Die Handlung, da man im Verglichenen das Merkmal aufsucht, worin sie *entgegengesetzt* sind, heißt das *antithetische* Verfahren; gewöhnlich das *analytische*, welcher Ausdruck aber weniger bequem ist, theils weil er die Meinung übrig lässt, dass man etwa aus einem Begriffe etwas entwickeln könne, was man nicht erst durch eine Synthesis hineingelegt, theils weil durch die erste Benennung deutlicher bezeichnet wird, dass dieses Ver-

b. Alt der sættes lig hinanden ($= A = B$) er lig sig selv i kraft af, at de er sat i Jeget. $A = A$. $B = B$.

5 Nu sætter man $B = A$, altså er B ikke sat ved A ; for var det sat ved A , måtte det være $= A$ og ikke $= B$. (Der ville ikke være to der var sat, men kun en der var sat forhånden).

Men er B ikke sat, ved at A bliver sat, så er B for så vidt $= -A$; og ved ligesættelsen af begge bliver hverken A eller B , men et eller andet X sat,* som er $= X$ og $= A$ og $= B$. Dermed er det andet bevist.

10 Heraf fremgår det, hvorledes sætningen $A = B$ kan være gyldig, skønt den i sig selv modsiger sætningen $A = A$. Der gælder $X = X$, $A = X$, $B = X$, derfor $A = B$, for så vidt begge er i X ; men $A = -B$, for så vidt begge er $= -X$.

15 Kun i *Én* del er lige modsatte og modsatte lige. Thi hvis de var modsat hinanden i flere dele, dvs. hvis der i de modsatte selv fandtes modsatte steder, så tilhørte Et af disse steder den del, hvori de sammenlignede var lig hinanden, og da ville de ikke være modsat og omvendt.† Enhver begrundet dom har følgelig kun *Én* forbundetheds- og en adskillelsesgrund. Har den flere, så er det ikke samme dom, men flere forskellige.

20 2) Den logiske sætning om *Grunden*, bliver *bestemt* ved den ovennævnte faktuelle grundsætning, dvs. dens gyldighed bliver selv indskrænket, den gælder kun for en del af vor erkendelse.

25 Kun på betingelsen af, at forskellige ting overhovedet sættes lige med eller modsat hinanden, bliver de sat mod eller lige med hinanden i et eller andet kendetegn. Imidlertid udsiges der derved slet ikke, at alt, hvad der kunne forekomme i vor bevidsthed, simpelthen og uden al betingelse enten må være lige med noget andet eller modsat et tredje. En dom over noget, som ikke er lige med noget og ikke kan modsættes af noget, er ikke underkastet Grundens Sætning, thi denne dom er ikke betinget af sætningens gyldighed; den bliver ikke begrundet, men den begrunder selv alle mulige domme; den har ingen begrundelse, men er selv grunden til al begrundelse. Genstanden for den slags domme er det absolutte Jeg og alle domme, hvis subjekt er det absolutte Jeg, gælder slet og ret og uden al grund; mere om dette nedenfor.

30 3) Den handling, hvor man i sammenligningen opsøger det kendetegn, hvori de er sat mod hinanden, kaldes den *antitetiske* fremgangsmåde; den kaldes almindeligvis den analytiske, hvilket udtryk dog er mindre bekvemt, dels fordi man derved får indtryk af, at man kunne udvikle noget af et begreb, som ikke først er blevet lagt i begrebet ved en syntese, dels

* Hvis $-A$ og A sættes lige, må det ske på betingelsen af, at den tredje grundsætning er gyldig, der må være et sted, hvor denne ligesættelse er mulig, dette sted kaldes X .

† Vi har på dette sted $A = B$. Hvis der, et sted inde i dette sted, gjaldt $A = -B$ eller $-A = B$, så måtte de alligevel være lig hinanden, da de ligger i $A = B$.

fahren das Gegentheil vom synthetischen sey. Das *synthetische* Verfahren nemlich besteht darin, dass man im Entgegengesetzten dasjenige Merkmal aufsuche, worin sie *gleich* sind. Der bloßen logischen Form nach, welche von allem Inhalte der Erkenntniss, sowie von der Art, wie man dazu

5 komme, völlig abstrahirt, heißen auf die erstere Art hervorgebrachte Urtheile, antithetische oder verneinende, auf die letztere Art hervorgebrachte synthetische oder bejahende Urtheile.

4) Sind die logischen Regeln, unter denen alle Antithesis und Synthesis steht, von dem dritten Grundsatz der Wissenschaftslehre abgeleitet, so

10 ist überhaupt die Befugniss aller Antithesis und Synthesis von ihm abgeleitet. Aber wir haben in der Darstellung jenes Grundsatzes gesehen, dass die ursprüngliche Handlung, die er ausdrückt, die des Verbindens Entgegengesetzter in einem Dritten, nicht möglich war ohne die Handlung des Entgegengesetzens; und dass diese gleichfalls nicht möglich war, ohne die

15 Handlung des Verbindens: dass also beide in der That unzertrennlich verbunden und nur in der Reflexion zu unterscheiden sind. Hieraus folgt; dass die logischen Handlung, die auf jene ursprünglichen sich gründen, und eigentlich nur besondere, nähere Bestimmungen derselben sind, gleichfalls nicht, eine ohne die andere, möglich seyn werden. Keine Anti-

20 thesis ist möglich ohne eine Synthesis; denn die Antithesis besteht darin, dass in Gleichen das entgegengesetzte Merkmal aufgesucht wird; aber die Gleichen wären nicht gleich, wenn sie nicht erst durch eine synthetische Handlung gleichgesetzt wären. In der bloßen Antithesis wird davon abstrahirt, dass sie erst durch eine solche Handlung gleichgesetzt werden: sie

25 werden schlechthin als gleich, ununtersucht woher, angenommen; bloß auf das entgegengesetzte in ihnen wird die Reflexion gerichtet, und dieses dadurch zum deutlichen und klaren Bewusstseyn erhoben. — So ist auch umgekehrt keine Synthesis möglich ohne eine Antithesis. Entgegengesetzte sollen vereinigt werden: sie wären aber nicht entgegengesetzt, wenn sie es nicht durch eine Handlung des Ich wären, von welcher in der

30 Synthesis abstrahirt wird, um bloß den Beziehungsgrund durch Reflexion zum Bewusstseyn zu erheben. — Es giebt demnach überhaupt dem Gehalte nach keine bloß analytischen Urtheile; und man kömmt bloß durch sie nicht nur nicht weit, wie Kant sagt, sondern man kömmt gar nicht von

35 der Stelle.

5) Die berühmte Frage, welche Kant an die Spitze der Kritik der reinen Vernunft stellte: wie sind synthetische Urtheile a priori möglich? — ist jetzt auf die allgemeinste und befriedigendste Art beantwortet. Wir haben im dritten Grundsatz eine Synthesis zwischen dem entgegengesetzten Ich und

40 Nicht-Ich, vermittelt der gesetzten Theilbarkeit beider, vorgenommen, über deren Möglichkeit sich nicht weiter fragen, noch ein Grund derselben sich anführen lässt; sie ist schlechthin möglich, man ist zu ihr ohne allen

fordi man ved den første benævnelse tydeligere angiver, at denne fremgangsmåde er den modsatte af den syntetiske. Den *syntetiske* fremgangsmåde består nemlig deri, at man i modsættelsen opsøger det kendetegn, hvori de er *lige med hinanden*. Ifølge den blotte logiske form — der fuldstændigt abstraherer fra alt erkendelsesindhold såvel som fra måden, man er kommet til det på — kaldes den første slags frembragte domme, antitetiske eller nægtende, den anden slags frembragte domme kaldes syntetiske eller bekræftende.

4) Er de logiske regler, som al antitese og syntese er underordnet, udledt af videnskabslærens tredje grundsætning, så er overhovedet al antiteses og synteses berettigelse udledt af denne. Men vi har ved fremstillingen af hin grundsætning set, at den oprindelige handling, som den udtrykker, nemlig forbindelsen af de modstatte i noget tredje, ikke var mulig uden modsættelseshandlingen; og at denne ligeledes ikke var mulig uden den handling, som forbinder dem; altså at de begge i virkeligheden er uadskilleligt forbundne og kun er adskilte i refleksionen. Heraf følger ligeledes, at den logiske handling, som beror på hin oprindelige, og egentlig kun er en særlig nærmere bestemmelse af den samme, ikke ville være mulig uden dem begge. Ingen antitese er mulig uden en syntese; thi antitesen består deri, at man ved sammenligningen opsøger det modsatte kendetegn; men de sammenlignede ville ikke være lige, hvis de ikke først ved en syntetisk handling var sat lige. I den blotte antitese abstraherer man fra, at de først ved en sådan handling bliver sat lige. De bliver slet og ret antaget som lige, uden at det undersøges, hvoraf det kommer. Refleksionen bliver blot rettet mod det modsatte i dem, for derved at løfte dem op i den tydelige og klare bevidsthed. — Omvendt er således heller ingen syntese mulig uden en antitese. Modsatte skal forenes, men de var ikke sat mod hinanden, hvis de ikke var blevet det ved en handling af Jeget, som der bliver abstraheret fra i syntesen, for blot gennem refleksion at løfte forbindelsesårsagen op i bevidstheden. — Der findes følgelig med hensyn til indholdet generelt, ingen blot analytiske domme, og man kommer blot ved dem ikke kun ikke langt, som Kant siger, men man kommer slet ikke ud af stedet.

5) Det berømte spørgsmål som Kant satte på spidsen i Kritik af den rene Fornuft: hvorledes er syntetiske domme a priori mulige? — er nu besvaret på den mest almene og befriende måde. Vi har i den tredje grundsætning ved antagelsen af begges delelighed, en mulighed der ikke længere kan betvivles, foretaget en syntese mellem de modstillede Jeg og Ikke-Jeg. Endnu en grund til at denne syntese kan foretages, lader sig anføre; den er slet og ret mulig, man har ret til at foretage den uden enhver

weiteren Grund befugt. Alle übrigen Synthesen, welche gültig seyn sollen, müssen in dieser liegen; sie müssen zugleich in und mit ihr vorgenommen worden seyn: und so, wie dies bewiesen wird, wird der überzeugendste Beweis geliefert, dass sie gültig sind, wie jene.

- 5 6) *Sie müssen alle in ihr enthalten seyn:* und dies zeichnet uns denn zugleich auf das bestimmteste den Weg vor, den wir in unserer Wissenschaft weiter zu gehen haben. — Synthesen sollen es seyn, mithin wird unser ganzes Verfahren von nun an (wenigstens im theoretischen Theile der Wissenschaftslehre, denn im praktischen ist es umgekehrt, wie sich zu seiner Zeit zeigen wird) synthetisch seyn; jeder Satz wird eine Synthesis enthalten. —
 10 Aber keine Synthesis ist möglich ohne eine vorhergegangene Antithesis, von welcher wir aber, insofern sie Handlung ist, abstrahiren, und bloß das Product derselben, das Entgegengesetzte, aufsuchen. Wir müssen demnach bei jedem Satze von Aufzeigung Entgegengesetzter, welche vereinigt
 15 werden sollen, ausgehen. — Alle aufgestellten Synthesen sollen in der höchsten Synthesis, die wir eben vorgenommen haben, liegen, und sich aus ihr entwickeln lassen. Wir haben demnach in den durch sie verbundenen Ich und Nicht-Ich, insofern sie durch dieselbe verbunden sind, übriggebliebene entgegengesetzte Merkmale aufzusuchen, und sie durch einen
 20 neuen Beziehungsgrund, der wieder in dem höchsten aller Beziehungsgründe enthalten seyn muss, zu verbinden: in den durch diese erste Synthesis verbundenen Entgegengesetzten abermals neue Entgegengesetzte zu suchen, diese durch einen neuen, in dem erst abgeleiteten enthaltenen Beziehungsgrund zu verbinden; und dies fortzusetzen, so lange wir können;
 25 bis wir auf Entgegengesetzte kommen, die sich nicht weiter vollkommen verbinden lassen, und dadurch in das Gebiet des praktischen Theils übergehen. Und so ist denn unser Gang fest und sicher und durch die Sache selbst vorgeschrieben, und wir können im voraus wissen, dass wir bei gehöriger Aufmerksamkeit auf unserem Wege gar nicht irren können.
- 30 7) So wenig Antithesis ohne Synthesis, oder Synthesis ohne Antithesis möglich ist; ebenso wenig sind beide möglich ohne Thesis: ohne ein Setzen schlechthin, durch welches ein A (das Ich) keinem anderen gleich und keinem anderen entgegengesetzt, sondern bloß schlechthin gesetzt wird. Auf unser System bezogen giebt diese dem Ganzen Haltbarkeit und Vollen-
 35 dung; es muss ein System und Ein System seyn; das Entgegengesetzte muss verbunden werden, so lange noch etwas Entgegengesetztes ist, bis die absolute Einheit hervorgebracht sey; welche freilich, wie sich zu seiner Zeit zeigen wird, nur durch eine geendete Annäherung zum Unendlichen hervorgebracht werden könnte, welche an sich unmöglich ist. — Die Nothwendigkeit, auf die bestimmte Art entgegenzusetzen und zu verbinden,
 40 beruht unmittelbar auf dem dritten Grundsatz: die Nothwendigkeit,

videre grund. Alle øvrige synteser, som skal være gyldige, må ligge i denne; de må tillige være blevet foretaget i og med den. Og så, således som denne syntese bliver bevist, vil det mest overbevisende bevis blive givet på, at de øvrige er gyldige som hin.

- 5 6) *De må alle være indeholdt i den:* og dette viser os tillige på det tydeligste, hvilken vej vi videre må gå i vor videnskab. — Syntese skal det være, derfor vil hele vor fremgangsmåde fra nu af (i det mindst i videnskabslærens teoretiske del, thi i den praktiske er det omvendt, som det vil vise sig til sin tid) være syntetisk; enhver sætning vil indeholde en syntese. — Men
- 10 ingen syntese er mulig uden en forudgående antitese, fra hvilken vi imidlertid, for så vidt den er en handlingen, abstrahere og blot opsøger resultatet af denne handling, dvs. af modstillingen. Vi må følgelig tage vort udgangspunkt i alle sætninger, som fremviser modsætninger, der skal forenes. — Alle opstillede synteser skal ligge i den højeste syntese, som vi
- 15 netop har foretaget, og lade sig udvikle af den. Vi skal følgelig opsøge — i de, ved syntesen, forbundne Jeg og Ikke-Jeg, for så vidt de er forbundet ved den samme syntese — de tiloversblivende modsatte kendetegn, og forbinde dem ved en ny forbindelsesgrund, som igen må være indeholdt i den højeste af alle forbindelsesgrunde. Dvs. at man, i de ved denne første
- 20 syntese forbundne modsætninger, atter søger nye modsætninger, at forbinde disse ved en ny forbindelsesgrund, der er indeholdt i den nys udledte syntese, og fortsætte dette så længe vi kan, indtil vi kommer til modsætninger, der ikke længere kan forbindes fuldkomment, og derved overgår til den praktiske dels område. Og så er vor gang da fast og sikker og
- 25 dekreteret af sagen selv, og på forhånd kan vi vide, at vi ved behørig agtpågivenhed ikke kan fare vild.
- 7) Lige så lidt som antitese uden syntese eller syntese uden antitese er mulig, lige så lidt er begge mulige uden en tese, dvs. uden en slet og ret sætten, hvor et A (Jeget) ikke er lig et andet og ikke er modsat et andet, men
- 30 blot sættes slet og ret. Hvad vort system angår, giver denne det hele holdbarhed og fuldendelse; der må være et system og Ét system; modsætningerne må forbindes, så længe noget endnu står i modsætning til hinanden, indtil den absolutte enhed er frembragt; som ganske vist, som vil vise sig til sin tid, kun kan frembringes ved en trinvis tilnærmelse til det uendelige, hvilket i sig selv er umuligt. — Nødvendigheden af at modsætte og at forbinde på den bestemte måde, beror umiddelbart på den tredje grundsætning; nødvendigheden
- 35

überhaupt zu verbinden, auf dem ersten, höchsten. schlechthin unbedingten. Die *Form* des Systems gründet sich auf die höchste Synthesis; *dass* überhaupt ein System seyn solle, auf die absolute Thesis. — Soviel zur Anwendung der gemachten Bemerkung auf unser System überhaupt; aber

5 noch giebt es eine andere noch wichtigere Anwendung derselben auf die Form der Urtheile, die aus mehreren Gründen hier nicht übergangen werden darf. Nemlich, sowie es antithetische und synthetische Urtheile gab, dürfte der Analogie nach, es auch wohl thetische Urtheile geben, welche in irgend einer Bestimmung den ersteren gerade entgegengesetzt seyn

10 würden. Nemlich die Richtigkeit der beiden ersten Arten setzt einen Grund, und zwar einen doppelten Grund, einen der Beziehung, und einen der Unterscheidung voraus, welche beide aufgezeigt werden können, und wenn das Urtheil bewiesen werden soll, aufgezeigt werden müssen. (Z. B. der Vogel ist ein Thier: hier ist der Beziehungsgrund, auf welchem reflectirt wird, der bestimmte Begriff des Thieres, dass es aus Materie, aus organisirter Materie, aus animalisch belebter Materie bestehe; der Unterscheidungsgrund aber, von welchem abstrahirt wird, die specifische Differenz der verschiedenen Thierarten; ob sie zwei oder vier Füße, Federn, Schuppen oder eine behaarte Haut haben. Oder: eine Pflanze ist kein Thier: hier

15 ist der Unterscheidungsgrund, auf welchen reflectirt wird, die specifische Differenz zwischen der Pflanze und dem Thiere; der Beziehungsgrund aber, von welchem abstrahirt wird, ist die Organisation überhaupt). Ein thetisches Urtheil aber würde ein solches seyn, in welchem etwas keinem anderen gleich- und keinem anderen entgegengesetzt, sondern bloß sich selbst gleich gesetzt würde: es könnte mithin gar keinen Beziehungs- oder Unterscheidungsgrund voraussetzen: sondern das Dritte, das es der logischen Form nach doch voraussetzen muss, wäre bloß eine *Aufgabe* für einen Grund. Das ursprüngliche höchste Urtheil dieser Art ist das: Ich bin, in welchem vom Ich gar nichts ausgesagt wird, sondern die Stelle des Prädicats für die mögliche Bestimmung des Ich ins Unendliche leer gelassen

20 wird. Alle Urtheile, die unter diesem, das ist, unter dem absoluten Setzen des Ich enthalten sind, sind von der Art; (wenn sie auch nicht allemal wirklich das Ich zum logischen Subject hätten.) Z. B. der Mensch ist frei. Entweder betrachtet man dieses Urtheil als ein positives (in welchem Falle es heißen würde: der Mensch gehört unter die Klasse der freien Wesen), so sollte ein Beziehungsgrund angegeben werden zwischen ihm und den freien Wesen, der als Grund der Freiheit in dem Begriffe der freien Wesen überhaupt und dem des Menschen insbesondere enthalten wäre; aber weit entfernt, dass sich ein solcher Grund sollte angeben lassen, lässt sich nicht

25 einmal eine Klasse freier Wesen aufzeigen. Oder man betrachtet es als ein negatives, so wird dadurch der Mensch allen Wesen, die unter dem Gesetze der Naturnothwendigkeit stehen, entgegengesetzt; aber dann müss-

30

35

40

af overhovedet at forbinde beror på den første, højeste og slet og ret ubetingede grundsætning. Systemets *form* grunder sig på den højeste syntese;* *at* et system overhovedet skal findes, grunder sig på den absolutte tese. — Så meget i det hele taget om denne bemærknings anvendelse på vort system; men der findes endnu én og endda vigtigere anvendelse af denne på domsformen, som af flere grunde ikke bør overspringes her. Nemlig, så vidt der fandtes antitetiske og syntetiske domme, burde der ifølge analogien også findes tetiske domme, som i en eller anden bestemmelse ville være direkte modsat de førnævnte. Nemlig, at rigtigheden af de to første slags forudsætter en grund og oven i købet en dobbelt grund, en forbindelsesgrund og en adskillelsesgrund, som begge ville kunne fremvises og måtte fremvises, hvis dommen skal bevises. (F.eks. fuglen er et dyr. Her er forbindelsesgrunden, som der skal reflekteres over, det bestemte begreb vi har om dyret, om det består af stof, af organisk materiale eller af dyrisk levende materiale, men adskillelsesgrunden, der skal abstraheres fra, den særlige forskel på de forskellige dyrearter, er, om de har to eller fire fødder, skæl eller en behåret hud. — Eller et andet eksempel: en plante er ikke noget dyr. Her er adskillelsesgrunden, der reflekteres over, den særlige forskel, der er på en plante og et dyr; forbindelsesgrunden derimod, som der skal abstraheres fra, er, at begge er levende organismer). Men en tetisk dom ville være en sådan, i hvilken intet andet kunne sættes lig med og intet andet kunne sætte imod den, men den ville blot sætte sig lig sig selv. Den kunne derfor slet ikke forudsætte nogen forbindelses- eller adskillelsesgrund, men det tredje, som den ifølge den logiske form dog må forudsætte, ville blot være en *opgave* for en grund. Den højeste oprindelige dom af denne art er: Jeg er, i hvilken der intet bliver udsagt om Jeget, men prædikatets sted bliver ladet tomt for en mulig bestemmelse af Jeget i det uendelige. Alle domme, som er indeholdt i den absolutte sætten af Jeget, er af denne art; (også hvis de ikke hver gang virkelig har Jeget som logisk subjekt.) F.eks. mennesket er frit. Enten betragter man denne dom som en positiv dom (ifald det så ville hedder: mennesket tilhører klassen af frie væsener), så skulle en forbindelsesgrund angives mellem ham og det frie væsen, der som grund til friheden skulle være indeholdt i begrebet om det frie væsen overhovedet og særligt for mennesket; men langt fra at man skulle kunne angive en sådan grund, kan man ikke engang påvise en klasse af frie væsener. Eller man betragter dommen som en negativ dom, så ville mennesket derved være modstillet alle væsener som står under naturnødvendighedens lov; men så måtte

* den højeste syntese: den anden grundsætning. — Den absolutte tese: Jeg er.

te sich der Unterscheidungsgrund zwischen nothwendig und nicht nothwendig angeben, und es müsste sich zeigen lassen, dass der letztere in dem Begriffe des Menschen nicht, aber wohl in dem entgegengesetzten Wesen läge; und zugleich müsste sich ein Merkmal zeigen lassen, in welchem beide übereinkämen. Aber der Mensch, insofern das Prädicat der Freiheit von ihm gelten kann, d. i. insofern er absolut und nicht vorgestelltes noch vorstellbares Subject ist, hat mit den Naturwesen gar nichts gemein, und ist ihnen also auch nicht entgegengesetzt. Dennoch sollen laut der logischen Form des Urtheils, welche positiv ist, beide Begriffe vereinigt werden; sie sind aber in gar keinem Begriffe zu vereinigen, sondern bloß in der Idee eines Ich, dessen Bewusstseyn durch gar nichts außer ihm bestimmt würde, sondern vielmehr selbst alles außer ihm durch sein bloßes Bewusstseyn bestimmte: welche Idee aber selbst nicht denkbar ist, indem sie für uns einen Widerspruch enthält. Dennoch aber ist sie uns zum höchsten praktischen Ziele aufgestellt. Der Mensch soll sich der an sich unerreichbaren Freiheit ins Unendliche immer mehr nähern. — So ist das Geschmacksurtheil: A ist schön, (soviel als in A ist ein Merkmal, das im Ideal des Schönen auch ist) ein thetisches Urtheil; denn ich kann jenes Merkmal nicht mit dem Ideale vergleichen, da ich das Ideal nicht kenne. Es ist vielmehr eine Aufgabe meines Geistes, die aus dem absoluten Setzen desselben herkommt, es zu finden, welche aber nur nach einer vollendeten Annäherung zum Unendlichen gelöst werden könnte. — Kant und seine Nachfolger haben daher diese Urtheile sehr richtig *unendliche* genannt, obgleich keiner, soviel mir bewusst ist, sie auf eine deutliche und bestimmte Art erklärt hat.

8) Für irgend ein bestimmtes thetisches Urtheil lässt sich also kein Grund anführen; aber das Verfahren des menschlichen Geistes bei thetischen Urtheilen überhaupt ist auf das Setzen des Ich schlechthin durch sich selbst gegründet. Es ist nützlich, und giebt die klarste und bestimmteste Einsicht in den eigenthümlichen Charakter des kritischen Systems, wenn man diese Begründung der thetischen Urtheile überhaupt mit der der antithetischen und synthetischen vergleicht.

Alle in irgend einem Begriffe, der ihren Unterscheidungsgrund ausdrückt, Entgegengesetzte kommen in einem *höheren* (allgemeineren, umfassenderen) Begriffe überein, den man den Gattungsbegriff nennt: d. i. es wird eine Synthesis vorausgesetzt, in welcher beide enthalten, und zwar insofern sie sich gleichen, enthalten sind. Z. B. Gold und Silver sind als gleich enthalten in dem Begriffe des Metalls, welcher den Begriff, worin beide entgegengesetzt werden, als etwa hier die bestimmte Farbe, nicht enthält. Daher die logische Regel der Definition, dass sie den Gattungsbegriff, der den Beziehungsgrund, und die spezifische Differenz, die den Unterscheidungsgrund enthält, angeben müsse. — Hinwiederum alle

adskillelsesgrunden mellem nødvendig og ikke nødvendig angives, og det måtte lade sig vise, at den sidstnævnte ikke lå i begrebet om mennesket, men vel i det modstillede væsen, og tillige måtte der vise sig et kendetegn i hvilket begge stemte overens. Men mennesket, for så vidt prædikatet frihed kan gælde for ham, dvs. for så vidt han er absolut og ikke et forestillet eller forestilleligt subjekt, har slet intet tilfælles med naturvæserne, og altså heller ikke sat mod dem i noget. Alligevel skal ifølge dommens logiske form, som er positiv, begge begreber forenes; imidlertid er der slet ingen begreber at forene, men forenes blot i idéen om et Jeg, hvis bevidsthed slet ikke ville blive bestemt af noget uden for det, men tværtimod selv bestemte alt uden for sig ved sin blotte bevidsthed, en idé der ikke selv er tænkelig, idet den indeholder en modsigelse for os. Men alligevel er den opstillet for os som det højeste praktiske mål. Mennesket skal stedse i det uendelige mere og mere nærme sig den i sig selv uopnåelige frihed. — Således er smagsdommen: A er smuk (så vidt A er et kendetegn, som også findes i det skønnes ideal) en tetisk dom, thi jeg kan ikke sammenligne hint kendetegn med idealet, da jeg ikke kender idealet. Det er snarere en opgave for min ånd, der kommer af dennes absolutte sættelse, at finde det, en opgave som imidlertid kun kan løses ved en fuldkommen tilnærmelse til det uendelige.* — Kant og hans efterfølger har ganske rigtigt kaldt denne dom for *uendelig*, skønt ingen, så vidt jeg ved, har forklaret den på en tydelig og konsekvent måde.

8) For en eller anden bestemt tetisk dom kan man altså ikke anføre nogen grund; men overhovedet ved tetiske domme er menneskeåndens fremgangsmåde slet og ret grundet i Jegets sætten af sig selv. Det er nyttigt og giver den klareste og mest bestemte indsigt i det kritiske systems ejendommelige karakter, når man i det hele taget sammenligner denne begrundelse af de tetiske med begrundelsen af de antitetiske og syntetiske domme.

Alle modsætninger i et eller andet begreb, som udtrykker dets adskillelsesgrund, kommer overens i et *højere* (mere alment, mere omfattende) begreb, som man kalder fællesbegrebet; dvs. man forudsætter en syntese, i hvilken begge er indeholdt, og det såfremt de er indeholdt som lig hinanden. F.eks. er guld og sølv, som lig hinanden, indeholdt i begrebet metal, der ikke indeholder begrebet, hvori de bliver modstillet, som her måske er den bestemt farve. Deraf fås definitionens logiske regel, at definitionen må angive fællesbegrebet, som indeholder forbindelsesgrunden og den specifikke adskillelsesgrunden. — På den anden side er alle

* Man kan kun tilnærme sig idealerne for frihed og skønhed, det er en uendelig stræben.

Gleichgesetzten sind in einem *niederen* Begriffe, der irgend eine besondere Bestimmung ausdrückt, von welcher in dem Beziehungsurtheile abstrahirt wird, entgegengesetzt, d. i. alle Synthesis setzt eine vorhergegangene Antithesis voraus. Z. B. In dem Begriffe Körper wird abstrahirt von der
 5 Verschiedenheit der Farben, der bestimmten Schwere, des Geschmacks, des Geruchs u.s.w. und nun kann alles, was den Raum füllt, undurchdringlich ist und irgend eine Schwere hat, ein Körper seyn, so entgegengesetzt es auch in Absicht jener Merkmale unter sich seyn möge. — (*Welche* Bestimmungen allgemeinere oder speciellere, und mithin *welche* Begriffe
 10 höhere oder niedere seyen, wird durch die Wissenschaftslehre bestimmt. Durch je weniger Mittelbegriffe überhaupt ein Begriff von dem höchsten, dem der Realität, abgeleitet ist, desto höher; durch je mehrere, desto niederer ist er. Bestimmt ist Y ein niederer Begriff als X, wenn in der Reihe seiner Ableitung vom höchsten Begriffe X vorkommt: und so auch umgekehrt).

Mit dem schlechthin gesetzten, dem Ich, verhält es sich ganz anders. Es wird demselben ein Nicht-Ich gleichgesetzt, zugleich, indem es ihm entgegengesetzt wird, aber nicht in einem *höheren* Begriffe (der etwa beide in sich enthielte und eine höhere Synthesis oder wenigstens Thesis voraussetzen würde), wie es sich bei allen übrigen Vergleichen verhält, sondern in einem *niederen*. Das Ich wird selbst in einen niederen Begriff, den der Theilbarkeit, herabgesetzt, damit es dem Nicht-Ich gleichgesetzt werden könne; und in demselben Begriffe wird es ihm auch entgegengesetzt. Hier ist also gar kein *Heraufsteigen*, wie sonst bei jeder Synthesis, sondern
 25 ein *Herabsteigen*. Ich und Nicht-Ich, sowie sie durch den Begriff der gegenseitigen Einschränkung gleich- und entgegengesetzt werden, sind selbst beide etwas (Accidenzen) im Ich, als theilbarer Substanz; gesetzt durch das Ich, als absolutes unbeschränkbares Subject, dem nichts gleich ist, und nichts entgegengesetzt ist. — Darum müssen alle Urtheile, deren
 30 logisches Subject das einschränkbare oder bestimmbare Ich, oder etwas das Ich bestimmendes ist, durch etwas höheres beschränkt oder bestimmt seyn: aber alle Urtheile, deren logisches Subject das absolut- unbestimmbare Ich ist, können durch nichts höheres bestimmt werden, weil das absolute Ich durch nichts höheres bestimmt wird; sondern sie sind schlechthin durch sich selbst begründet und bestimmt.

Darin besteht nun das Wesen der *kritischen* Philosophie, dass ein absolutes Ich als schlechthin unbedingt und durch nichts höheres bestimmbar aufgestellt werde, und wenn diese Philosophie aus diesem Grundsatz consequent folgert, so wird sie Wissenschaftslehre. Im Gegentheil ist diejenige Philosophie *dogmatisch*, die dem Ich an sich etwas gleich- und entgegengesetzt; und dieses geschieht in dem höher seyn sollenden Begriffe des *Dinges* (Ens), der zugleich völlig willkürlich als der schlechthin höch-

enssatte, sat mod hinanden i et *lavere* begreb, der udtrykker en eller anden særlig bestemmelse, som der bliver abstraheret fra i forbindelsesdommen, dvs. al syntese forudsætter en antitese. F.eks. bliver der i begrebet legeme abstraheret fra forskelligheden i farve, den særlige vægt, smagen, lugten osv., og nu kan alt, som fylder rummet, er uigennemtrængeligt og har en eller anden vægt, være et legeme, hvor modsat det end, med hensyn til hine kendetegn, måtte være på et lavere plan. — (*Hvilke* mere almene eller mere specielle bestemmelser der er, og følgelig *hvilke* begreber der er højere eller lavere, bestemmes af videnskabslæren. Jo færre middelbegreber et begreb er udledt med fra det højeste, som er realitetsbegrebet, jo højere er det; jo flere, jo lavere er det. Y er bestemt et lavere begreb end X, hvis X forekommer i rækken af Y's udledninger fra det højeste begreb, og således gælder det også omvendt).

Med Jegets sættelse slet og ret, forholder det sig ganske anderledes. Et Ikke-Jeg bliver samtidig sat lige med det, idet Ikke-Jeget modsættes Jeget, men ikke i et *højere* begreb (som måske var indeholdt i begge og ville forudsætte en højere syntese eller i det mindste en tese) — sådan som det forholder sig med alle øvrige sammenligninger — men i et *lavere* begreb.* Jeget bliver selv sat ned i et lavere begreb, delelighedens begreb, for at det kan blive sat lige med Ikke-Jeget; og i samme begreb bliver det sat mod Ikke-Jeget. Her er altså ingen *opadstigen*, som ellers ved enhver syntese, men en *nedadstigen*. Jeg og Ikke-Jeg, så snart de ved det gensidige indskrænkingsbegreb bliver sat lige og sat imod, er selv begge noget (accidenser)[†] i Jeget, nemlig som delelig substans. Dette noget er sat af Jeget i sin egenskab af absolut uindskrænket subjekt, som intet er lig og intet er sat imod. — Derfor må alle domme, hvis logiske subjekt er det indskrænkkelige eller bestemmelige Jeg, eller noget som bestemmer Jeget, være begrænset eller bestemt ved noget højere. Men alle domme, hvis logiske subjekt er det absolut-ubestemmelige Jeg, kan ikke bestemmes ved noget højere, fordi det absolutte Jeg ikke er bestemt af noget højere, men slet og ret er begrundet og bestemt af sig selv.

Deri består den *kritiske* filosofis væsen, at et absolut Jeg bliver opstillet som slet og ret ubetinget, og som ikke kan bestemmes ved noget højere, og når denne filosofi konsekvent drager slutninger ud fra denne grundsætning så bliver den videnskabslære. I modsætning hertil er den filosofi *dogmatisk*, som sætter noget lig med og mod Jeget selv; og dette sker i den højere væren, som begrebet om tingen (ens) skulle være, der tillige fuldstændigt vilkårligt bliver opstillet som det slet og ret højeste begreb.

*.Se eksempler på synteser i Ordlisten: *Syntese*.

[†] accidenser: De tilfældige egenskaber, se også Ordliste: *accidenser*.

ste aufgestellt wird. Im kritischen Systeme ist das Ding das im Ich gesetzte; im dogmatischen dasjenige, worin das Ich selbst gesetzt ist; der Criticism ist darum *immanent*, weil er alles in das Ich setz; der Dogmatism *transcendent*. weil er noch über das Ich hinausgeht. Insofern der Dogmatism consequent seyn kann, ist der Spinozism das consequenteste Product desselben. 5
Verfährt man nun mit dem Dogmatism nach seinen eigenen Grundsätzen, wie man allerdings soll, so fragt man ihn, warum er doch sein Ding an sich ohne einen höheren Grund annehme, da er bei dem Ich nach einem höheren Grunde fragte; warum denn dies als absolut gelte, da das Ich nicht 10
absolut seyn sollte. Dafür kann er nun keine Befugniss aufweisen, und wir verlangen demnach mit Recht, dass er nach seinem eigenen Grundsätze, nichts ohne Grund anzunehmen, wieder einen höheren Gattungsbegriff für den Begriff des Dinges an sich anführe und wieder einen höheren für diesen und so ins Unendliche fort. Ein durchgeführter Dogmatism läugnet 15
demnach entweder, dass unser Wissen überhaupt einen Grund habe, dass überhaupt ein System im menschlichen Geiste sey; oder er widerspricht sich selbst. Durchgeführter Dogmatism ist ein Skepticism, welcher bezweifelt, dass er zweifelt; denn er muss die Einheit des Bewusstseyns und mit ihr die ganze Logik aufheben: er ist mithin kein Dogmatism, und widerspricht sich selbst, indem er einer zu seyn vorgiebt.* 20

(So setzt Spinoza den Grund der Einheit des Bewusstseyns in eine Substanz, in welcher es sowohl der Materie (der bestimmten Reihe der Vorstellung) nach, als auch der Form der Einheit nach nothwendig bestimmt ist. Aber Ich frage ihn, was denn dasjenige sey, was wiederum den Grund 25
der Nothwendigkeit dieser Substanz enthalte, sowohl ihrer Materie (den verschiedenen in ihr enthaltenen Vorstellungsreihen) als ihrer Form nach (nach welcher in ihr *alle mögliche* Vorstellungsreihen erschöpft seyn und ein vollständiges *Ganzes* ausmachen sollen). Für diese Nothwendigkeit nun giebt er mir weiter keinen Grund an, sondern sagt: es sey schlecht- 30
hin so; und er sagt das, weil er gezwungen ist. etwas absolut- erstes, eine höchste Einheit, anzunehmen: aber wenn er das will, so hätte

* Es giebt nur zwei Systeme, das kritische und das dogmatische. Der Skepticism, so wie er oben bestimmt wird, würde gar kein System seyn: denn er läugnet ja die Möglichkeit eines Systems überhaupt. Aber diese kann er doch nur systematisch läugnen, mithin widerspricht er sich selbst und ist ganz vernunftwidrig. Es ist durch die Natur des menschlichen Geistes schon dafür gesorgt, dass er auch unmöglich ist. Noch nie war Jemand im Ernste ein solcher Skeptiker. Etwas anderes ist der kritische Skepticism, der des Hume, des Maimon, des Aenesidemus, der die Unzulänglichkeit der bisherigen Gründe aufdeckt, und eben dadurch andeutet, wo haltbarere zu finden sind. Durch ihn gewinnt die Wissenschaft allemal, wenn auch nicht immer an Gehalte, doch sicher in der Form — und man kennt die Vortheile der Wissenschaft schlecht, wenn man dem scharfsinnigen Skeptiker die gebührende Achtung versagt.

- I det kritiske system er tingen det, som er sat i Jeget; i dogmatismen er tingen det Jeget er sat i. Det kritiske system er derfor *iboende*, fordi den sætter alt i Jeget; dogmatismen er *overskridende*, fordi den går ud over Jeget. For så vidt dogmatismen kan være konsekvent, er spinozismen dens mest konsekvente produkt. Trakterer man nu dogmatismen med dens egne grundsætninger, hvilket man rigtignok bør, så spørger man den dog, hvorfor den antager sin 'ting i sig'* uden en højere grund, da den med hensyn til Jeget spørger efter en højere grund; hvorfor denne† så skal gælde som absolut, da Jeget ikke skal være absolut. Den kan ikke vise, at den er bemyndiget til dette, og vi forlanger følgelig med rette, at den i overensstemmelse med sin egen grundsætning, nemlig intet at antage uden en grund, atter anfører et højere fællesbegreb for begrebet for 'tingene i sig' og atter et højere for dette begreb og således i det uendelige. En gennemført dogmatisme benægter følgelig, enten, at vor viden overhovedet har en grund, at der overhovedet findes et system i menneskeånden, eller dogmatismen modsiger sig selv. Gennemført dogmatisme er en skepticisme, som betvivler, at den tvivler; thi den må ophæve bevidsthedens enhed og med den hele logikken. Derfor er den ikke nogen dogmatisme og modsiger sig selv, idet den foregiver at være en.‡
- (Således anbringer Spinoza grundlaget for bevidsthedens enhed i en substans, i hvilken bevidstheden nødvendigvis er bestemt, både med hensyn til stoffet (den bestemte række af forestillinger) som med hensyn til formen. Men jeg spørger ham, hvad det da er, der indeholder grunden til, at denne substans er nødvendig, såvel med hensyn til stoffet (de forskellige forestillingsrækker den indeholder) som med hensyn til dens form (ifølge hvilken *alle mulige* forestillingstrækker er udtømte i den, og den skal udgøre et fuldstændigt hele). Han kan ikke give mig nogen yderligere grund til denne nødvendighed, men siger, at det slet og ret forholder sig sådan, fordi han er tvunget til at antage noget absolut højeste, en højeste enhed. Men hvis han vil det, så skulle

* sin 'ting i sig': dvs. sin 'ting i sig selv'.

† denne: tingen i sig.

‡ Der findes kun to systemer, det kritiske og det dogmatiske. Skepticismen, som den bestemmes ovenfor, ville slet ikke være noget system, thi den benægter jo i det hele taget muligheden af et system. Men dette kan den dog kun gøre på systematisk vis, følgelig modsiger den sig selv og er helt igennem fornuftsstridig. Den menneskelige natur har allerede sørget for, at den også er umulig. Endnu har ingen i fuldt alvor været en sådan skeptiker. Den kritiske skepticisme, Humes, Maimons og Aenesidemus' skepticisme, der afdækkede utilstrækkeligheden af de hidtidige begrundelser og netop derved antyder, hvor man kan finde holdbare, er noget andet. Ved den vinder videnskaben hver gang, hvis ikke altid i indhold, så sikkert hvad formen angår — og man kender kun dårligt videnskabens fordele, hvis man frasiger den skarpsindige skeptiker den agtelse, der tilkommer ham (Fichtes note).

er ja gleich bei der ihm im Bewusstseyn gegebenen Einheit stehen bleiben sollen, und hätten nicht nöthig gehabt, eine noch höherer zu erdichten, wozu nichts ihn trieb.)

5 Es würde sich schlechterdings nicht erklären lassen, wie jemals ein Denker entweder über das Ich habe hinausgehen können, oder wie er, nachdem er einmal darüber hinausgegangen, irgendwo habe stille stehen können, wenn wir nicht ein praktisches Datum als vollkommenen Erklärungsgrund dieser Erscheinung anträfen. Ein praktisches Datum war es, nicht aber ein theoretisches, wie man zu glauben schien, das den Dogmatiker
10 über das Ich hinaustrieb; nemlich das Gefühl der Abhängigkeit unseres Ich, insofern es praktisch ist, von einem schlechterdings nicht unter unserer Gesetzgebung stehenden und insofern freien Nicht-Ich: ein praktisches Datum nöthigte ihn aber wiederum irgendwo stille zu stehen; nemlich das Gefühl einer nothwendigen Unterordnung und Einheit alles Nicht-Ich unter die praktischen Gesetze des Ich; welche aber gar nicht etwa als Gegenstand eines Begriffes etwas ist, das da ist, sondern als Gegenstand einer Idee, etwas das da seyn *soll* und durch uns hervorgebracht werden soll, wie sich zu seiner Zeit zeigen wird.

Und hieraus erhellet denn zuletzt, dass überhaupt der Dogmatismus gar
20 nicht ist, was er zu seyn vorgiebt, dass wir ihm durch obige Folgerungen unrecht gethan haben und dass er sich selbst unrecht thut, wenn er dieselben sich zuzieht. Seine höchste Einheit ist wirklich keine andere, als die des Bewusstseyns, und kann keine andere seyn, und sein Ding ist das Substrat der Theilbarkeit überhaupt oder die höchste Substanz, worin beide,
25 das Ich und das Nicht-Ich (Spinoza's Intelligenz und Ausdehnung) gesetzt sind. Bis zum reinen absoluten Ich, weit entfernt darüber hinauszugehen, erhebt er sich gar nicht: er geht, wo er am weitesten geht, wie in Spinoza's System, bis zu unserem zweiten und dritten Grundsatz, aber nicht bis zum ersten schlechthin unbedingen; gewöhnlich erhebt er bei weitem so
30 hoch sich nicht. Der kritischen Philosophie war es aufbehalten, diesen letzten Schritt zu thun, und die Wissenschaft dadurch zu vollenden. Der theoretische Theil unserer Wissenschaftslehre, der auch nur aus den beiden letzten Grundsätzen entwickelt wird, indem hier der erste bloß eine regulative Gültigkeit hat, ist wirklich, sie sich zu seiner Zeit zeigen wird, der systematische Spinozismus; nur dass eines Jeden Ich selbst die einzige
35 höchste Substanz ist: aber unser System fügt einen praktischen Theil hinzu, der den ersten begründet und bestimmt, die ganze Wissenschaft dadurch vollendet, alles, was im menschlichen Geiste angetroffen wird, erschöpft, und dadurch den gemeinen Menschenverstand, der durch alle
40 Vor-Kantische Philosophie beleidigt, durch unser theoretisches System aber ohne jemalige Hoffnung der Versöhnung, wie es scheint, mit der Philosophie entzweit wird, vollkommen mit derselben wieder aussöhnt.

han være blevet stående ved den enhed, der er blevet givet ham i bevidstheden, og han havde så ikke været nødt til at opdigte noget højere, hvortil intet driver ham.)

5 Det ville simpelthen ikke være muligt at forklare, hvordan en tænker
nogensinde enten har kunnet gå udover Jeget, eller hvordan han, efter at
han éngang er gået ud derover, nogetsteds har kunnet stå stille, når vi ikke
fandt en praktisk kendsgerning som fuldstændig forklaringsgrund på
dette fænomen. En praktisk kendsgerning var det, men ikke en teoretisk,
10 som man syntes at tro, der drev dogmatismen udover Jeget, nemlig vort
Jegs følelse af at være afhængig, for så vidt Jeget er praktisk, af et Ikke-Jeg,
der simpelthen ikke er underlagt vore lovgivning og for så vidt er frit. Men
en praktisk kendsgerning nødsagede ham til atter at stå stille et eller andet
sted; nemlig følelsen af al Ikke-Jegs nødvendige enhed og underordning
under Jegets praktiske love; love som måske slet ikke er noget som et be-
15 grebs genstand, noget der er der, men er noget som en idé's genstand, no-
get der *skal* være og vil være frembragt af os, som det vil vise sig til sin tid.

Og heraf fremgår det endeligt tydeligt, at dogmatismen overhovedet
ikke er, hvad den foregiver at være, at vi har gjort den uret ved de oven-
stående slutninger, og at den gør sig selv uret, når den gør sig til talsmand
20 for samme. Dogmatismens højeste enhed er virkelig ingen anden end be-
vidsthedens og kan ikke være nogen anden, og dens ting er substratet af
deleligheden overhovedet eller den højeste substans, hvori både Jeget og
Ikke-Jeget (Spinozas intelligens og udstrækning) er sat. Til det rene abso-
lutte Jeg — og langt fra at gå derud over — hæver den sig slet ikke. Dog-
25 matismen går, hvor den går længst, som i Spinozas system, til vor anden
og tredje grundsætning, men ikke til den første slet og ret ubetingede
grundsætning; sædvanligvis hæver den sig langt fra så højt. Det var fore-
beholdt den kritiske filosofi at foretage dette sidste skridt og dermed
fuldende videnskaben. Den teoretiske del af vor videnskabslære, som også
30 kun bliver udviklet af de to sidste grundsætninger, idet den første blot har
en regulativ gyldighed, er i virkeligheden, som det vil vise sig til sin tid,
den systematiske spinozisme; kun at ethvert Jeg selv er den højeste sub-
stans her. Imidlertid føjer vort system en praktisk del til, der begrunder og
bestemmer den første og derved fuldender hele videnskabslæren, udtøm-
35 mer alt, hvad der forefindes i menneskeånden, og i kraft af vort teoretiske
system forsoner vi dermed den almindelige menneskeforstand, som, på
grund al førkantisk filosofis krænkelser, er blevet uvenner med filosofien
— og som det synes, er uden håb om forsoning nogensinde — igen fuld-
komment med samme.

- 9) Wenn von der *bestimmten* Form des Urtheils, dass es ein *entgegengesetzendes* oder *vergleichendes*, auf einen *Unterscheidungs-* oder *Beziehungsgrund* gebautes ist, völlig abstrahirt, und bloß das allgemeine der Handlungsart — das, eins durch das andere zu begrenzen — übriggelassen wird, haben wir
- 5 die Kategorie der *Bestimmung* (Begrenzung, bei Kant Limitation). Nemlich ein Setzen der Quantität überhaupt, sey es nun Quantität der Realität oder der Negation, heißt Bestimmung.

- 9) Nå der fuldstændigt abstraheres fra dommens *bestemte* form, om den bygger på en *modsættende* eller en *sammenlignende* på en *adskillelses-* eller *forbindelsesgrund* og man blot lader det almene ved handlingsmåden — som går ud på at den ene begrænser den anden — blive tilovers, har vi
- 5 *bestemmelsens* kategori (begrænsning, hos Kant limitation). En sætten nemlig af kvantiteten i det hele taget, om det nu er realitetens kvantitet eller negationens, kaldes at bestemme noget.

Slut på første del.

Zusatz

Tillæg

Aus Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre.

§. 1. Hypothetisch aufgestellter Begriff der Wissenschaftslehre.

Um getheilte Parteien zu vereinigen, geht man am sichersten von dem aus, worüber sie einig sind.

Die Philosophie ist *eine Wissenschaft*, darüber kommen alle Beschreibungen derselben so überein, wie sie über das Objekt dieser Wissenschaft sich von einander trennen. Und wie, wenn die Trennung gerade daher gekommen wäre, dass der Begriff der Wissenschaft selbst, nicht ganz entwickelt war: und wenn jenes einzige Merkmal völlig hinreichte, den Begriff der Philosophie selbst zu bestimmen?

10 Eine Wissenschaft hat systematische Form; alle Sätze in ihr hängen in einem einzigen Grundsatz zusammen, und vereinigen sich in ihm zu einem Ganzen — auch dieses gesteht man allgemein zu. Aber ist nun der Begriff der Wissenschaft erschöpft?

15 Wenn jemand auf einem grundlosen und unerweißlichen Satze, z.B. auf dem, dass es in der Luft Geschöpfe mit menschlichen Neigungen, Leidenschaften und Begriffen, und ätherischen Körpern gäbe; eine noch so systematische Naturgeschichte dieser Luftgeister aufbaute, welches an sich recht wohl möglich ist — würden wir ein solches System, so streng auch in demselben gefolgert wird, und so innig auch die einzelnen *Theile* desselben unter einander verkettet seyn möchten, für eine Wissenschaft anerkennen? Hinwiederum wenn jemand einen einzelnen Lehrsatz oder eine Thatsache anführt — etwa der mechanische Handwerker den Satz; dass auf einer Horizontallinie der Perpendikul zu beiden Seiten rechte Winkel habe; oder der unstudierte Bauer das Faktum: dass der jüdische Geschichtsschreiber Iosephus zur Zeit der Zerstörung Jerusalems gelebt habe — so wird jedermann zugestehen, derselbe habe Wissenschaft von dem gesagten; obgleich der erstere nicht den geometrischen Beweis seines Satzes von dem ersten Grundsatz dieser Wissenschaft an systematisch *führen*, noch der andere die historische Glaubwürdigkeit seiner Angabe schulgerecht darthun kann, 25 sondern beide Sache nur auf Treu und Glauben angenommen haben. Warum nennen wir nun jenes feste System, das auf einem unerwiesenen und unerweißbaren Satze beruhet, nicht Wissenschaft; und warum nennen wir die Kenntniss der zweiten, die in ihrem Verstande mit keinem Systeme zusammenhängt, Wissenschaft?

35 Ohne Zweifel darum, weil das erstere in aller seiner schulgerechten Form doch nichts enthält, das man wissen kann; und der letztere, ohne alle schulgerechte Form, etwas sagt, das sie wirklich *wissen* und *wissen können*. —

Das Wesen der Wissenschaft bestünde demnach in der Beschaffenheit ihres Inhalts, dieser müsste wenigstens für den, der Wissenschaft haben

Fra Om begrebet videnskabslære*

§ 1. Videnskabslæren opstillet som et hypotetisk begreb.

Ønsker man at forene delte parter, så er det sikreste at gå ud fra det, de er enige om.

5 Filosofien er *en videnskab*, deri stemmer alle beskrivelser af den lige så meget overens, som de afskille sig fra hinanden, hvad angår denne videnskabs genstand. Og hvordan kunne det ske, når adskillelsen netop var kommet, fordi videnskabsbegrebet selv ikke var ganske udviklet, og når hint ene kendetegn, at den var en videnskab, rakte fuldstændigt til at bestemme filosofibegrebet selv?

10 En videnskab har systematisk form; alle sætninger hænger sammen i en eneste grundsætning og forener sig i den til et hele — også dette er alment accepteret. Men er nu videnskabsbegrebet udtømt?

15 Når nogen støder på en grundløs og ubeviselig sætning, f.eks. at der findes skabninger i luften med menneskelige tilbøjeligheder, lidenskaber og begreber og æteriske kroppe, og en nok så systematiske naturhistorie opbyggede disse luftånder, hvilket i og for sig ville være ganske muligt — ville vi anerkende et sådant system, hvor strengt det end blev fulgt og hvor tæt de enkelte *dele* end var sammenlænket, som en videnskab? På den anden side når nogen nævner en enkelt læresætning eller en kendsgerning — måske angiver en mekanisk håndværker, at den lodrette på en horisontallinje danner en ret vinkel på hver side; eller den ustuderede bonde fortæller, at den jødiske historieskriver Josefus levede på den tid, hvor Jerusalem blev ødelagt — så vil enhver indrømme, at personerne har viden om det sagte, skønt den første ikke kan *føre* et systematisk geometrisk bevis for sin sætning ud fra denne videnskabs første grundsætning, og den anden ikke på skolerigtig vis kan godtgøre sin oplysnings historiske troværdigheden, men at personerne i begge tilfælde kun har antaget dem på tro og love. Hvorfor kalder vi nu ikke hint første faste system, som beror på en ubevist og en ubeviselig sætning, for videnskab; og hvorfor kalder vi i det andet tilfælde kendskabet til de nævnte kendsgerninger, som i sin forstand ikke hænger sammen med noget system, for videnskab?

Uden tvivl fordi det førstnævnte i al sin skolerigtige form dog intet indeholder, som man kan vide; og den sidstnævnte uden al skolerigtighed siger noget, som de virkelig *ved* og kan *vide*. —

35 Videnskabens væsen består følgelig i dens indholds beskaffenhed. Dette indhold må i det mindste være sikkert for den, der skal være i besiddelse af videnskab.

* Skriftet er skrevet før *Grundlaget for den samlede videnskabslæren*, jf. Forord, s. 7.

soll, gewiss seyn; es müsste etwas seyn das er wissen könnte: und die systematische Form wäre der Wissenschaft bloß zufällig; sie wäre nicht der Zweck derselben, sondern bloß etwa das Mittel zum Zwecke.

5 Nemlich — wenn etwa aus irgend einer Ursache der menschliche Geist nur sehr wenig gewiss wissen, alles andere aber nur meynen, muthmassen, ahnen, willkürlich annehmen könnte — aber doch, gleichfalls aus irgend einer Ursache, mit dieser engbeschränkten oder unsicheren Kenntniss sich nicht wohl begnügen könnte, so würde ihm kein anderes Mittel übrig bleiben, dieselbe auszubreiten und zu sichern, als dass er die ungewissen
10 Kenntnisse mit den gewissen vergliche, und aus der Gleichheit oder Ungleichheit derselben folgerte. Wären sie einem *gewissen* Satze gleich, so könnte er sicher annehmen, dass sie auch gewiss seyen; wären sie ihm entgegengesetzt, so wüsste er nunmehr, dass sie falsch wären, und er wäre sicher, von ihnen nicht länger getäuscht zu werden. Er hätte, wenn auch
15 nicht Wahrheit, doch Befreyung vom Irrthum gewonnen. —

Ich mache mich deutlicher. — Eine Wissenschaft soll Eins, ein Ganzes seyn. Der Satz, dass der Perpendikul auf einer Horizontallinie zwei rechte Winkel mache; oder dass Iosephus zur Zeit der Zerstörung Jerusalems gelebt habe, ist für den, der keine zusammenhängende Kenntniss von der Geometrie, oder Geschichte hat, ohne Zweifel ein Ganzes, und in so fern eine
20 Wissenschaft.

Aber wir betrachten auch die gesammte Geometrie, und Geschichte als eine Wissenschaft, da doch Beide noch gar manches andere enthalten, als jenen Sätze — wie und wodurch, werden nun eine Menge an sich höchst
25 verschiedener Sätze zu *Einer* Wissenschaft, zu Einem und eben demselben Ganzen?

Ohne Zweifel dadurch, dass die einzelnen Sätze überhaupt nicht *Wissenschaft* wären, sondern dass sie erst im Ganzen, durch ihre Stelle im Ganzen, und durch ihr Verhältniss zum Ganzen es werden. *Nun* aber kann durch
30 bloße Zusammensetzung von Theilen nie etwas entstehen, das nicht in einem Theile des Ganzen anzutreffen sey. Wenn gar kein Satz unter den verbundenen Sätzen Gewissheit hätte, so würde auch das durch die Verbindung entstandene Ganze keine haben.

Mithin müsste wenigstens Ein Satz gewiss seyn der etwa den übrigen
35 seine Gewissheit mittheilte; so dass, wenn, und in wie fern dieser Eine gewiss seyn soll, auch ein Zweiter, und wenn, und in wie fern dieser Zweite gewiss seyn soll, auch ein Dritter u. s. f. gewiss seyn muss. Und so würden mehrere, und an sich vielleicht sehr verschiedene Sätze, eben dadurch, dass sie *alle* — Gewissheit, und *die gleiche* Gewissheit hätten, nur Eine Gewissheit
40 gemein haben, und dadurch nur Eine Wissenschaft werden. —

Der *gewisse* Satz — wir haben bis jetzt nur *Einen* als gewiss angenommen — kann seine Gewissheit nicht erst durch die Verbindung mit den übrigen

Det må være noget, som han kan vide, og videnskabens systematiske form vil i så fald blot være tilfældig; den vil ikke være målet, men blot midlet til målet.

5 Nemlig — hvis menneskeånden om en eller anden årsag kun havde meget lidt sikker viden, og om alle andre kun kunne mene, formode, ane, eller vilkårligt antage — men dog alligevel ikke godt kunne nøjes med denne indskrænkede eller usikre viden om en eller anden årsag, så ville der for ham ikke være noget andet middel til rådighed til at udbrede og sikre denne viden, end at han sammenlignede den uvisse viden med den visse og slut-

10 tede ud fra ligheden eller uligheden mellem dem. Var udsagnet lig en *sikker* sætning, så kunne han antage, at også udsagnet var sikkert, var det modsat, så vidste han nu, at det var falsk, og han var sikker på, at han ikke længere blev narret af det. Om end han ikke vundet frihed, så var han dog befriet for fejltagelser. —

15 Jeg skal forklare mig tydeligere. — En videnskab skal være én og den samme, et hele. Sætningen, at den lodrette danner to rette vinkler på en horisontallinje, eller at Josefus levede dengang Jerusalem blev ødelagt, er for den, der ikke har nogen sammenhængende viden om geometri og historie uden tvivl et hele og er for så vidt en videnskab.

20 Men vi betragter også hele geometrien og historien som en videnskab, da begge dog indeholder mange andre sætninger end de to nævnte. Hvorledes og på hvilken måde bliver nu en mængde højst forskellige sætninger til *en videnskab*, til et samlet hele?

25 Uden tvivl derved at de enkelte sætninger overhovedet ikke var *videnskab*, men at de først bliver det i helheden, ved deres placering i helheden og ved deres forhold til helheden. Men *nu* kan der ikke opstå noget ved den blotte sammensætning af dele, som ikke allerede findes i mindst én del af helheden. Hvis slet ingen sætning af de forbundne sætninger, havde vished, så ville det hele, der var opstået af de forbundne sætninger, heller ikke have

30 vished.

Derfor må mindst en sætning være sikker, så denne kunne gøre de øvrige sikre; således at, når og hvorvidt denne ene skal være sikker, da må også en anden være sikker, og for så vidt denne anden er sikker, må også en tredje være sikre osv. Og på denne måde ville flere, i sig selv måske meget forskellige sætninger — netop ved at de *alle* var sikre og havde *den samme* sikkerhed, og kun havde én og samme sikkerhed fælles — kunne blive én og samme videnskab. —

35

Den *sikre* sætning — vi har indtil nu kun antaget én sætning som sikker — kan ikke først opnå sin sikkerhed ved en forbindelse med de øvrige, men

erhalten, sondern muss sie vor derselben vorher haben; denn aus Vereinigung mehrerer Theile kann nichts entstehen, was in keinem Theile ist. Alle übrigen aber müssten die ihrige von ihm erhalten. Er müsste vor aller Verbindung vorher gewiss und ausgemacht seyn. Kein einziger von den übrigen aber müsste vor der Verbindung es seyn, sondern erst durch sie es werden.

Hieraus erhellet zugleich, dass unsere obige Annahme die einzige richtige ist, und dass in einer Wissenschaft nur Ein Satz seyn kann, der vor der Verbindung vorher gewiss und ausgemacht ist. Gäbe es mehrere dergleichen Sätze, so wären sie entweder mit dem anderen gar nicht verbunden, und dann gehörten sie nicht zu dem gleichen Ganzen, sondern machten Ein oder mehrere abgesonderte Ganze aus; oder sie wären damit verbunden. Die Sätze aber sollen nicht anders verbunden werden, als durch die Eine und gleiche Gewissheit. Wenn Ein Satz gewiss ist, so soll auch ein anderer gewiss seyn, und wenn der Eine nicht gewiss ist, so soll auch der andere nicht gewiss seyn. Dies könnte von einem Satze, der eine von den übrigen Sätzen unabhängige Gewissheit hätte, nicht gelten; wenn seine Gewissheit unabhängig seyn soll, so ist er gewiss, wenn auch die Andern nicht gewiss sind. Mithin wäre er überhaupt nicht mit ihnen durch Gewissheit verbunden. Ein solcher vor der Verbindung vorher gewisser Satz heißt ein *Grundsatz*. Jede Wissenschaft muss einen Grundsatz haben; ja sie könnte ihrem inneren Charakter nach wohl gar aus einem einzigen, an sich gewissen Satze bestehen — der aber dann freilich nicht Grundsatz heißen könnte, weil er nichts begründete. Sie kann aber auch nicht mehr als Einen Grundsatz haben, weil sie sonst nicht Eine, sondern mehrere Wissenschaften ausmachen würde.

Eine Wissenschaft kann *außer dem* vor der Verbindung vorher gewissen Satze noch mehrere Sätze enthalten, die erst durch die Verbindung mit jenem als gewiss erkannt werden. Die Verbindung besteht, wie eben erinnert worden, darin, dass gezeigt werde, wenn der Satz A gewiss sey, müsse auch der Satz B — und wenn dieser gewiss sey, müsse auch der Satz C u. s. f. gewiss seyn; und diese Verbindung heißt die systematische Form des Ganzen, das aus den einzelnen Theilen entsteht. — Wozu nun diese Verbindung? Ohne Zweifel nicht um ein Kunststück des Verbindens zu machen, sondern um Sätzen Gewissheit zu geben, die an sich keine hätten: und so ist die systematische Form nicht Zweck der Wissenschaft, sondern sie ist das zufällige, nur unter der Bedingung, dass die Wissenschaft aus mehreren Sätzen bestehen solle, anwendbare Mittel zur Erreichung ihres Zwecks. Sie ist nicht das Wesen der Wissenschaft, sondern eine zufällige Eigenschaft derselben. — Die Wissenschaft sei ein Gebäude; der Hauptzweck dieses Gebäudes sey Festigkeit. Der Grund ist fest, und so wie dieser gelegt ist, wäre der Zweck erreicht. Weil man aber im bloßen Grunde nicht wohnen, durch

sætningen må før denne forbindelse selv i forvejen være sikkerhed; thi ved forening af flere dele kan intet opstå, som ikke findes i nogen af delene. Alle de øvrige sætninger må modtage deres sikkerhed fra denne sikre sætning. Denne sætning må i forvejen være sikker og afgjort. Men ikke en eneste af de øvrige måtte være sikre og afgjorte før forbindelsen, det bliver de først ved den sikre.

Herved bliver det tillige klart, at vores ovennævnte antagelse er den eneste rigtige, og at en videnskab kun kan have én sætning, som før forbindelsen er sikker og afgjort. Fandtes der flere lignende sætninger, så var de enten ikke forbundet med de andre, og så hørte de ikke med til den samme helhed, men udgjorde en eller flere afsondrede helheder, eller de var forbundet dermed. Men sætningerne skal ikke være forbundet på anden måde end ved en og samme vished. Når én sætning er sikker, så skal også den anden være sikker, og hvis den ene ikke er sikker, så skal den anden heller ikke være sikker. Dette kunne ikke gælde om en sætning, der var sikker uafhængig af de øvrige sætninger; hvis dens sikkerhed skal være uafhængig, så er den sikker, også når de andre ikke er sikre. Derfor ville den overhovedet ikke være forbundet med dem ved sikkerhed. En sådan sætning der er sikker i forvejen og før forbindelsen hedder en *grundsætning*. Enhver videnskab må have en grundsætning; ja den kunne vel ifølge sin indre karakter udmærket bestå af en eneste i sig selv sikker sætning — som så ganske vist ikke kunne hedde grundsætning, fordi den intet begrundede. En videnskaben kan heller ikke have mere end en grundsætning, eller ville den udgøre ikke én, men flere videnskaber.

En videnskab kan *ud over* den sætning, der i forvejen er sikker før dennes forbindelse med andre sætninger, også indeholde flere sætninger, som først ved forbindelsen med den sikre, selv bliver sikre. Forbindelsen består deri, huske vi, at når sætning A er sikker, da må også sætning B være sikker — og når denne er sikker, må også sætning C være sikker osv.; og denne forbindelse kaldes helhedens systematiske form, som således fremkommer af de enkelte dele. — Hvad nytter nu disse forbindelser? Ganske givet ikke for at lave et kunststykke ud af forbindelserne, men for at give sætningerne en sikkerhed, de ikke har i sig selv. Og således er den systematiske form ikke et mål for videnskaben, men er, på betingelse af at videnskaben skal bestå af flere sætninger, det tilfældige anvendelige middel til at nå dens mål. Formen er ikke videnskabens væsen, men en tilfældig egenskab ved samme. — Videnskaben er en bygning; hovedsigtet for denne bygning er fasthed. Grundlaget er fast, og således som dette er lagt, vil målet nås. Men fordi man ikke bor på den bare jord, at man ikke

ihn allein sich weder gegen den willkürlichen Anfall des Feindes, noch gegen die unwillkürlichen Anfälle der Witterung schützen kann, so führt man auf denselben Seitenwände, und über diesen ein Dach auf. Alle Theile des Gebäudes werden mit dem Grunde, und unter sich selbst zusammengefügt,
 5 und dadurch wird das Ganze fest; aber man baut nicht ein festes Gebäude, damit man zusammenfügen könne, sondern man fügt zusammen, damit das Gebäude fest werde; und es ist fest, in so fern alle Theile desselben auf einem festen Grunde ruhen.

Der Grund ist fest, und er ist auf keinen neuen Grund, sondern er ist auf
 10 den festen Erdboden gegründet. — Worauf wollen denn wir den Grund unserer wissenschaftlichen Gebäude aufführen? Die Grundsätze unsrer Systeme sollen und müssen vor dem Systeme vorher gewiss seyn. Ihre Gewissheit kann in dem Umfange derselben nicht erwiesen werden, sondern jeder in ihnen mögliche Beweis setzt dieselbe schon voraus. Sind *sie* gewiss, so ist
 15 freilich alles, was aus ihnen folgt, auch gewiss: aber aus was folgt denn ihre eigene Gewissheit?

Noch mehr — wir wollen beym Aufbauen unsrer Lehrgebäude so folgen: *Wenn* der Grundsatz gewiss ist, so ist auch ein bestimmter anderer Satz gewiss. Worauf gründet sich denn jenes So? Was ist es, das den nothwendigen Zusammenhang zwischen beiden begründet, vermöge dessen dem
 20 einen eben die Gewissheit zukommen soll, die dem anderen zukommt? Welches sind die Bedingungen dieses Zusammenhangs; und woher wissen wir, *dass* sie die Bedingungen und die *ausschließenden* Bedingungen, und die *einzigsten* Bedingungen desselben sind? und wie kommen wir überhaupt
 25 dazu, einen nothwendigen Zusammenhang zwischen verschiedenen Sätzen, und ausschließende, aber erschöpfte Bedingungen dieses Zusammenhangs anzunehmen?

Kurz, wie lässt sich die Gewissheit des Grundsatzes an sich; wie lässt sich die Befugniss, auf eine bestimmte Art aus ihm die Gewissheit anderer Sätze
 30 zu folgern, begründen?

Dasjenige, was der Grundsatz selbst haben, und allen übrigen Sätzen, die in der Wissenschaft vorkommen, mittheilen soll, nenne ich den *inneren Gehalt* des Grundsatzes und der Wissenschaft überhaupt; die Art, wie er dasselbe den anderen Sätzen mittheilen soll, nenne ich die *Form* der Wissenschaft. Die aufgegebene Frage ist mithin die: Wie ist *Gehalt* und Form einer
 35 Wissenschaft überhaupt, d. h. wie ist die Wissenschaft selbst möglich?

Etwas, worin diese Frage beantwortet würde, wäre selbst eine Wissenschaft, und zwar die *Wissenschaft von der Wissenschaft überhaupt*.

Es lässt vor der Untersuchung vorher sich nicht bestimmen, ob die Beantwortung jener Frage möglich seyn werde oder nicht, d. h. ob unser gesamtes Wissen einen festen Grund habe, oder ob es, so innig unter sich verkettet auch die einzelnen Theile desselben seyn mögen, doch zuletzt auf

blot ved dette kan beskytte sig mod fjendens vilkårlige angreb, eller mod de uvilkårlige angreb af vejrliget, så opfører man sidevægge og lægger et tag over. Alle bygningens dele bliver sammenføjet med hinanden og med selve grundvolden, og derved bliver det hele fast. Men man bygger ikke en fast bygning, for at man kan sammenføje noget, men man føjer noget sammen, for at bygningen kan blive fast, og den er fast, for så vidt alle del af den står på fast grund.

Grundlaget er fast og er ikke grundlagt på et nyt grundlag, men på den faste jordbund. — På hvilken grund vil vi opfører vor videnskabelige bygning? Vort systems grundsætninger må i forvejen være sikre før systemet. Deres sikkerhed kan ikke godtgøres inden for systemet selv, men ethvert muligt bevis inden for systemet forudsætter disse grundsætninger. Er de sikre. så er visselig alt, hvad der følger deraf, sikkert, men hvoraf følger disse grundsætningers egen sikkerhed?

Mere endnu — vi vil vælge følgende fremgangsmåde ved opbygningen af vor lærerbygning: Når grundsætningen er sikker, så er også en bestemt anden sætning sikker. Hvad grunder dette sig på? Hvad er det, der begrunder den nødvendige sammenhæng mellem de to i kraft af hvilken, den ene netop skal få den sikkerhed, som den anden får? Hvilke betingelser er der for denne sammenhæng, og hvorfra ved vi, at de er betingelserne, og at de er de *udelukkende* og *eneste* betingelser for denne sammenhæng? Og hvordan kommer vi overhovedet dertil at antage en nødvendig sammenhæng mellem forskellige sætninger og samtidig antage, at det udelukkende er disse betingelser og ingen andre, der gælder for denne sammenhæng?

Kort sagt, hvordan kan vi begrunde grundsætningens sikkerheden i sig selv? Hvordan kan vi være berettiget til på en bestemt måde at lade andre efterfølgende sætningers sikkerhed være begrundet af grundsætningens sikkerhed?

Det som grundsætningen selv indeholder, og som den skal meddele alle øvrige sætninger i videnskaben, kalder jeg grundsætningens *indre indhold* og videnskaben overhovedet. Måden som denne meddeler sig til de andre sætninger på, kalder jeg videnskabens *form*. Det opgivne spørgsmål er følgende dette: Hvorledes er *indhold* og *form* for en videnskab i det hele taget mulig, dvs. hvorledes er videnskaben selv mulig?

Det, hvori dette spørgsmål ville besvares, ville selv være en videnskab og *det endog videnskaben om videnskaben overhovedet*.

I forvejen, og før undersøgelsen, kan vi ikke afgøre, om besvarelsen af hint spørgsmål er muligt eller ikke, dvs. om vor samlede viden har et fast grundlag, eller om den, så tæt de enkelte dele af samme end er sammenkædet, dog til sidst beror

Nichts beruhe. Soll aber unser Wissen für uns einen Grund haben, so muss jene Frage sich beantworten lassen, und es muss eine Wissenschaft geben, in der sie beantwortet wird; und giebt es eine solche Wissenschaft, so hat unser Wissen einen Grund. Es lässt sich demnach über die Gründlichkeit
 5 oder Grundlosigkeit unsers Wissens vor der Untersuchung vorher nichts sagen; und die Möglichkeit der geforderten Wissenschaft lässt sich nur durch ihre Wirklichkeit darthun.

Die Benennung einer solchen Wissenschaft, deren Möglichkeit bis jetzt bloß problematisch ist, ist willkürlich. Wenn sich jedoch zeigen sollte, dass
 10 der Boden, der nach aller bisherigen Erfahrung für den Anbau *von* Wissenschaften brauchbar ist, durch die ihm zugehörigen bereits besetzt sey, und dass sich nur noch ein unangebautes Stück Land zeige, nemlich das für die Wissenschaft der Wissenschaften überhaupt; — Wenn sich ferner unter einem bekannten Namen (dem der Philosophie) die Idee einer Wissenschaft
 15 vorfände, welche doch auch Wissenschaft seyn oder werden will, und welche über den Platz, wo sie sich anbauen soll, mit sich nicht einig werden kann: so wäre es nicht unschicklich, ihr den aufgefundenen leeren Platz anzuweisen. Ob man sich bisher bei dem Worte Philosophie eben das gedacht habe oder nicht, thut überhaupt nichts zur Sache; und dann würde diese
 20 Wissenschaft, wenn sie nur einmal Wissenschaft geworden wäre, nicht ohne Fug einen Namen ablegen, den sie *aus nicht übertriebener* Bescheidenheit bisher geführt hat — den Namen einer Kennerei, einer Liebhaberei, eines Dilettantism. Die Nation, welche sie erfinden wird, wäre es wohl werth ihr aus ihrer Sprache einen Namen zu geben*; und sie könnte dann schlecht-
 25 hin *die Wissenschaft*, oder *die Wissenschaftslehre* heißen. Die bisher sogenannte Philosophie wäre demnach *die Wissenschaft von einer Wissenschaft überhaupt*.

§. 6. *Wie verhält sich die allgemeine Wissenschaftslehre insbesondere zur Logik?*

Die Wissenschaftslehre soll für alle möglichen Wissenschaften die Form
 30 aufstellen: nach der gewöhnlichen Meinung, an der wohl auch etwas Wahres seyn mag, thut die Logik das gleiche. Wie verhalten sich diese beiden Wissenschaften, und wie verhalten sie sich insbesondere in Absicht jenes Geschäfts, das beide sich anmaassen? So bald man sich erinnert, dass die Logik allen möglichen Wissenschaften blos und allein die Form, die Wis-
 35 senschaftslehre aber nicht die Form allein, sondern auch den Gehalt geben solle, so ist ein leichter Weg eröffnet, um in diese höchstwichtige Untersu-

* So wäre wohl auch werth, ihr die übrigen Kunstausrücke aus ihrer Sprache zu geben; und die Sprache selbst, so wie die Nation, welche dieselbe redete; würde dadurch ein entschiedenes Uebergewicht über andere Sprachen und Nationen erhalten.

på intet. Men skal vor viden have et grundlag, så må hint spørgsmål lade sig besvare, og der må findes en videnskab i hvilken det kan besvares. Og findes der en sådan videnskab, så har vor viden et grundlag. Om vor viden har et grundlag eller mangler sammen, kan der følgelig ikke siges noget om
5 i forvejen og før undersøgelsen, og muligheden af den fordrede videnskab kan kun vises ved at den virkelig findes.

Navnet til en sådan videnskab, hvis mulighed indtil videre er tvivlsom, er vilkårligt valgt. Hvis det dog skulle vise sig at bunden, som efter al forudgående erfaring er brugbar til tilbygning af videnskaber, allerede er besat
10 af disse tilbygninger, og at der kun er et stykke ubebygget land tilbage, nemlig det til videnskaben om videnskaberne overhovedet — hvis der yderligere under et velkendt navn (navnet filosofi) forefandtes en idé til en videnskab, som dog også er eller vil være en videnskab, og som ikke kan blive enig med sig selv om den plads, hvor den vil anbringe sine tilbygninger, så
15 ville det ikke være upassende at anvise den den opdagede tomme plads. Om man hidtil ved ordet filosofi netop havde tænkt sig dette, gør simpelt hen intet til sagen, og så ville denne videnskab, når den nu engang bliver en videnskab, ikke uden ret aflægge et navn, som den *af ikke overdreven* beskedenhed hidtil har måtte trækkes med — kenderi, liebhaveri og diletantisme. For den nation som vil opfinde denne videnskab, ville det vel være
20 værd at give* den et navn fra dens eget sprog, og den kunne da slet og ret hedder *videnskaben* eller *videnskabslæren*. Den hidtil såkaldte filosofi ville følgelig være *videnskaben om videnskab overhovedet*.

§ 6. Hvordan forholder den almene videnskabslære sig til logikken især?

Videnskabslæren skal angive den form, der gælder for alle mulige videnskaber; ifølge den almindelige opfattelse, hvori der kan være en vis sandhed, gør logikken det samme. Hvordan opfører disse to videnskaber sig, og hvordan opfører de sig især med hensyn til den bestilling, de begge gør krav på? Så snart man husker, at logikken blot skal angive alle mulige
25 videnskabers form, og at videnskabslæren ikke blot skal angive formen, men også indholdet, så er der åbnet en farbar vej til at trænge ind i denne yderst vigtige

* Det ville vel også være værd at give den de øvrige kunstudtryk i dens sprog, og sproget selv, ligesom nationen, der sagde dette, ville derved opretholde en afgørende overvægt over andre sprog og nationer (Fichtes note).

chung einzudringen. In der Wissenschaftslehre ist die Form vom Gehalte, oder der Gehalt von der Form nie getrennt; in jedem ihrer Sätze ist beides auf das innigste vereinigt. Soll in den Sätzen der Logik die bloße Form der möglichen Wissenschaften, nicht aber der Gehalt liegen, so sind sie nicht
5 zugleich Sätze der Wissenschaftslehre; sondern sie sind von ihnen verschieden; und folglich ist auch die ganze Wissenschaft, weder die Wissenschaftslehre selbst, noch etwa ein Theil von ihr; sie ist, so sonderbar dies auch bei der gegenwärtigen Verfassung der Philosophie jemanden vorkommen möge, überhaupt keine philosophische, sondern sie ist eine eigne abgesonderte
10 Wissenschaft, wodurch jedoch ihrer Würde gar kein Abbruch geschehen soll.

Ist sie dies, so muss sich eine Bestimmung der Freiheit aufzeigen lassen, durch welche zwischen ihr und der allgemeinen Wissenschaftslehre die Grenze gezogen werde, und diese ist denn auch leicht aufzufinden. In der
15 Wissenschaftslehre sind Gehalt und Form nothwendig vereinigt. Die Logik soll die bloße Form, vom Gehalte abgesondert, aufstellen; diese Absonderung ist an sich nicht nothwendig, sondern sie geschieht blos durch Freiheit; mithin muss in der Logik die Freiheit bestimmt werden, eine solche Absonderung vorzunehmen. Man nennt sie *Abstraktion*; und demnach besteht das
20 Wesen der Logik in der *Abstraktion* von allem Gehalt der Wissenschaftslehre.

Auf diese Art wären die Sätze der Logik bloß Form, welches unmöglich ist; denn es liegt im Begriffe des Satzes überhaupt, dass er beides Gehalt, so wohl als Form habe. (§. 1.) Mithin müsste das, was in der Wissenschaftslehre bloße Form ist, in der Logik Gehalt seyn, und dieser Gehalt bekäme wieder die allgemeine Form der Wissenschaftslehre, die aber hier bestimmt als Form eines logischen Satzes gedacht würde. Diese zweite Handlung der Freiheit, durch welche die Form zur Form der Form selbst, als ihres Gehalts wird, heißt *Reflexion*. Keine Abstraktion ist ohne Reflexion; und keine Reflexion ohne Abstraktion möglich. An sich betrachtet sind beides Handlungen der Freiheit; wenn sie aber gegenseitig auf einander bezogen werden, so ist unter Bedingung der einen, die zweite nothwendig.

Hieraus ergibt sich das bestimmte Verhältniss der Logik zur Wissenschaftslehre. Die erstere begründet nicht die letztere, sondern die letztere begründet die erstere: Die Wissenschaftslehre kann schlechterdings nicht aus der Logik bewiesen werden, und man darf ihr keinen einzigen logischen Satz, auch den des Widerspruchs nicht, als gültig vorausschicken; hingegen muss jeder logische Satz, und die ganze Logik aus der Wissenschaftslehre bewiesen werden; es muss gezeigt werden, dass die in ihr auf
35 gestellten Formen, wirkliche Formen eines gewissen Gehalts in der Wissenschaftslehre seyen. Also entlehnt die Logik ihre Gültigkeit von der Wissenschaftslehre, nicht aber die Wissenschaftslehre die ihrige von der Logik.
40

undersøgelse. I videnskabslæren er formen aldrig adskilt fra indholdet eller indholdet fra formen; i hver af dens sætninger er disse to forenet på den tætteste måde. Hvis logikkens sætninger skal indeholde alle mulige videnskabers blotte form, men ikke indholdet, så er de ikke samtidig videnskabslærens sætninger; de er derimod forskellige fra dem; og følgelig er også hele videnskaben forskellig fra videnskabslæren, hvad enten den sammenlignes med videnskabslæren selv eller blot en del af den; logikken er, uanset hvor mærkeligt dette kan forekomme for nogen i betragtning af den nuværende filosofis tilstand, overhovedet ikke en filosofisk videnskab, derimod er den snarere sin egen særskilte videnskab, hvilket på ingen måde forringer dens værdighed.

Er logikken dette, så må det være muligt påvise den bestemmelse af friheden,* ved hvilken der trækkes en grænse mellem logikken og den almene videnskabslære, og denne er da også let at finde. I videnskabslæren er form og indhold nødvendigvis forenet. Logikken skal angive den blotte form, der er adskilt fra indholdet; denne adskillelse er i og for sig ikke nødvendig, men sker blot i kraft af frihed; følgelig må friheden i logikken bestemmes ved at foretage en sådan adskillelse. Man kalder den for *abstraktion*; og således består logikkens væsen i *at abstrahere* fra alt indhold i videnskabslæren.

På denne måde ville logikkens sætninger blot være form, hvilket er umuligt; thi det ligger overhovedet i begrebet om en sætning, at den både har form såvel som indhold (§ 1.) Derfor måtte det, der i videnskabslæren alene er form, være indhold i logikken, og dette indhold ville igen bliver videnskabslærens almene form, som imidlertid her ville ses bestemt som en logisk sætning. Denne frihedens anden handling, ved hvilken formens selv bliver til formens indhold, hedder *refleksion*. Ingen abstraktion er mulig uden refleksion; og ingen refleksion er mulig uden abstraktion. I sig selv betragtet er begge frie handlinger; når de imidlertid gensidigt henholder sig til hinanden, så er den ene betinget og den anden nødvendig.

Heraf følger det bestemte forhold logikken står i til videnskabslæren. Den første begrunder ikke den sidste, men den sidste begrunder den første. Videnskabslæren kan simpelthen ikke bevises ved hjælp af logikken, og man bør ikke i forvejen anse en eneste logisk sætning, heller ikke modsigelsens sætning, for gyldig; derimod må enhver logisk sætning og hele logikken bevises ved hjælp af videnskabslæren; det må vises, at de former, der er opstillet i logikken, er et vist indholds virkelige former i videnskabslæren. Altså får logikken sin gyldighed fra videnskabslæren, men videnskabslæren får ikke sin fra logikken.

* friheden: se under 'frihed' i ordlisten

Ferner, die Wissenschaftslehre wird nicht durch die Logik, aber die Logik wird durch die Wissenschaftslehre bedingt und bestimmt, Die Wissenschaftslehre bekommt nicht etwa von der Logik ihre Form, sondern sie hat sie in sich selbst, und stellt sie erst für die mögliche Abstraktion durch Freiheit auf. Im Gegentheile aber bedingt die Wissenschaftslehre die Anwendung der Logik: die Formen, die sie aufstellt, dürfen auf keinen andern Gehalt angewendet werden, als auf denjenigen, den sie schon in der Wissenschaftslehre in sich fassen — nicht nothwendig auf den ganzen Gehalt, den sie dort in sich fassen, denn dadurch würde keine besondere Wissenschaft entstehen, sondern nur Theile der Wissenschaftslehre wiederholt werden, aber doch nothwendig auf einen Theil desselben, auf einen in und mit jenem Gehalt begriffenen Gehalt. Außer jener Bedingung ist die durch ein solches Verfahren zu Stande gebrachte Wissenschaft ein Luftgebäude.

Endlich, die Wissenschaftslehre ist nothwendig nicht eben als deutlich gedachte, systematisch aufgestellte Wissenschaft, aber doch als Naturanlage — die Logik aber ist ein künstliches Produkt des menschlichen Geistes in seiner Freiheit. Ohne die erstere würde überhaupt kein Wissen und keine Wissenschaft möglich seyn; ohne die letztere würden alle Wissenschaften nur später haben zu Stande gebracht werden können. Die erstere ist die ausschließende Bedingung aller Wissenschaft; die letztere ist eine höchst wohlthätige Erfindung, um den Fortgang der Wissenschaften zu sichern und zu erleichtern.

Ich trage das hier systematisch abgeleitete in Beispielen vor:

A = A ist ohne Zweifel ein logisch richtiger Satz, und in so fern er das ist, ist seine Bedeutung die: *wenn* A gesetzt ist, so ist A gesetzt. Es entstehen hierbei die zwei Fragen: Ist denn A gesetzt? — und in wiefern und warum ist A gesetzt, wenn es gesetzt ist; wie hängt jenes *Wenn* und dieses *So* überhaupt zusammen?

Setzet: A im obigen Satze bedeute ich, und habe also seinen bestimmten Gehalt, so hieße der Satz zuvörderst: Ich bin Ich: oder, *wenn* ich gesetzt bin, so bin ich gesetzt. Aber, weil das Subjekt des Satzes das absolute Subjekt, das Subjekt schlechthin ist, so wird in diesem einzigen Falle, mit der Form des Satzes zugleich sein innerer Gehalt gesetzt: Ich bin gesetzt, *weil* ich mich gesetzt habe. Ich bin, *weil* ich bin. — Die Logik also sagt: *Wenn* A ist, ist A; die Wissenschaftslehre: *Weil* A ist, ist A. Und hierdurch würde die Frage: Ist denn A gesetzt? so beantwortet: Es ist gesetzt, *denn* es ist gesetzt.

Setzet: A in obigem Satze bedeute nicht das Ich, sondern irgend etwas anders, so lässt sich aus dem obigen die Bedingung einsehen, unter welcher man sagen könne: A ist gesetzt; und wie man berechtigt sei zu schließen: Wenn A gesetzt ist, so ist es gesetzt. Nemlich der Satz: A = A gilt ursprünglich *nur vom Ich*; er ist von dem Satze der Wissenschaftslehre: Ich bin Ich,

Endvidere bliver videnskabslæren ikke betinget og bestemt af logikken, men logikken betinges og bestemmes af videnskabslæren. Videnskabslæren får ikke sin form fra logikken, derimod har den selv formen, og opstiller den kun for den mulige abstraktion ved frihed. Derimod sætter videnskabslæren en betingelse for anvendelsen af logikken, thi de former, som logikken opstiller, bør ikke anvendes på noget andet indhold end på det, som videnskabslæren allerede rummer — ikke nødvendigvis på hele det indhold, den rummer, for på den måde ville der ikke opstå specielle videnskaber, eftersom dele af videnskabslæren kun ville blive gentaget, men dog nødvendigvis på en del af indholdet, på et, i og med hint indhold, begrebet indhold. Uden denne betingelse er en videnskab, der er frembragt ved en sådan fremgangsmåde, et luftkastel.

Endelig er videnskabslæren nødvendigvis netop ikke tænkt som en tydelig og systematisk opstillet videnskab, men jo som en naturlig disposition — logikken er imidlertid et kunstigt produkt, som menneskeånden har frembragt i sin frihed. Uden den førstnævnte ville ingen viden eller videnskab overhovedet være mulig; uden den sidstnævnte ville alle videnskaber først senere have været i stand til at blive frembragt. Den første er den nødvendige betingelse for al videnskab; den sidste er en højst nyttig opfindelse til at sikre og lette videnskabernes fremgang.

Jeg vil belyse det her udledte med eksempler:

$A = A$ er ubetvivlelig en logisk rigtig sætning, og for så vidt den er det, er dens betydning denne: *når* A er sat, så er A sat. Der opstår herved to spørgsmål: Er A da sat? — og hvorvidt og hvorfor er A sat, når A er sat? hvorledes hænger *Når* og *Så* i det hele taget sammen.

Antag: A betyder jeg i den ovenstående sætning og har altså sit bestemte indhold, sætningen hedder så: Jeg er Jeg; eller *når* jeg er sat, så er jeg sat. Men fordi sætningens subjekt er det absolutte subjekt, subjektet slet og ret, så sættes i dette ene tilfælde sætningens form tillige med dens indre indhold: Jeg er sat, *fordi* jeg har sat mig. Jeg er, *fordi* jeg er. — Logikken siger altså: *Når* A er, er A ; videnskabslæren siger: *Fordi* A er, er A . Og hermed ville spørgsmålet: Er A da sat? blive besvaret således: Det er sat, *da* det er sat.

Antag: A i den ovennævnte sætning ikke betyder Jeget, men noget andet, hvad som helst, så kan man af det ovennævnte indse på hvilken betingelse, man kan sige: A er sat; og hvorledes man er berettiget til at slutte: Når A er sat, så er A sat. Nemlig at sætningen $A = A$ oprindeligt *kun* gælder om Jeget: den er abstraheret fra videnskabslærens sætning: Jeg er Jeg;

abgezogen; aller Gehalt also, worauf er anwendbar seyn soll, muss im Ich liegen, und unter ihm enthalten seyn. Kein A also kann etwas anders seyn, als ein *im Ich gesetztes*, und nun hieße der Satz so: Was im Ich gesetzt ist, ist
 5 gesetzt; ist A im Ich gesetzt, so ist es gesetzt, (in so fern es nemlich gesetzt ist, als möglich, wirklich, oder nothwendig) und so ist er unwidersprechlich wahr, wenn das Ich Ich seyn soll. — Ist ferner das Ich gesetzt, weil es gesetzt ist, so ist alles, was im Ich gesetzt ist, gesetzt, weil es gesetzt ist; und wenn nur A etwas im Ich gesetztes ist, so ist es gesetzt, wenn es gesetzt ist, und die zweite Frage ist auch beantwortet.

§. 7. *Wie verhält sich die Wissenschaftslehre als Wissenschaft, zu ihrem Gegenstande?*

Jeder Satz in der Wissenschaftslehre hat Form und Gehalt: man weiß etwas; und es ist etwas, wovon man es weiß. Nun aber ist ja die Wissenschaftslehre selbst die Wissenschaft von etwas; nicht aber dieses Etwas
 15 selbst. Mithin wäre dieselbe überhaupt mit allen ihren Sätzen, Form eines gewissen vor derselben vorhandenen Gehalts. Wie verhält sie sich zu diesem Gehalte, und was folgt aus diesem Verhältnisse?

Das Objekt der Wissenschaftslehre ist nach allem das System des menschlichen Willens. Dieses ist unabhängig von der Wissenschaft desselben vorhanden, wird aber durch sie in systematischer Form aufgestellt. Was ist nun
 20 diese neue Form; wie ist sie von der Form, die vor der Wissenschaft vorher vorhanden seyn muss, unterschieden; und wie ist die Wissenschaft überhaupt von ihrem Objekt unterschieden?

Was unabhängig von der Wissenschaft im menschlichen Geiste da ist, können wir auch die Handlungen desselben nennen. Diese sind das *Was*, das vorhanden ist; sie geschehen auf eine gewisse bestimmte Art; durch diese bestimmte Art unterscheidet sich die eine von der andern; und dieses ist das *Wie*. Im menschlichen Geiste ist also ursprünglich vor unserm Wissen vorher Gehalt und Form, und beide sind unzertrennlich verbunden;
 25 jede Handlung geschieht auf eine bestimmte Art nach einem Gesetze, und dieses Gesetz bestimmt die Handlung. Es ist, wenn alle diese Handlungen unter sich zusammenhangen, und unter allgemeinen, besondern, und einzelnen Gesetzen stehen, für die etwanigen Beobachter auch ein System vorhanden.

Es ist aber gar nicht nothwendig, dass diese Handlungen wirklich der Folge nach in jener systematischen Form, eine nach der andern, in unserm Geiste vorkommen; dass die, welche alle unter sich fasst, und das höchste, allgemeinste Gesetz giebt, zuerst, dann die, welche weniger unter sich fasst u. s. f. vorkommen; ferner ist auch das gar nicht die Folge, dass sie alle rein
 30 und unvermischt vorkommen, so dass nicht mehrere, die durch einen et-

altså må alt indhold, hvorpå den skal være anvendelig, ligge i Jeget, og indeholdt i det. Altså kan intet A være andet end et, der er sat i Jeget, og nu hedder sætningen så: Hvad der er sat i Jeget, er sat; er A sat i Jeget, så er det sat, (for så vidt det nemlig er sat som muligt, virkeligt eller nødvendigt) og
 5 er således uimodsigeligt sand, når Jeget skal være Jeget. — Er endvidere Jeget sat, fordi det er sat, så er alt det, der er sat i Jeget, sat, fordi det er sat; og når nu A er noget, der er sat i Jeget, så er det sat, når det er sat, og det andet spørgsmål er også besvaret.

§ 7. *Hvordan forholder videnskabslæren sig som videnskab til sin genstand?*

10 Enhver sætning i videnskabslæren har form og indhold: man ved noget: og det, hvorfra man ved det, er noget. Nu er videnskabslæren jo selv videnskaben om noget; men er ikke dette Noget selv. Følgelig måtte, alt taget i betragtning, videnskabslæren med alle sin sætninger være en form af et bestemt indhold, der var til stede før videnskabslæren. Hvordan forholder
 15 den sig til dette indhold, og hvad følger af dette forhold.

Videnskabslærens genstand er efter alt at dømme den menneskelige vilje. Denne er uafhængig af den videnskab, der foreligger; imidlertid bliver viljen opstillet i systematisk form af videnskaben. Hvad er nu den nye form; hvorledes adskiller den sig fra den form, som må være til stede forud for
 20 den pågældende videnskab; og hvordan er videnskaben i det hele taget forskellig fra sin genstand?

Hvad der da er uafhængigt af videnskaben i den menneskelige ånd, kunne vi også kalde denne ånds handlinger. Disse er det *hvad*, som foreligger; de sker på en vis bestemt måde; på denne bestemte måde adskiller den ene
 25 sig fra den anden, og dette er det søgte *hvorledes*. I menneskeånden er altså oprindeligt indhold og form til stede før vor viden, og begge er uadskilleligt forbundne; hver handling sker på en bestemt måde efter en lov, og denne lov bestemmer handlingen. Der foreligger, når alle disse handlinger indbyrdes hænger sammen og er underkastet almene, særlige og enkelte
 30 love, også for en mulig betragter, et system.

Men det er slet ikke nødvendigt, at disse handlinger forekommer i vor ånd i en systematisk rækkefølge, den en efter den anden; og at den forekommer først, som indbefatter alle under sig, og som giver den højeste lov, dernæst den som indbefatter mindre under sig osv. Endvidere følger det
 35 heller slet ikke, at de alle forekommer rene og ublandet, således at ikke flere

wanigen Beobachter gar wohl zu uns unterscheiden wären, als eine einzige erscheinen sollten. Z. B. die höchste Handlung des menschlichen Geistes sei die, seine eigene Existenz zu setzen, so ist gar nicht nothwendig, dass diese Handlung der Zeit nach die erste sei, die zum deutlichen Bewusstseyn komme; und eben so wenig ist nothwendig, dass sie jemals zum reinen Bewusstseyn komme, dass der menschliche Geist *jetzt* Fähig sei, schlechthin zu denken: *Ich bin*, ohne zugleich zu denken, dass irgend etwas *nicht* Ich sei.

Hierin liegt nun der ganze Stoff einer möglichen Wissenschaftslehre, aber nicht die Wissenschaft selbst, Um diese zu Stande zu bringen, dazu gehört noch eine, unter jenen Handlungen allen nicht enthaltene Handlung des menschlichen Geistes, nemlich die, seine Handlungsart überhaupt zum Bewusstseyn zu erheben, Da sie unter jenen Handlungen, welche alle nothwendig, und die *nothwendig* alle sind, nicht enthalten seyn soll, so muss es eine Handlung der Freiheit seyn. — Die Wissenschaftslehre entsteht also, in so fern sie eine systematische Wissenschaft seyn soll, gerade so, wie alle möglichen Wissenschaften, in so fern sie systematisch seyn sollen, durch eine Bestimmung der Freiheit; welche letztere hier insbesondere bestimmt ist, die Handlungsart des menschlichen Geistes überhaupt zum Bewusstseyn zu erheben; und die Wissenschaftslehre ist von andern Wissenschaften nur dadurch unterschieden, dass das Objekt der letztern selbst eine freie Handlung, das Objekt der erstern aber nothwendige Handlungen find.

Durch diese freie Handlung wird nun etwas, das schon an sich Form ist, die nothwendige Handlung des menschlichen Geistes, als Gehalt in eine neue Form die Form des Wissens, oder des Bewusstseyns aufgenommen, und demnach ist jene Handlung eine Handlung der Reflexion. Jene nothwendigen Handlungen, werden aus der Reihe, in der sie etwa an sich vorkommen mögen, getrennt, und von aller Vermischung rein aufgestellt; mithin ist jene Handlung auch eine Handlung der Abstraktion. Es ist unmöglich zu reflektiren ohne abstrahirt zu haben.

Die Form des Bewusstseyns, in welche die *nothwendigen* Handlungsart des menschlichen Geistes überhaupt aufgenommen werden soll, gehört ohne Zweifel selbst zu den nothwendigen Handlungsarten desselben, seine Handlungsart wird in sie ohne Zweifel gerade so aufgenommen wie alles, was darin aufgenommen wird: *er* hätte also an sich keine Schwierigkeit die Frage zu beantworten: woher denn zum Behuf einer möglichen Wissenschaftslehre diese Form kommen sollte. Aber, überhebt man sich der Frage über die Form, so fällt die ganze Schwierigkeit in die Frage über den Stoff. Soll die nothwendige *Handlungsart* des menschlichen Geistes an sich in die Form des Bewusstseyns aufgenommen werden, so müsste sie schon als solche bekannt seyn, sie müsste mithin in diese Form schon aufgenommen seyn; und wir wären in einem Zirkel eingeschlossen.

handlinger, som ganske klart var forskellige for os, skulle synes som kun én enkelt handling af en mulig betragter. Er f.eks. den højeste handling af menneskeånden den at sætte sin egen eksistens, så er det slet ikke nødvendigt, at denne er den tidligste handling, der kommer tydeligt til bevidsthed; og
 5 lige så lidt er det nødvendigt, at handlingen nogensinde kommer rent til bevidsthed, da menneskeånden *nu engang* er i stand til slet og ret at tænke: *Jeg er*, uden tillige at tænke, at et eller andet *ikke* er Jeg.

Heri ligger hele stoffet til en mulig videnskabslære, men ikke videnskaben selv. For at bringe dette i stand, hører endnu en handling, en handling
 10 af menneskeånden som ikke tælles med blandt nogen af de nævnte handlinger, nemlig den, overhovedet at gøre menneskeåndens handlingsmåde bevidst. Da denne handling ikke er med blandt hine handlinger, som alle er nødvendige, og hvor de *nødvendige* er alle, så må handlingen være en frihedshandling. — Videnskabslæren opstår, for så vidt den skal være en
 15 systematisk videnskab, netop sådan som alle mulige andre videnskaber, for så vidt de skal være systematiske, altså gennem en bestemmelse af friheden; hvor sidstnævnte* her i særdeleshed er bestemt til overhovedet at gøre menneskeåndens handlingsmåde bevidst; og videnskabslæren er kun adskilt fra andre videnskaber derved, at genstanden for den sidstnævnte selv er en fri
 20 handling, hvorimod genstanden for den førstnævnte er en nødvendig handling.

Ved denne frie handling bliver nu noget, som allerede i sig selv er form, nemlig menneskeåndens nødvendige handling, optaget som indhold i en ny form, viljens eller bevidsthedens form, og således er hin handling en re-
 25 flektionshandling. Disse nødvendige handlinger bliver skilt fra rækken, i hvilken de nu end kunne forekomme, og bliver opstillet rent uden sammenblandinger; følgelig er hin handling også en abstraktionshandling. Det er umuligt at reflektere uden at have abstraheret.

Bevidsthedens form, i hvilken menneskeåndens *nødvendige* handlingsmåder skal optages fuldt ud, tilhører uden tvivl selv til menneskeåndens
 30 nødvendige handlingsmåder. Denne forms handlingsmåde bliver uden tvivl optaget på netop sammen måde som alle andre bliver optaget blandt dem;† der er altså ingen vanskeligheder med at besvare spørgsmålet, hvorfra, i en mulig videnskabslærers øjemed, denne form så skulle komme. Men
 35 vælger man at se bort fra spørgsmålet om formen, så retter det vanskelige ved spørgsmålet sig mod stoffet. Skal menneskeåndens nødvendige *handlingsmåde* selv optages i bevidsthedens form, så måtte den som sådan allerede være bekendt, den måtte følgelig allerede være optaget i denne form; og vi ville være indespærret i en cirkel.

* sidstnævnte: videnskabslæren.

† dem: de nødvendige handlingsmåder.

Diese Handlungsart überhaupt, soll nach dem obigen, durch eine reflektirende Abstraktion von allem, was *nicht* sie ist, abgesondert werden. Diese Abstraktion geschieht durch Freiheit, und der menschliche Geist wird in ihr gar nicht durch blinden Zwang geleitet. Die ganze Schwierigkeit ist also in
 5 der Frage enthalten: nach welchen Regeln verfährt die Freiheit in jener Absonderung? wie weiß der menschliche Geist, *was* er aufnehmen und liegen lassen *wolle*?

Das kann er nun schlechterdings nicht wissen, wofern nicht etwa dasjenige, was er erst zum Bewusstseyn erheben soll, schon dazu erhoben ist;
 10 welches sich widerspricht. Also giebt es für dieses Geschäft gar keine Regel, und kann keine geben. Der menschliche Geist macht mancherlei Versuche; er kommt durch blindes Herumtappen zur Dämmerung, und geht erst aus dieser zum hellen Tage über. Er wird Anfangs durch dunkle Gefühle* (deren Ursprung und Wirklichkeit die Wissenschaftslehre darzulegen hat) geleitet;
 15 and wir hätten noch heute keinen deutlichen Begriff, und wir wären noch immer der Erdklos, der sich dem Boden entwand, wenn wir nicht angefangen hätten dunkel zu fühlen, was wir erst später deutlich erkannten. — Dies ist denn auch die Geschichte der Philosophie, und wir haben jetzt den eigentlichen Grund angegeben', warum dasjenige, was doch in jedem
 20 menschlichen Geiste offen da liegt, und was jeder mit Händen greifen kann, wenn es ihm deutlich dargelegt wird, erst nach mannigfaltigen Herumirren zum Bewusstseyn einiger weniger gelangte. Alle Philosophen sind auf das aufgestellte Ziel ausgegangen, alle haben durch Reflexion die nothwendige Handlungsart des menschlichen Geistes von den zufälligen Bedingungen
 25 derselben absondern wollen; alle haben sie wirklich, nur mehr oder weniger rein, und mehr oder weniger vollständig, abgesondert; im Ganzen aber ist die philosophirende Urtheilskraft immer weiter vorgerückt und ihrem Ziele näher gekommen.

Da aber jene Reflexion, nicht in so ferne sie überhaupt vorgenommen
 30 wird, oder nicht, denn in dieser Rücksicht ist sie frei, sondern in so fern sie nach Gesetzen vorgenommen wird, in so fern unter der Bedingung, dass sie überhaupt statt finde, die Art derselben bestimmt ist — auch zu den nothwendigen Handlungen des menschlichen Geistes gehört, so müssen die Gesetze derselben im System des menschlichen Geistes überhaupt vorkom-
 35 men; und man kann hinterher, nach Vollendung der Wissenschaft, allerdings einsehen, ob man denselben Genüge geleistet habe oder nicht. Man dürfte also glauben, dass wenigstens hinterher ein evidentere Beweis der

* Es erhellet daraus, dass der Philosoph der dunklen Gefühle des Richtigen oder das Genie in keinem geringern Grade bedürfe, als etwa der Dichter oder der Künstler; nur in einer andern Art. Der letztere bedarf des Schönheits- jener des Wahrheitssinnes, dergleichen es allerdings giebt. (Fichtes note).

I det hele taget skal denne handlingsmåde, ifølge det ovenstående, adskilles fra alt det, den *ikke* er ved en reflekterende abstraktion. Denne abstraktion sker i frihed, og menneskeånden bliver under ingen omstændigheder tvunget til blindt at følge den. Hele vanskeligheden er altså indeholdt i spørgsmålet: efter hvilke regler går friheden i hin abstraktion til værks? hvordan ved menneskeånden *hvad* den skal optage og hvad den skal lade ligge?

Det kan den nu aldeles ikke vide, hvis ikke noget af det, som den skal løfte op til at være bevidst, ikke allerede er blevet bevidst; hvilket er en modsigelse. Altså gives der slet ingen regel for denne virksomhed, og kan heller ikke gives nogen. Menneskeånden gør mange forsøg; efter at have fumlet omkring i blinde dæmres det for den, og først derefter nås den lyse dag. Den bliver i begyndelsen ledt gennem dunkle følelser* (hvis udspring og virkelighed videnskabslæren skal godtgøre); og vi ville endnu i dag ikke have noget klart begreb, og vi ville stadigvæk være jordklumpen, der tilvendte sig jordbunden, hvis vi ikke var begyndt at føle dunkelt, hvad vi senere tydeligt erkendte. Dette er da også filosofiens historie, og vi har nu angivet den egentlige grund til, hvorfor det, som dog ligger åbent i enhver menneskeånd, og hvad enhver kan gribe med hænderne, når det bliver tydeligt fremlagt for ham, efter mangeartet flakken omkring, først lidt senere nåede til at blive bevidst. Alle filosofer er draget ud efter det opstillede mål, alle har gennem refleksion villet adskille menneskeåndens nødvendige handlingsmåde fra handlingsmådens tilfældige betingelser; alle har virkelig, kun mere eller mindre rent og mere eller mindre fuldstændigt, adskilt den; men alt i alt er den filosoferende dømmekraft rykket stadig videre frem og er kommet sit mål nærmere.

Men da denne refleksion — ikke om den overhovedet vil forekomme eller ikke, thi i denne henseende er den fri, men om den vil forekomme efter love, på den betingelse, at den overhovedet finder sted, om den er bestemt af arten af disse love — også hører til menneskeåndens nødvendige handlinger, så må lovene for refleksionen ligeledes forekomme i menneskeåndens system; og bagefter, efter videnskabens fuldendelse, kan man selvfølgelig se, om man har opfyldt denne fordring eller ikke. Man måtte altså tro, at et oplagt bevis

* Dette gør det klart, at filosofen eller geniet ikke i ringere grad har behov for den dunkle følelse af det rigtige, end digteren eller kunstneren, kun på en anden måde. Den sidstnævnte behøver skønhedssansen, den første sandhedssansen, således som det visselig findes. (Fichtes note).

Richtigkeit unsers wissenschaftlichen Systems, als eines solchen möglich wäre.

Aber die Reflexionsgesetze die wir im Gange der Wissenschaft finden, wenn sie auch mit denen, die wir als die Regel unsers Verfahrens, hypothetisch voraussetzen, übereinstimmen, sind doch selbst das Resultat von ihrer
 5 vorherigen Anwendung; und es entdeckte sich hier ein neuer Zirkel: Wir haben gewisse Reflexionsgesetze vorausgesetzt, und finden jetzt im Verlaufe der Wissenschaft die gleichen; also sind die Vorausgesetzten die einzig richtigen. Wenn wir andre vorausgesetzt hätten, so würden wir ohne
 10 Zweifel in der Wissenschaft auch andre gefunden haben; es fragt sich nur, ob sie mit den vorausgesetzten übereingestimmt haben würden oder nicht; hätten sie nicht mit ihnen übereingestimmt, so war allerdings sicher, dass entweder die vorausgesetzten oder die gefundenen, oder am wahrscheinlichsten beide falsch waren. Wir können also in dem Beweise hinterher nicht
 15 auf die angezeigte fehlerhafte Art im Zirkel schließen; sondern wir schließen aus der *Uebereinstimmung* auf die Richtigkeit des Systems. Dieses ist aber nur ein negativer Beweis der bloße Wahrscheinlichkeit begründet. Stimmen die vorausgesetzten und die gefundenen Reflexionen *nicht* überein, so ist das System sicher falsch. Stimmen sie überein, so kann es richtig
 20 seyn. Aber es muss nicht nothwendig richtig seyn; denn obgleich, wenn im menschlichen Wissen nur ein System ist, bey *richtigem Folgern* eine solche Uebereinstimmung sich nur auf *eine* Art finden kann, so bleibt doch immer der Fall möglich, dass die Uebereinstimmung von ungefähr durch zwei oder mehrere Uebereinstimmung bewirkende *unrichtige Folgerungen* hervor-
 25 vorgebracht sei. — Es ist, als ob ich die Probe der Division durch die Multiplikation mache. Bekomme ich nicht die begehrte Größe als Produkt, sondern irgend eine andre, so habe ich sicher irgendwo falsch gerechnet; bekomme ich sie, so ist wahrscheinlich, dass ich richtig gerechnet habe, aber auch bloß wahrscheinlich; denn ich könnte in der Division und Multiplikation den gleichen Fehler gemacht haben, etwa in beiden gesagt ha-
 30 ben $5 \cdot 9 = 36$. und so bewiese die Uebereinstimmung nichts. So die Wissenschaftslehre; sie ist nicht bloß die Regel, sondern sie ist zugleich die Rechnung. Wer an der Richtigkeit unsers Produkts zweifelt, zweifelt nicht eben an dem ewig gültigen Gesetze, dass man den einen Faktor so vielmal
 35 setzen müsse, als der andre Einheiten habe; es liegt ihm vielleicht eben so sehr am Herzen als uns, und er zweifelt bloß daran, ob wir es wirklich beobachtet haben.

Es bleibt demnach, selbst bei der höchsten Einheit des Systems, welches die negative Bedingung seiner Richtigkeit ist, noch immer etwas übrig, das
 40 nie streng erwiesen, sondern nur als wahrscheinlich angenommen werden kann, nemlich, dass diese Einheit selbst nicht von ungefähr durch unrichtige Folgerung entstanden sey. Man kann mehrere Mittel anwenden, um

på rigtigheden af vort videnskabelige system, at et sådant system, i det mindste bagefter ville være muligt.

Men de refleksionslove vi finder i videnskaben, også når de stemmer overens med dem, vi hypotetisk forudsætter som reglen for vor adfærd, er dog selv resultatet af deres forudgående anvendelse, og her afsløres en ny cirkel: Vi har forudsat visse refleksionslove og finder nu i forløbet af videnskaben de selv samme; altså er de forudsatte love de eneste rigtige. Havde vi forudsat andre, ville vi uden tvivl også have fundet andre i videnskaben; nu er spørgsmålet, om de ville have stemt overens med de forudsatte eller ikke; havde de ikke stemt overens, så måtte der unægtelig gælde, at enten de forudsatte eller de fundne var falske eller at de, som det sandsynligste, begge var det. Vi ville altså ikke i det senere bevis på den anviste fejlagtige måde ende i en cirkelslutning; men vi slutter ud fra *overensstemmelsen*, at systemet er rigtigt. Imidlertid er dette kun et negativt bevis, der blot beviser sandsynligheden. Stemmer de forudsatte og de fundne refleksioner *ikke* overens, så er systemet sikkert falsk. Stemmer de overens, så kan de være rigtigt. Men det kan ikke nødvendigvis være rigtigt; thi selvom, hvis der kun findes et system i den menneskelige viden, en sådan overensstemmelse ved en *rigtig slutning* kun kan forefindes på *en* måde, så er det dog altid muligt, at overensstemmelsen tilfældigvis kan være frembragt ved, at to eller flere overensstemmelser har bevirket *urigtige slutninger*.— Det er som om jeg foretager divisionsprøven ved at multiplicere. Får jeg ikke det ønske tal som produkt, men et andet, så har jeg et eller andet sted regnet forkert; får jeg det ønskede tal, så er det sandsynligt, at jeg har regnet rigtigt, men også kun sandsynligt; thi jeg kunne have foretaget den samme fejl i divisionen og multiplikationen, muligvis i begge have sagt $5 \cdot 9 = 36$, og så beviser overensstemmelsen intet. Således også for videnskabslæren; den er ikke blot reglen, men også udregningen. Den der tvivler på rigtigheden af vort produkt, tvivler nemlig ikke på den evig gyldige lov, der siger, at man må gange med den ene faktor lige så mange gange, som den er indeholdt i hele tallet; det ligger ham måske lige så meget på hjerte, som det gør os, og han tvivler blot på, om vi virkelig har taget det i betragtning.

Der bliver således, selv ved systemets højeste enhed, hvilket er den negative betingelse for dets rigtighed, stadigvæk noget tilovers, som ikke kan bevises i streng forstand, men kun kan antages som sandsynlig, nemlig at denne enhed selv ikke er opstået tilfældigt gennem urigtige følgeslutninger. Man kan anvende flere forskellige midler

diese Wahrscheinlichkeit zu erhöhen; man kann die Reihe der Sätze zu mehreren Malen, wenn sie unserm Gedächtniss nicht mehr gegenwärtig sind, durchdenken; man kann den umgekehrten Weg machen, und vom Resultate zum Grundsatz zurück gehen; man kann über seine Reflexion selber wieder reflektiren u. s. f. die Wahrscheinlichkeit wird immer größer, aber nie wird Gewissheit, was bloße Wahrscheinlichkeit war. Wenn man sich dabei nur bewusst ist, redlich geforscht,* und sich nicht schon die Resultate vorgesetzt zu haben, so kann man sich mit dieser Wahrscheinlichkeit gar wohl begnügen, und darf von jedem, der die Zuverlässigkeit unsers Systems in Zweifel zieht, fordern, dass er uns die Fehler in unsern Folgerungen nachweise; aber nie darf man auf Infallibilität Anspruch machen. Das System des menschlichen Geistes, dessen Darstellung die Wissenschaftslehre seyn soll, ist absolut gewiss und infallibel; alles, was in ihm begründet ist, ist schlechthin wahr; *es* irrt nie, und was je in einer Menschenseele gewesen ist, oder seyn wird, ist wahr. Wenn die Menschen irrten, so lag der Fehler nicht im Nothwendigen, sondern die reflektirende Urtheilskraft machte ihn in ihrer Freiheit; indem sie ein Gesetz mit einem andern verwechselte. Ist unsre Wissenschaftslehre eine getroffene Darstellung dieses Systems, so ist sie schlechthin gewiss und infallibel, wie jenes; aber die Frage ist eben davon, ob und in wie fern unsre Darstellung getroffen sey; und darüber können wir nie einen strengen, sondern nur einen Wahr-

* Der Philosoph bedarf nicht bloß des Wahrheitssinnes, sondern auch der Wahrheitsliebe. Ich rede nicht davon, dass er nicht durch feine Sophistifikationen, deren er sich selbst wohl bewusst ist, von denen er aber etwa glaubt, dass sie keiner seiner Zeitgenossen entdecken werde, die schon vorausgesetzten Resultate zu behaupten suchen solle; dann weiß er selbst dass er die Wahrheit nicht liebt. Doch ist hierüber jeder sein eigener Richter, und kein Mensch hat ein Recht, einen andern Menschen dieser Unlauterkeit zu bezüchtigen, wo die Anzeigen nicht ganz offen da liegen. Aber auch gegen die unwillkürlichen Sophistifikationen, denen kein Forscher mehr ausgesetzt ist, als der Erforscher des menschlichen Geistes, muss er auf seiner Hut seyn: er muss es nicht nur dunkel fühlen, sondern es zum klären Bewusstseyn und zu seiner höchsten Maxime erheben, dass er nur Wahrheit suche, wie sie auch ausfalle und dass selbst die Wahrheit, dass es überall keine Wahrheit gebe, ihm willkommen seyn würde, wenn sie nur Wahrheit wäre. Kein Satz, so trocken und so spitzfindig er aussehe, muss ihm gleichgültig — alle müssen ihm gleich heilig seyn, weil sie in das eine System der Wahrheit gehören, und jeder alle unterstützt. Er muss nie fragen: was wird hieraus folgen? sondern seines Weges gerade fortgehen, was auch immer folgen möge. Er muss keine Mühe scheuen, und sich dennoch beständig in der Fähigkeit erhalten die mühsamsten und tiefsinnigsten Arbeiten aufzugeben, so bald ihm die Grundlosigkeit derselben entweder gezeigt wird, oder er sie selbst entdeckt. Und wenn er sich denn auch verrechnet hätte, was wäre es mehr? was träfe ihn weiter, als das bis jetzt allen Denkern gemeinschaftliche Loos?

til at forhøje denne sandsynlighed; man kan gentagne gange gennemtænke sætningsrækken, når den ikke mere er præsent i vor hukommelse; man kan gå den modsatte vej og gå tilbage til grundsætningen ud fra resultatet; man kan atter reflekterer over sine egne refleksioner osv., sandsynligheden bliver hele tiden større, men det der blot var sandsynligt bliver aldrig til vis-
 5 hed. Er man blot bevidst om det, har forsket* redeligt og ikke allerede har forudsat resultatet, så kan man udmærket stille sig tilfreds med denne sand-
 synlighed, og man bør af enhver, som drager vort systems tilforladelighed
 i tvivl, fordrer, at han viser os fejlen i vore slutninger; men man bør aldrig
 10 gøre krav på ufejlbarlighed. Menneskeåndens system hvis fremstilling vi-
 denskabslæren skal være, er fuldstændig sikker og ufejlbarlig; alt som er begrundet i det, er slet og ret sandt; det fejler aldrig, og hvad der nogensinde
 i en menneskesjæl har været eller vil være, er sandt. Når mennesket fejlede,
 så skete fejlen ikke af nødvendighed, men i sin frihed begik den reflek-
 15 rende dømmekraft fejlen; idet dømmekraften forvekslede en lov med en an-
 den. Er vor videnskabslære en træffende fremstilling af dette system, så er den slet og ret lige så ufejlbarlig som systemet selv; men spørgsmålet er netop dette, om og i hvilken grad vor fremstilling er træffende; og derom kan vi aldrig føre et strengt bevis, men kun et bevis

* Filosoffen har ikke kun behov for sandhedssans, men også kærlighed til sandheden. Jeg taler ikke om, at han ikke, ved fine vrangslutninger, som han selv udmærket er sig bevidst, og som han muligvis tror, at ingen af hans samtidige har opdaget, skal påstå, at han søger de allerede forudsatte resultater, for så ved han selv, at han ikke elsker sandheden. Dog er her enhver sin egen dommer, og intet menneske har ret til at beskyldte et andet menneske for denne smudsighed, hvor tegnene på det ikke er ganske åbenbare. Men også mod de uvilkaarlige vrangslutninger, som ingen forsker er mere udsat for end den, der udforsker menneskeånden, må han være på sin post: det må ikke kun være en dunkel følelse hos ham, men må han må være helt bevidst om det og gøre det til sin højeste maksime, at han kun søger sandhed, hvad den så end viser sig at være, og at selv den sandhed, at der overhovedet ikke findes nogen sandhed, vil være ham velkommen, når blot den er sandhed. Ingen sætning, om den ser nok så tør og spidsfindig ud, må være ham ligegyldig — alle må være ham lige hellige, fordi de tilhører sandhedens ene system, og enhver understøtter alt. Han må aldrig spørge, hvad følger heraf? men gå videre ud af sin vej uanset hvad, der måtte følge. Han må ikke sky nogen anstrengelse og dog bestandig være beredt på at opgive det mest møjsommelige og dybsindige arbejde, så snart arbejdets grundløshed enten bliver vist ham, eller han selv opdager den. Og hvis han så også havde taget fejl, hvad ville der så være mere? hvad ville der videre ske ham, andet end at få del i den hidtidige fælles lod for alle tænkere? (Fichtes note).

scheinlichkeit begründenden Beweis führen. Sie hat nur unter der Bedingung, und nur in so fern Wahrheit, als sie getroffen ist. Wir find nicht Gesetzgeber des menschlichen Geistes, sondern seine Historiographen; freilich nicht Zeitungsschreiber, sondern pragmatische Geschichtsschreiber.

5 Hiezu kommt noch der Umstand, dass ein System wirklich im Ganzen richtig seyn kann, ohne dass die einzelnen Theile desselben die völlige Evidenz haben. Es kann hier und da unrichtig gefolgert, es können Mittelsätze übersprungen, es können erweisbare Sätze ohne Beweis aufgestellt oder
10 unrichtig bewiesen seyn, und die wichtigsten Resultate sind dennoch richtig. Dies scheint unmöglich, es scheint, dass eine haarkleine Abweichung von der geraden Linie nothwendig zu einer Ach in's unendliche vergrößernden Abweichung führen müsse; und so würde es allerdings seyn, wenn der Mensch bloß ein denkendes, und nicht auch ein fühlendes Wesen wäre; und wenn nicht oft das Gefühl durch Verursachung einer neuen Verirrung
15 von der geraden Bahn des Rasonnements die alten Verirrungen berichtigte, und ihn nicht wieder dahin zurückleitete, wohin er durch richtige Folgerung nie wieder zurückgekommen wäre,

Also wird, wenn auch eine allgemeingeltende Wissenschaftslehre aufgestellt werden sollte, die philosophirende Urtheilskraft noch immer selbst in
20 diesem Felde an ihrer fortdauernden Perfektibilität zu arbeiten, sie wird noch immer Lücken auszufüllen, Beweise zu schärfen, Bestimmungen noch näher zu bestimmen haben.

Noch hab' ich zwei Anmerkungen hinzu zu setzen:

Die Wissenschaftslehre setzt die Regeln der Reflexion und Abstraktion
25 als bekannt und gültig voraus; sie muss dies nothwendig thun, und sie hat sich dessen nicht zu schämen, oder ein Geheimniss daraus zu machen, und es zu *verstecken*. Sie darf sich ausdrücken und Schlüsse machen, gerade, wie jede andere Wissenschaft; sie darf alle logischen Regeln voraussetzen, und alle Begriffe anwenden, deren sie bedarf. Diese Voraussetzungen ge-
30 schehen aber bloß um sich verständlich zu machen, also ohne die mindeste Folge daraus zu ziehen. Es muss alles Erweisbare erwiesen, außer jenem ersten und höchsten Grundsätze müssen alle Sätze abgeleitet werden. So ist z. B. weder der logische Satz der Gegensatzung (des Widerspruchs, der alle Analyse begründet) noch der des Grundes (nichts ist entgegengesetzt,
35 das nicht in einem dritten gleich wäre, und nichts ist gleich, das nicht in einem dritten entgegengesetzt wäre, welcher alle Synthesis begründet) vom absolut-ersten Grundsätze, wohl aber von den beiden auf ihm beruhenden Grundsätzen abgezogen. Die bei den letztern sind zwar auch Grundsätze, aber nicht absolute; es ist nur etwas in ihnen absolut. Diese Sätze demnach,
40 so wie die logischen Sätze, die auf ihnen beruhen, müssen zwar nicht bewiesen; aber abgeleitet werden. Ich mache mich noch deutlicher: *dass*, was

der sandsynligvis er rigtigt. Fremstillingen er kun for så vidt sand, som den opfylder den betingelse, at den er træffende. Vi er ikke lovgivere for menneskeånden, men dens historiografer; visse ikke avisskrivere, men pragmatiske historieskrivere.

- 5 Hertil kommer endnu den omstændighed, at et system i sin helhed kan være rigtig, uden at de enkelte dele af det er fuldstændigt evidente. Der kan her og der være urigtige slutninger, man kan have sprunget en præmis over, bevisbare sætninger kan være angivet uden eller med forkert bevis, og dog er de vigtigste resultater rigtige. Dette synes umuligt, man skulle
10 mene, at en hårfin afvigelse fra den lige linje måtte føre til en ak! i det uendelige forstørret afvigelse, og således ville det ganske givet være, hvis mennesket blot var et tænkende, men ikke også et følende væsen; og hvis ikke den følelse, der forårsagedes af en ny vildfarelse fra ræsonnementets lige bane, ofte berigtigede den gamle vildfarelse, og atter førte ham tilbage til
15 det sted, som han aldrig ville være kommet tilbage til gennem rigtige følgeslutninger.

- Altså vil, også hvis en almengyldig videnskabslære skulle blive opstillet, den filosoferende dømmekraft selv på dette område stadigvæk vedvarende arbejde på dens* perfektibilitet, den vil stadig udfylde huller, skærpe beviser,
20 bestemme ting, der skal bestemmes, endnu nøjere.

Jeg har endnu to bemærkninger at tilføje:

- Videnskabslæren forudsætter at reglerne for refleksion og abstraktion er bekendte og gælder; den må nødvendigvis gøre dette, og den har intet at skamme sig over, hvad det angår, og intet at gøre en hemmelighed ud af og
25 *skjule* det. Den har lov til at udtrykke sig og drage slutninger præcis som enhver anden videnskab; den må forudsætte alle logiske regler og anvende alle de begreber, den har behov for. Imidlertid er disse forudsætninger blot til for at kunne gøre sig forståelig, altså uden at kunne drage den mindste følgeslutning deraf. Alt bevisbart må bevises, og alle sætninger må udledes
30 ud fra hin første og højeste grundsætning. Således er f.eks. hverken den logiske sætning om modsætningen (om modsigelsen, som er grundlaget for al analyse) eller grundens sætning (intet er modsat, som ikke er lig med noget tredje, og intet er lig med noget, som ikke er modsat i noget tredje, hvilket begrunder al syntese) udledt fra den absolut første grundsætning,
35 men vel fra de to grundsætninger, som beror på denne. Disse to er ganske vist også grundsætninger, men er ikke absolutte; der er kun noget i dem der er absolut. Om disse sætninger gælder det følgelig, ligesom om de logiske sætninger, der beror på dem, at de ikke behøver bevises, men bliver udledt. Jeg skal gøre det tydeligere: *det* som

* dens: videnskabslærens.

die Wissenschaftslehre ausstellt, ist ein gedachter und in Worte gefasster Satz; dasjenige im menschlichen Geiste, welchem dieser Satz korrespondirt, ist irgend eine Handlung desselben, die an sich gar nicht nothwendig *gedacht* werden müsste. Dieser Handlung muss nichts vorausgesetzt werden,

 5 als dasjenige, ohne welches sie *als* Handlung unmöglich wäre; und das wird nicht stillschweigend vorausgesetzt, sondern es ist das Geschäft der Wissenschaftslehre, es deutlich, und bestimmt, und *als* dasjenige aufzustellen, ohne welches die Handlung unmöglich seyn würde. Es sei z. B. die Handlung D — die vierte in der Reihe, so muss ihr die Handlung C vorhergehen,

 10 und als ausschließende Bedingung ihrer Möglichkeit erwiesen werden; und dieser die Handlung B. Die Handlung A aber ist schlechthin möglich, sie ist ganz unbedingt, und mithin darf und soll ihr gar nichts vorausgesetzt werden. — Das *Denken* der Handlung A aber ist ganz eine andre Handlung, die weit mehr voraussetzt. Setzet, sie sey in der Reihe der aufzustellenden

 15 Handlungen D, so ist klar, dass zum Behuf derselben A. B. C. vorausgesetzt, und zwar, da jenes Denken das erste Geschäft der Wissenschaftslehre seyn soll, stillschweigend vorausgesetzt werden müssen. Erst im Satze D werden die Voraussetzungen des ersten erwiesen werden; aber dann wird wieder mehreres vorausgefetzt seyn. Die Form der Wissenschaft eilt demnach ihrem Stoff beständig vor; und das ist der oben angezeigte Grund, warum die Wissenschaft, als solche, nur Wahrscheinlichkeit hat. Das Dargestellte und die Darstellung sind in zwei verschiedenen Reihen. In der ersten wird nichts unerwiesenes vorausgesetzt; für die Möglichkeit *der* zweiten, muss nothwendig vorausgesetzt werden, was sich erst später erweisen lässt.

 20 Die Reflexion, welche in der ganzen Wissenschaftslehre, in so ferne sie Wissenschaft ist, herrscht, ist *ein Vorstellen*; daraus aber folgt gar nicht, dass alles, *worüber* reflektirt wird, auch nur ein Vorstellen seyn werde. In der Wissenschaftslehre *wird* das Ich *vorgestellt*; es folgt aber nicht, dass es bloß *als* vorstellend, bloß als Intelligenz, vorgestellt werde: es können sich noch

 25 wohl andre Bestimmungen darin auffinden lassen. *Das* Ich, als philosophirendes *Subjekt*, ist unstreitig nur vorstellend; *dass* Ich als *Objekt* des Philosophirens könnte wohl noch etwas mehr seyn. Das Vorstellen ist die höchste und absolut-erste Handlung des Philosophen, als solchen; die absolut erste Handlung des menschlichen Geistes könnte wohl eine andre seyn. Dass es

 30 so seyn werde, ist vor aller Erfahrung vorher schon darum wahrscheinlich, weil sich die Vorstellung vollkommen erschöpfen lässt, und ihr Verfahren durchgängig nothwendig ist; mithin einen letzten Grund seiner Nothwendigkeit haben muss, der als letzter Grund keinen höheren haben kann. Unter dieser Voraussetzung könnte eine Wissenschaft, die auf den Begriff der

 35 Vorstellung aufgebaut; ist, zwar eine höchst nützliche Propädevtik der Wissenschaft, aber sie könnte nicht die Wissenschaftslehre selbst seyn. So viel aber folgt aus der obigen Angabe sicher, dass die *gesammte*

 40

videnskabslæren udstiller, er en bedre tænkt og i ord bedre fattet sætning; det i menneskeånden, som denne sætning korresponderer med, det er en eller handling af menneskeånden, som ikke i sig selv nødvendigvis måtte være *tænkt*. Intet må være forudsat denne handling, bortset fra det uden
 5 hvilket, den *som* handlingen ville være umulig; og dette bliver ikke stiltiende forudsat, men det er videnskabslærens bestilling at tydeliggøre og bestemme det og opstille dét, uden hvilket handlingen ville være umulig. F.eks. er handlingen D, den fjerde i rækken, så må handlingen C gå forud for D og vise sig som den afsluttende betingelse for D's mulighed; og C tilsvarende af handlingen B. Men handlingen A er slet og ret mulig, den er
 10 ganske ubetinget, og derfor må og skal overhovedet intet forudsætte den. — *Tænkningen* af handlingen A er en ganske anderledes handling, der forudsætter langt mere. Antag, at A er en del af den række af handlinger, som skal opstille D, så er det klart, at A, B og C med dette mål for øje, er forudsat, og at de ydermere, da hin tænkning A skal være videnskabslærens første
 15 arbejde, stiltiende må være forudsat. Først i sætningen D bliver forudsætningerne for den første handling A godtgjort; men da vil der igen være flere forudsætninger. Videnskabslærens form iler følgelig bestandigt foran stoffet; og dette forhold er den ovenfor anviste grund til, at videnskabslæren, som sådan, kun er rigtig med sandsynlighed. Det fremstillede og fremstillingen befinder sig i to forskellige rækker. I den første bliver intet forudsat, der ikke er bevist; hvad den anden række angår, må dét nødvendigvis være
 20 forudsat, som først senere lader sig bevise.

Reflektionen som hersker i hele videnskabslæren, for så vidt den er en
 25 videnskab, er *en forestillen*,* deraf følger slet ikke, at alt, *hvorover* der bliver reflekteret, også kun ville være en forestillen. I videnskabslæren *bliver* Jeget *forestillet*; men det følger ikke, at det bliver forestillet blot som forestillende, blot som intelligens; andre bestemmelser deri kunne vel dog lade sig opdage. *Jeget*, som filosoferende *subjekt*, er ubestrideligt kun forestillende; *Jeget*
 30 som *objekt* for filosofien kunne vel dog være noget mere. Forestillen er som sådan filosofernes højeste og absolut første handling; menneskeåndens kunne vel være en anden. At det vil være sådan, er forud for alle erfaringer allerede derfor sandsynligt, fordi forestillingen lader sig fuldstændig udtømme, og dens virksomhed er til stadighed nødvendig; altså må nødvendigheden af forestillingen have en sidste grund, der som sidste grund ikke
 35 kan have nogen højere. Under denne forudsætning kunne en videnskab, der bygger på begrebet forestilling, ganske vist være en særdeles nyttig forskole til videnskaben, men den kunne aldrig være videnskabslæren selv. Så meget følger sikkert fra den ovenforstående angivelse, at menneskeåndens
 40 *samlede*

* forestillen: man forestiller sig noget.

Handlungsart des menschlichen Geistes, welche die Wissenschaftslehre erschöpfen soll, nur in der Form der Vorstellung — nur in so fern, und so wie sie vorgestellt werden — zum Bewusstseyn gelangen.

handlingsmåde, som videnskabslæren skal behandle fuldstændigt, kun når bevidstheden i forestillingens form — kun for så vidt, og sådan som de bliver forestillet,

Ordliste

absolut sat. Sat ubetinget.

absolut handling. Handlingen er ubetinget.

absolut kausalitet. Dvs. at virkningen er sin egen årsag. F.eks. at der er en første bevæger, der ikke er forårsaget af noget andet, ellers ender man i en uendelig regres.

accidenser. De tilfældige egenskaber en genstand har. Egenskaber den ikke har med nødvendighed.

analytisk dom. I en analytisk dom forklarer man et begreb ved at opsplitte det i de indeholdte kendetegn el. begreber, f.eks. 'ungkarl er ugifte', her er 'ugift' et begreb el. et kendetegn, der er indeholdt i begrebet 'ungkarl'. Den analytiske dom følger således ikke nogen ny viden til; se også *syntetisk dom*.

antitese. Se *tese/antitese/syntese*.

a prioriske former. Det absolutte Jeg, Jeget, Ikke-Jeget og skrankebegrebet er *a prioriske* former, således kaldes de i § 8 i *Om begrebet videnskabslære*. Dette gælder også her.

bevidstheder. Subjekt og prædikat kan ikke forbindes med hver sin bevidsthed (opfattet som forbundet til en særlig handling), de må være identiske, da bevidsthedens enhed må bevares.

bevidsthedens enhed el. identitet Bevidstheden er hel og udelelig. Den rene bevidsthed plus den empiriske bevidsthed. Se også *den transcendentale enhed*.

Cartesius. Se *Descartes*.

den rene bevidsthed. Den transcendentale bevidsthed. Det absolutte Jeks bevidsthed.

den transcendentale enhed. Enhed i bevidstheden, som er nødvendig for at vi overhovedet har en bevidsthed. Skabes af det transcendentale subjekt, der, ifølge Kant, går forud for al erfaring og strukturerer erfaringen i kraft af kategorierne.

Descartes, René (1596-1650), fransk filosof og matematiker.

det absolutte jeg. Det jeg der er sat af sig selv og dermed er ubetinget og frit. Det har kun en forestilling. Det er forestillingen af Jeget.

det transcendentale jeg = det transcendentale subjekt = det absolutte subjekt = det absolutte jeg.

det transcendentale subjekt. Det upåviselige subjekt Kant postulerer følger alle vore bevidsthedshandlinger. Det kan ikke gøres til genstand for erfaring. Dette bliver til det *absolutte jeg*. Hos Fichte er det transcendentale subjekt en *tænkt* realitet.

Dogmatisk filosofi. Filosofi der begrundes i dogmer, tvivlsomme ikke beviste

påstande, der gælder ubetinget.

dådshandling. Tysk: *Thathandlung*. * „En dådshandling er en virksomhed som ikke forudsætter noget objekt, men som selv frembringer det, og hvor følgelig handlen umiddelbart bliver til dåd,” („thathandlung d. i. eine thätigkeit, die kein object voraussetzt, sondern es selbst hervorbringt und wo sonach das handeln unmittelbar zur that wird.” FICHTE *phil. journ.* 5, 342. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm.) Citatet findes også i *Anden indledning i videnskabslæren*,† § 5 i *Sämmtliche Werke, Erster Band*, 468 (se Litteratur.) — Det er dådshandlingen, der sætter Jeget, og er den eneste handling, der kan sætte *absolut*.

empirisk. Det der erfares eller kan erfares både i den ydre eller den indre virkelighed. Den empiriske bevidsthed.

forestille. Man forestiller sig noget, danner forestillinger.

forestillende, det. Tysk: *Vorstellende*. Det der danner forestillingerne.

forestilling. Som filosofisk term: Et billede, et begreb, en tanke i bevidstheden; de forestillinger Jeget har; — Siger man jeg har forestillinger om verden, mener man de sansedata, de forestillinger man modtager fra verden. Hos Fichte er det dog Jeget der danner disse forestillinger, hvilket han først udleder i den anden dele af skriftet, der ikke er medtaget her.

formal. Med hensyn til formen.

frihed. En handling har frihed i relation til den videnskab i hvilken, den er en handling. I videnskabslæren er handlingen fri. Således er den pågældende videnskabs love bestemmende for handlingens frihed eller spillerum. Derved sker der en bestemmelse af friheden, som Fichte formulerer det; omtales i *Ueber den Begriff* (§ 5).

grundens sætning. Sætningen om tilstrækkelige grunde. Hos Fichte har den formen: A er delvis = — A og omvendt

grundsætninger. De er alle tre transcendentale:

- 1) *Jeg = Jeg* eller *Jeg er Jeg*
- 2) *Mod Jeget bliver et Ikke-Jeg slet og ret sat [sat absolut]*.
- 3) *Jeget sætte i Jeget et deleligt Ikke-Jeg mod det delelige Jeg*.

På det empiriske plan svarer de til:

- 1) Identiteten
- 2) Tese — Antitese.
- 3) Syntese

identitet. At to ting er ens; enshed. En tings væsen, der består i at være en enhed. Identiteten mellem to bevidstheder, hvorved bevidsthedens enhed bevarer.

* Fichtes ord *die Thathandlung*, er et ældre tysk ord og betyder det samme som *die That*; se Brødrenes Grims Deutsches Wörterbuch.

† *Zweiter Einleitung in die Wissenschaftslehre* 1797. Ligeledes i dette afsnit 5 behandler Fichte begrebet 'den intellektuelle anskuelse' (Die Intellectuelle Anschauung).

Ikke-Jeg. Formen er defineret som negationen af Jeget. Ikke-Jeget er ifølge formen slet og ret ubetinget, men betinget ifølge stoffet. *immanent*. Iboende, som noget der ligger i tingens natur. Inden for erfaringens og erkendelsens grænser. Modsat transcendent.

Jeg er. Den højeste kendsgerning i den empiriske bevidsthed.

Jeget. I § 8 i *Om begrebet videnskabslære* skriver Fichte: „Antag at Jeget er det højeste begreb og et Ikke-Jeg sættes mod Jeget, så er det klart, at Ikke-Jeget ikke kan sættes mod Jeget, uden selv at være *sat* og det ydermere i det højest begrebne, nemlig Jeget selv. Altså måtte Jeget betragtes på to måder. Som det Jeg, Ikke-Jeget bliver sat i, og som det Jeg, Ikke-Jeget sættes imod, og som derfor selv ville være sat i det absolutte Jeg. Inde i det absolutte Jeg skulle det sidstnævnte Jeg være lige med Ikke-Jeget, for så vidt de begge er sat i det absolutte Jeg, og Ikke-Jeget skulle tillige netop i denne henseende være sat imod Jeget.” Denne Jegets dobbeltrolle kommer også til udtryk her i *Grundlaget for den samlede Videnskabslære*, her skelner Fichte eksplicit mellem ‘det absolutte Jeg’, og ‘det Jeg, som Ikke-Jeget sættes imod.’

På det empiriske plan er Jeget det empiriske Jeg, det Jeg der kan gøres til genstand for iagttagelse.

Jegets enhed el. identitet. Det absolutte Jeg og Jeget, som Ikke-Jeget sættes imod udgør en enhed. Der er kun ét Jeg. Jegets enhed opretholdes under deleligheden.

Kant, Immanuel (1724-1804), den kritiske filosofis grundlægger.

kategorierne. Fra Kant. *A prioriske* former som forstanden strukturerer al erfaring med, en medfødt konstruktion som vor erkendelse er underlagt. Kants kategorier: *Kvantitet* (enhed, flerhed, alhed). *Kvalitet* (realitet, negation, begrænsning). *Relation* (inhærens, kausalitet, fællesskab (vekselvirkning mellem handlende og lidende)). *Modalitet* (mulighed, eksistens, nødvendighed).

kendetegn. De begreber, udtryk osv. som er modsatte og sat lige i de to sætninger som er sat mod hinanden. De overgår så til noget tredje i syntesen, f.eks. ved et fællesbegreb, et overbegreb eller et lavere begreb.

Kritisk filosofi. En filosofi der udforsker grænserne for den menneskelige erkendelse. Hos Fichte en transcendentalfilosofi med udgangspunkt i det absolutte Jeg.

Leibniz, Gottfried W. (1646-1716), tysk filosof og matematiker.

lidende. Tysk: *leidende*. Uvirksom, passiv.

Maimon, Salomon (1753-1800), tysk filosof.

material. Med hensyn til stoffet; materiel.

modsigelsens sætningen. Kontradiktionprincippet. En utvetydig dom kan ikke på én gang var både sand og falsk.

modstille el. stille op imod. Se næste note.

modsætte, sætte imod osv. Tysk: *entgegensetzen, gegensetzen*. Sætte noget imod noget, eller stille det op mod noget, også de deraf afledte former bruges. *realitet*. Har det realitet, er det virkeligt, det er til.

Reinhold, Karl L. (1758-1823), østrigsk filosof. Hans teori om forestillingsevnen, skulle løse problemet med 'tingen i sig'.

sathed. Tysk: *Gesetzseyn* [el. *Gesetztheit*]. Sat-væren, sat-hed; det at det pågældende er sat. Siger man at noget har sathed i noget, betyder det, at det er sat i dette noget. Sathed er en værensform.

selvbevidsthed. Bevidstheden om sit eget jeg, om sig selv. Man kan ikke abstrahere fra sin selvbevidsthed.

Spinoza, Baruch de (1632-1677), hollandsk filosof.

syntese. F.eks.:

Videnskabslæren:	Jeget	Ikke-Jeget
Empirisk plan	<i>Tese</i> : mennesket er fri —	<i>Antitese</i> : mennesket er ufri
Den tredje grundsætning giver så ved deling og en handling af Jeget		
<i>Syntesen</i> : mennesket er delvis fri og delvis ufri.		

Her er begrebet lavere for Jeget (s. 58).

Et andet eksempel:

Videnskabslæren:	Jeget	Ikke-Jeget
Empirisk plan	<i>Tese</i> : mennesket er vis —	<i>Antitese</i> : mennesket er en dåre.
Ved en handling af Jeget fås så:		
<i>Syntesen</i> : mennesket er en vis dåre.		

De to kendetegn hhv. *vis* og *dåre*, er forbundet til en enhed *vis dåre* i syntesen.

syntetisk dom. I en syntetisk dom udtrykkes et kendetegn ved et indhold i begrebet, som ikke ligger i begrebet selv, f.eks. 'ugifte mænd er barnløse', er en syntetisk dom, da 'barnløs' ikke er et kendetegn ved at være ugift; se også *analytisk dom*.

sætte. Ordet bruges også synonymt med ord såsom at definere, at antage og lignende, jf. næste note.

sætte. At sætte en ting, et eller andet noget, er den handling ved hvilken tingen 'er'. Den er måske/måske ikke *til*, men *er* slet og ret.

sætten, sættelse. Det at sætte. F.eks. der sker en sættelse eller en sætten.

sættelig. At have egenskaben at kunne sættes.

Thathandlung, f. Et ældre tysk ord; se *dådshandling*.

tese/antitese/syntese. Lad A være et kendetegn i en tese. Ifølge Fichte vil man i antitesen opsøge det modsatte kendetegn — A. Ved en handling af Jeget fås syntesen, der indeholder kendetegnene A og — A i et fællesbegreb, eller de bliver sat delvist ved den tredje grundsætning, hvorved de indskrænkes, så der opstår en enhed i syntesen. Disse processer sker på samme tid, og kan kun adskilles i refleksionen. Se punkt 4, s. 50.

tingen i sig. Tysk: *das Ding an sich*, kortform for *das Ding an sich selber*, tingen i sig selv.

ORDLISTE

transcendent. Overskridende, som går ud over en vis grænse.

transcendentalfilosofi. Filosofien om det *a prioriske* i vor bevidsthed. Det er en filosofi, der undersøger forstandens rene begreber.

Væsen. Tysk: *Wesen*. I den her givne udlægning bliver en tings væsen fortolket som det essentielle (essentia), hvori tingens eksistens ikke indgår, det bliver forstået som forestillingen af tingen i bevidstheden eller jeget.

Videnskabslæren. Videnskabslæren er en transcendentalfilosofi. En videnskab om videnskaberne. Videnskabslærens grundsætningerne er en beskrivelse af de *a prioriske* formers handlinger i den rene bevidsthed. De *a prioriske* former er Det absolutte Jeg, Jeget, Ikke-Jeget og Skranke. Dens indhold er alle de sætninger der udsiger noget, dens indre indhold.

Litteratur

- J. G. Fichte: *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre*, 1794.
J. G. Fichte: *Sämmtliche Werke, Erster Band*. Berlin, 1965.
J. G. Fichte: *Ueber den Begriff der Wissenschaftslehre, oder der sogenannten Philosophie*, 1794.
J. G. Fichte: *Über den Begriff der Wissenschaftslehre*. Stuttgart, 1997.
- F. C. Beiser: *German Idealism, the struggle against subjectivism 1781-1801*. Cambridge, Mass. 2008.
- J. Hartnack: *Fra Kant til Hegel*. København 1979.
Historisches Wörterbuch der Philosophie Band 2 — Dialektik. Herausgegeben von J. Ritter. Tyskland, 1972.
- J. Hoffmeister: *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. Hamburg, 1955.
- H. Kuhlmann: *Schellings früher idealismus*. Tyskland, 1993
- P. Lübcke, udg.: *Politikens filosofi leksikon*. Kbh. 1983.
- K. Vorländer: *Geschichte der Philosophie*, Band 1-7. Hamburg 1966-75.
Bind 6-7: 'Der deutsche Idealismus' af J. E. Erdmann.